

1ste Joegoslavië KG

VJV

staat

I_B 01-09-2004

20

PRESIDENT ARRONDISSEMENTSRECHTBANK TE 'S-GRAVENHAGE

CONCLUSIE VAN EIS, TEVENS NADERE MEMORIE

inzake kort geding:

Vereniging van Juristen voor de Vrede, Vereniging van Anti-Fascistische Oud-Verzetsstrijders, Bond van Anti-Fascisten, eisers van Nederlandse en Joegoslavische afkomst e.a./ Staat der Nederlanden

I. Inleiding

De eerste kwesties die ik hier wil bespreken, zijn de volgende.

Allereerst zal ik ingaan op de vraag of dergelijke vorderingen als hier ingesteld zich wel lenen voor een rechterlijke beoordeling en of een dergelijke zo op het oog politieke zaak niet veel te ver gaat voor een rechterlijke bemoeienis.

Vervolgens zal ik uiteenzetten dat hier sprake is van schending van het Handvest van de Verenigde Naties, van (dreigende) schending van een aantal verboden, vervat in Aanvullend Protocol I bij de Verdragen van Genève en van (dreigende) schending van het proportionaliteitsbeginsel dat bij oorlogshandelingen in acht behoort te worden genomen.

Het gaat hierbij om (dreigende) oorlogsmisdrijven, waaraan Nederland zich medeplichtig maakt door daar zijn politiek en/of materiële steun te verlenen.

Daarna zal ik ingaan op het belang van mijn eisers bij de ingestelde vorderingen en tenslotte zal ik de vorderingen nader bespreken en toelichten.

II. Is hier ruimte voor rechterlijke beoordeling?

De vorderingen die door de eisers worden ingesteld, zijn verstrekkend.

Er wordt nogal wat van u als President gevraagd.

En het is zeer waarschijnlijk dat de Staat straks op zijn beurt in deze procedure zal bepleiten dat wat eisers hier vorderen toch echt te ver gaat en dat een Nederlandse rechter zich niet op deze manier met de kwestie mag bemoeien.

De Staat zal waarschijnlijk betogen dat er grenzen zijn aan wat de rechter vermag en dat die grenzen hier in kwestie ver overschreden worden. Hij zal waarschijnlijk stellen dat de Staat de gelegenheid moet worden geboden om te besturen en om beleid te maken en dat hij deze taak niet goed kan uitvoeren als de rechter door de eerste de beste burger gevraagd zou kunnen worden om hier te interveniëren. Dat zou ten koste gaan van de scheiding der machten.

De Staat zal ook betogen dat er in dit geval des te minder plaats is voor rechtelijk ingrijpen, nu de kwestie van Nederlandse deelname aan bedreiging met oorlogsgeweld jegens de republiek Joegoslavië ook in de Tweede Kamer aan de orde is geweest en vrijwel de volledige Kamer, met uitzondering van de fractie van de Socialistische Partij, met dit beleid heeft ingestemd.

Bovendien zal de Staat betogen dat hem juist op het terrein van defensie en buitenlandse betrekkingen bij uitstek een grote beleidsvrijheid toekomt, hetgeen dan meebrengt dat juist ook op deze terreinen de rechter dat beleid maar slechts zeer beperkt kan toetsen.

Dat de Staat hiermee zal komen, is aannemelijk, want dat is het vaste standpunt van de Staat als het gaat om zaken die de Staat beschouwt als behorend tot het buitenlandse beleid en het defensiebeleid.

Dat maakt het mogelijk om op dit standpunt te anticiperen en daar maar meteen op in te gaan.

In de zaak betreffende de rechtmatigheid van de plaatsing van kruisraketten heeft de Staat namelijk datzelfde verweer opgeworpen. En het is goed om te zien hoe de rechtspraak daar toen op gereageerd heeft.

Zowel de Rechtbank als het Hof toonden zich toen nogal onder de indruk van deze stellingname van de Staat, en meenden -zij het op verschillende gronden en vanuit verschillende benaderingswijzen- zich zeer terughoudend te moeten opstellen, nu eens de weg kiezend van het zich onbevoegd verklaren, dan weer de weg van de niet-ontvankelijkheid.

Maar de Hoge Raad maakte hier in duidelijke bewoordingen korte metten mee in zijn arrest van 10 november 1989, NJ 1991, 248.

Dat arrest had betrekking op de volkenrechtelijke aspecten van de plaatsing van de kruisraketten.

De Hoge Raad analyseerde in dat arrest eerst waar het in deze kruisraketten-zaak werkelijk om ging en kwam daarbij tot de bevinding dat het daarbij handelde om een oordeel over de vraag "of de Staat door een bepaalde gedraging inbreuk maakt op een volkenrechtelijke norm waaraan burgers rechtstreeks rechten kunnen ontlelen en aldus jegens hen onrechtmatig handelt".

Precies om zo'n gelijkwaardige kwestie gaat het hier in het onderhavige geval: maakt de staat door zijn gedragingen inbreuk op volkenrechtelijke normen waaraan burgers rechtstreeks rechten kunnen ontlelen en handelt de Staat aldus onrechtmatig jegens hen?

De vraag is immers hier: schendt de Staat volkenrechtelijk gewaarborgde en rechtstreeks werkende normen jegens mijn eisers en handelt de Staat aldus jegens hen onrechtmatig?

In de dagvaarding heb ik al aangegeven dat de onrechtmatige bedreiging met oorlogsgeweld door de Staat, in NAVO-verband, jegens de republiek Joegoslavië voor mijn eisers een bedreiging betekent met schending van een groot aantal volkenrechtelijk gewaarborgde subjectieve rechten en mensenrechten, waaronder het recht op leven.

Is dat aan de orde, zo heeft de Hoge Raad vervolgens ondubbelzinnig uitgemaakt in het Kruisraketten-arrest, dan doet het er verder niet toe hoe die onrechtmatige gedraging tot stand is gekomen, maakt het ook niet uit of de Tweede Kamer eraan te pas is gekomen of niet, maakt het zelfs geen verschil of daarvoor de verdragsnorm is gekozen. De rechter ondervindt daarvan dan geen enkel beletsel bij diens oordeelsbevoegdheid.

De Hoge Raad overwoog dan ook op dit punt:

"3.4 (...) Noch de door het Hof bedoelde bepalingen van de Grondwet, noch enige andere regel van (nationaal) Nederlands recht staat er aan in de weg dat de Nederlandse rechter onderzoekt of een door het parlement al dan niet uitdrukkelijk goedgekeurd verdrag strijdig is met andere verdragen of andere volkenrechtelijke normen. Met name kan, bij gebreke van een duidelijke wettelijke bepaling dienaangaande, niet worden aanvaard dat het enkele feit dat voor een bepaalde gedraging van de Staat de verdragsvorm is gekozen dan wel de Staat zich tot die gedraging bij verdrag

heeft verplicht, de rechter zou beletten te beoordelen of de Staat door die gedraging inbreuk maakt op een volkenrechtelijke norm waaraan burgers rechtstreeks rechten kunnen ontleen en aldus jegens hen onrechtmatig handelt". (H.R. 10 nov. 1989, nr. 13.698)

Met andere woorden: de Hoge Raad heeft al geruime tijd geleden gehakt gemaakt van deze opvatting van de Staat.

nod. 17 In zijn artikel "De politieke rol van de rechter en het internationale recht" in de bundel "Rechters en politiek; nationale en internationale beschouwingen", uitgegeven bij Tjeenk Willink, kwam de toenmalige hoogleraar internationaal recht, thans rechter bij het Internationaal Gerechtshof, Kooijmans, op dit punt tot de volgende beschouwing over de ontwikkeling van de rechtspraktijk m.b.t. politiek beladen onderwerpen:

"Ook ons hoogste rechtscollege stelde zich uiterst terughoudend op en leek voor een "politieke rol" terug te deinzen. Dat blijkt onder meer uit het bekende processieverbod arrest van 1962. Met betrekking tot de rechterlijke taak de wettelijke (in dit geval zelfs grondwettelijke) inperking van een door het verdrag gegarandeerd recht te beoordelen, stelde de Hoge Raad "dat het resultaat van een dergelijke afweging voor een rechterlijke toetsing (...) in het algemeen niet vatbaar is en daarom zal moeten worden aangenomen dat, naar de bedoeling van het aldaar bepaalde, de inhoud van de norm waarin een op zichzelf gewettigde beperking van enige in het verdrag gewaarborgde vrijheid is neergelegd, in beginsel aan een rechterlijke beoordeling is onttrokken en voor verantwoordelijkheid moet blijven van de nationale wetgever". Gezien dit uitgangspunt wekt het geen verrassing als vervolgens blijkt dat de Hoge Raad zijn toetsingsrecht slechts als marginaal beschouwt: "de vraag of de wettelijke inperking van een verdragsrecht met het verdrag vernigbaar is, zal slechts ontkennen kunnen worden beantwoord, indien het ten enen male ondenkbaar zou worden geacht dat de wetgever, gesteld voor de noodzaak met het oog op de bescherming van de openbare orde te dien aanzien een regeling te treffen, daartoe een zodanige regeling zou treffen of handhaven.

Deze bewoordingen die ik met opzet enigszins uitvoerig heb geciteerd, doen zó gedateerd aan dat men zich kan afvragen wat er in 's hemelsnaam in de afgelopen dertig jaar is gebeurd. Het is interessant een vergelijking te trekken met hetgeen de HR opmerkte ten aanzien van het Haagse gerechtshof dat het bijzondere karakter van de rechtsbetrekkingen met andere staten, zoals dat onder meer in art. 13a Wet AB tot uitdrukking komt, meebrengt dat de Staat op het gebied van buitenlands beleid een grotere vrijheid van handelen heeft dan op andere beleidsterreinen en dat de rechter bij de beoordeling van het buitenlands beleid dienovereenkomstig terughoudender dient te zijn. In geharnaste bewoordingen stelt de HR dat niet kan worden aanvaard dat het enkele feit dat de staat zich tot een

bepaalde gedraging bij een verdrag heeft berplicht, de Nederlandse rechter zou beletten te beoordelen of de staat door die gedraging inbreuk maakt op een andere verdragsnorm waaraan de burgers rechtstreeks rechten kunnen ontleen en aldus of de staat jegens hen onrechtmatig handelt. (HR 10-11-1989, NJ 1991, 248). "

("De politieke rol van de rechter en het internationale recht" (blz. 43-44); P.H. Kooijmans, in "Rechters en politiek; nationale en internationale beschouwingen", Tjeenk Willink 1993)

Ook het Internationaal Gerechtshof heeft onlangs nog, vanuit zijn perspectief, een heldere visie gegeven op de vraag in hoeverre de rechter een uiterst gevoelig terrein van internationale politieke verhoudingen mag betreden.

Het ging daarbij om de vraag of de voorgelegde kwestie "Is bedreiging met of gebruik van kernwapens toegestaan volgens internationaal recht?" zich leende voor rechterlijke beoordeling en of daarmee niet een inbreuk werd gemaakt op het domein van de politiek.

(prod. 4) Het Hof stelt daarover in zijn uitspraak van 8 juli 1996:

"13. Voorts moet het Hof zich ervan overtuigen dat het verzochte Advies inderdaad betrekking heeft op een 'juridische kwestie' (legal question) zoals bedoeld in het Statuut en in het Handvest van de Verenigde Naties.

Het Hof is al eerder in de gelegenheid geweest aan te geven dat vragen

'die geformuleerd zijn in rechtsnormen en problemen van internationaal recht opwerpen ... naar hun aard vatbaar zijn voor een op recht gebaseerd antwoord... [en] het voorkomen hebben van vragen met een rechtskarakter' (Westelijke Sahara, Advies, I.C.J. Reports 1975, p. 18, § 15).

" De vraag die aan het Hof is gesteld door de Algemene Vergadering is inderdaad een rechtsvraag, aangezien het Hof gevraagd wordt zich er over uit te spreken of de bedreiging met of het gebruik van kernwapens verenigbaar is met de toepasselijke beginselen en regels van internationaal recht. Om dit te doen moet het Hof de bestaande beginselen en regels aanwijzen, ze interpreteren en toepassen op de bedreiging met of het gebruik van kernwapens, en op deze manier een op het recht gebaseerd antwoord geven op de gestelde vraag.

Het feit dat deze kwestie ook politieke aspecten heeft, zoals uiteraard het geval is met veel kwesties die spelen op internationaal terrein, is niet voldoende om haar het karakter van 'rechtsvraag' te ontnemen en 'het Hof

een bevoegdheid te ontnemen die het uitdrukkelijk door zijn Statuut wordt verleend' (Verzoek om herziening van uitspraak nr. 158 van het Administratief Tribunaal van de Verenigde Naties, Advies, I.C.J. Reports 1973, p. 172, § 14). Wat de politieke aspecten ervan ook mogen zijn, het Hof kan niet weigeren het rechtskarakter van een vraag te erkennen waarbij het wordt uitgenodigd een in wezen rechterlijke taak te vervullen, namelijk een beoordeling van de rechtmatigheid van het mogelijke gedrag van staten met betrekking tot de verplichtingen die hun door het internationaal recht worden opgelegd (cf. Voorwaarden voor toelating van een staat tot lidmaatschap van de Verenigde Naties (artikel 4 van het Handvest), Advies, I.C.J. Reports 1947-1948, pp. 61-62; Bevoegdheid van de Algemene Vergadering inzake de toelating van een staat tot de Verenigde Naties, Advies, I.C.J. Reports 1950, pp. 6-7; Bepaalde uitgaven van de Verenigde Naties (artikel 17, lid 2, van het Handvest), Advies, I.C.J. Reports 1962, p. 155). "

(...)

Zelf heb ik het in een procedure jegens de Staat over de rechtmatigheid van kernwapengebruik eerder geformuleerd in de volgende bewoordingen: "Uiteraard komt de Staat bij het defensiebeleid en het beleid inzake buitenlandse betrekkingen alle vrijheid van de wereld toe. Zolang dit beleid maar binnen de grenzen van de rechtmatigheid blijft. De rechter behoort echter zonder enige terughoudendheid en voluit te toetsen of die begrenzing wordt overschreden indien de positie van de eisers daarbij in het geding komt. Dat is een gebiedende eis van de rechtsstaat."

De Staat zal zich in deze procedure des te meer naar alle waarschijnlijkheid keren tegen uw bevoegdheid of de ontvankelijkheid van eisers, omdat de Staat hier nogal wat te verhullen heeft.

Wat heeft de Staat hier allemaal te verhullen?

De Staat heeft in deze kwestie te verhullen dat de keizer hier eigenlijk geen kleren heeft. Waarmee dan bedoeld wordt dat de Staat geen juridische aankleding heeft voor haar optreden. In feite staat de Staat hier bij zijn bedreiging met oorlogsgeweld jegens de republiek Joegoslavië juridisch naakt voor u. Elke rechtsbasis ontbreekt.

Daarom is de zaak ook zeker niet extreem moeilijk of gecompliceerd en leent zij zich zeer goed voor een kort geding als dit: de Staat komt hier met een bedreiging met oorlogsgeweld aanzetten of zelfs met oorlogsgeweld, waarvan eenvoudig duidelijk dat er geen rechtsgrond voor bestaat.

Om dat te verhullen zal de Staat naar alle waarschijnlijkheid hoog van de toren blazen over uw bevoegdheid of onze niet-ontvankelijkheid.

Dat betoog is dan een afgedane zaak. De Hoge Raad heeft een dergelijke opvatting van de Staat al definitief als achterhaald bijgezet in het rariteitenkabinet.

De bedreiging met oorlogsgeweld tegen de republiek Joegoslavië, of het toepassen van

oorlogsgeweld, betekent dat leven, eigendommen, gezondheid, veiligheid en een groot aantal andere mensenrechten en subjectieve rechten van de Joegoslavische bevolking op het spel worden gezet of dreigen te worden gezet, waaronder dat van mijn eisers in Joegoslavië en van familieleden, verwanten en vrienden van mijn eisers van Joegoslavische afkomst in Nederland.

De vraag of de bescherming van het recht op leven, die internationale verdragen plegen te bieden, in omstandigheden van oorlog ook geldt, is onder ogen gezien door het Internationaal Gerechtshof in diens uitspraak van 8 juli 1996.

In overweging 25 stelt het Internationaal Gerechtshof dienaangaande:

“25. Het Hof merkt op dat de bescherming van het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten niet ophoudt in tijden van oorlog, behalve door de werking van artikel 4 van het verdrag waarbij in geval van nationale noodtoestand van bepaalde bepalingen mag worden afgeweken. Eerbied voor het recht op leven is echter niet zo'n bepaling. In beginsel is het recht om niet naar willekeur van het leven te worden beroofd ook van toepassing in geval van vijandelijkheden. Echter, wat een levensberoving naar willekeur inhoudt moet in zo'n geval worden bepaald aan de hand van de toepasselijke *lex specialis*, namelijk, het recht dat van toepassing is gedurende gewapend conflict en dat is ontwikkeld om gedragingen bij vijandelijkheden te reguleren. Dus of in een bepaald geval verlies van leven door het gebruik van een bepaald wapen bij het voeren van een oorlog beschouwd moet worden als een levensberoving naar willekeur in strijd met artikel 6 van het verdrag kan alleen worden beslist door verwijzing naar het recht dat van toepassing is gedurende gewapend conflict en kan niet worden afgeleid uit de bepalingen van het verdrag zelf.” (blz. 16)

Bij hetgeen het Hof hier stelt over de toepasselijkheid van het recht op leven, onder de beperkingen die daarvoor zouden gelden in oorlogsomstandigheden, is het Hof klaarblijkelijk uitgegaan van de toepassing van rechtmatig oorlogsgeweld.

Levensberoving en bedreiging van het recht op leven door onrechtmatig oorlogsgeweld vormen immers *per se* een (bedreiging met) levensberoving naar willekeur.

Voor een andere opvatting is geen plaats.

Dat ook de Staat zelf dit onderkent, blijkt uit het schriftelijk memorandum, waarin Nederland zijn opvattingen over de rechtmatigheid van daadwerkelijk kernwapengebruik naar voren heeft gebracht voor het Internationaal Gerechtshof, in de zaak leidend tot de

od. 5) uitspraak van het Internationaal Gerechtshof over deze kwestie:

“De Nederlandse regering is voorts van mening dat het gebruik van kernwapens niet op zichzelf kan worden beschouwd als een schending van het recht op leven, zoals, *inter alia*, vervat in artikel 6 van het Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten van 1966 (annex met

de VN-Resolutie 2200 (XXI) van 16 december 1966) en in artikel 2 van het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden van 1950 (Serie Europese Verdragen nr. 5). Naar de mening van de Nederlandse regering scheppen deze artikelen geen absoluut recht op leven. Zo maken de *travaux préparatoires* van artikel 6 van het Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten duidelijk dat ontwerpers van het verdrag besloten om, in plaats van de omstandigheden op te sommen waaronder levensberoving niet zou worden beschouwd als schending van het recht op leven, het eens te worden over de formulering dat "niemand **willekeurig** van zijn leven zou worden beroofd" (beklemtoning toegevoegd). Een van de voorbeelden die in dit verband door de ontwerpers van het verdrag worden vermeld van levensberoving die niet als willekeurig moet worden opgevat, was "het uitvoeren van rechtmatige oorlogsdaden". Expliciete steun voor een dergelijke exceptie m.b.t. artikel 2 van het Europees Verdrag kan gevonden worden in artikel 15 lid 2 van het Europees Verdrag, dat bepaalt dat "de voorafgaande bepaling geen enkele afwijking van artikel 2 toestaat, **behalve in geval van dood als gevolg van rechtmatige oorlogshandelingen** (..)". (beklemtoning toegevoegd)

Het systeem is duidelijk en sluitend: het doden van burgers of bedreiging van hun leven als gevolg van **onrechtmatige** oorlogshandelingen vormt (een bedreiging met) schending van het recht op leven. Zoals het is gewaarborgd in bovengenoemde verdragen.

De oorlogshandelingen waarmee Nederland, in NAVO-verband, dreigt of die Nederland uitvoert of reeds uitgevoerd heeft, vormen een dreigende schending van het recht op leven van burgers van Joegoslavië, waaronder mijn eisers.

Datzelfde geldt, *mutatis mutandis*, voor het recht op eigendom.

Eigendommen van hen dreigen door onrechtmatig eventueel oorlogsgeweld van de kant van Nederland, in NAVO-verband, **willekeurig** te worden vernietigd of aangetast.

Dat geldt ook voor mijn eisers van Joegoslavische afkomst, woonachtig in Nederland.

Hun familieleden, verwanten en vrienden worden naar willekeur in hun leven en gezondheid bedreigd en hun roerende en onroerende eigendommen in Joegoslavië dreigen door onrechtmatig eventueel oorlogsgeweld door Nederland, in NAVO-verband, willekeurig te worden vernietigd of aangetast.

Art. 1 van het eerste protocol bij het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens is daarbij in het geding.

Datzelfde onrechtmatige eventuele oorlogsgeweld en het dreigen daarmee door Nederland, in NAVO-verband, schendt ook andere mensenrechten en subjectieve rechten, waarvan zij hierbij in rechte de bescherming inroepen.

Bovendien ondervinden zij van deze bedreiging met onrechtmatig oorlogsgeweld door Nederland, in NAVO-verband, ernstige psychische schade. Uit angst over wat hun familie, verwanten en vrienden zou kunnen overkomen. Velen van mijn eisers van Joegoslavische afkomst hebben zich hiervoor reeds onder doktersbehandeling moeten stellen.

III. Onrechtmatigheid van (het dreigen met) oorlogsgeweld jegens de republiek Joegoslavië:

Ik kom nu tot de behandeling van de onrechtmatigheid van (het dreigen met) oorlogsgeweld door de NAVO jegens Joegoslavië en daarmee derhalve ook van de Nederlandse steun daaraan.

Na de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog kwam het Handvest van de Verenigde Naties met de belofte "*de komende geslachten te behoeden voor de gesel van de oorlog*". Het voeren van een oorlog, en daarmee wordt dan bedoeld het voeren van een oorlog op het niveau van staat tot staat, werd door het Handvest uitdrukkelijk verboden voortaan.

Zoals u weet was dit vóór de Tweede Wereldoorlog, en zeker in de vorige eeuw, heel anders. De heersende volkenrechtelijke opinie was eeuwenlang dat staten een souverain recht hadden om elkaar naar believen de oorlog aan te doen. Oorlog werd beschouwd als voortzetting van de politiek tussen staten onderling met andere middelen. Maar al voor de Tweede Wereldoorlog waren er bressen in deze leer geschoten en de afschuwelijke ervaringen van de Tweede Wereldoorlog brachten de statengemeenschap er dus toe om oorlog expliciet te verbieden in het Handvest van de Verenigde Naties.

Het beginnen van een oorlog of het dreigen daarmee geldt van toen af aan, heel uitdrukkelijk en vastgelegd in het Handvest van de Verenigde Naties, als agressie. Agressie is een misdrijf tegen de vrede en vormt als zodanig een ernstig oorlogsmisdrijf. Het Handvest van de Verenigde Naties formuleert dit verbod aldus:

"In hun internationale betrekkingen onthouden alle Leden zich van bedreiging met of gebruik van geweld tegen de territoriale integriteit of de politieke onafhankelijkheid van de staat, en van elke andere handelwijze die onverenigbaar is met de doelstellingen van de Verenigde Naties."

Uitdrukkelijk wil ik erop wijzen dat het Handvest het daadwerkelijk gebruiken van geweld en het dreigen met geweld op één lijn stelt. Beiden is evenzeer verboden.

Het gebruiken van geweld en het dreigen met geweld vormen dus alle twee evenzeer een schending van het Handvest.

Het is dan ook evenzeer verboden staten middels geweld tot een beoogd politiek resultaat te dwingen als middels de **bedreiging met geweld**.

Nogmaals, in beide gevallen is sprake van agressie.

Bedreiging met geweld en daadwerkelijke toepassing van geweld vormen dan ook in het internationaal recht een soort siamese tweeling: als het één verboden is in een bepaald concreet geval is het ander het automatisch ook.

Dat dit zo is, is recent nog eens uitvoerig door het Internationaal Gerechtshof bevestigd in diens uitspraak van 8 juli 1996 over de onrechtmatigheid van kernwapengebruik. (prod. 4) Daarin wordt door het Hof overwogen:

“Of een kenbaar gemaakte intentie om geweld te gebruiken indien bepaalde gebeurtenissen plaatsvinden, al of niet een “bedreiging” is in de betekenis van artikel 2, lid 4, van het Handvest, hangt af van allerlei factoren. Indien het overwogen gebruik van geweld zelf onrechtmatig is, zou de aangekondigde bereidheid om het te gebruiken een bedreiging zijn die verboden is volgens artikel 2, lid 4. Het zou derhalve onrechtmatig zijn voor een staat om te dreigen met geweld teneinde grondgebied van een andere staat te bemachtigen of hem ertoe te brengen bepaalde politieke of economische wegen te volgen of niet te volgen. De begrippen “bedreiging” met en “gebruik” van geweld in artikel 2, lid 4, van het Handvest gaan samen in die zin, dat, indien in een gegeven geval het gebruik van geweld zelf onrechtmatig is -om welke reden dan ook- de dreiging om zulk geweld te gebruiken eveneens onrechtmatig is. Kort gezegd, om rechtmatig te zijn, moet de aangegeven bereidheid van een staat om geweld te gebruiken, een gebruik van geweld inhouden dat in overeenstemming is met het Handvest”. (ad 47)

En ook de Nederlandse Staat heeft, in verband met dezelfde kwestie van onrechtmatigheid van kernwapengebruik, maar onafhankelijk van de uitspraak van het Internationaal Gerechtshof, eenzelfde interpretatie naar voren gebracht.

Dat was in het schriftelijk memorandum, waarin Nederland zijn opvattingen gaf over de legitimiteit van kernwapengebruik, toen deze rechtsvraag door het Internationaal

ad. 5) Gerechtshof werd behandeld:

“Het dient in dit verband in herinnering te worden geroepen dat door begrenzings te stellen aan het gebruik van geweld door lidstaten van de Verenigde Naties -waarvan het gebruik van kernwapens maar één vorm is- artikel 2, lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties ook grenzen stelt aan de **bedreiging met geweld**. Het is zeker zo dat waar het gebruik van geweld voor onrechtmatig moet worden gehouden, de bedreiging met zulk geweld in beginsel gelijkelijk voor onrechtmatig moet worden gehouden.”

Waar het dus om gaat bij bedreiging met oorlogsgeweld in een concreet geval is de vraag: zou het oorlogsgeweld, als het in een concreet geval echt werd toegepast, nu rechtmatig zijn of niet.

Moet het antwoord op die vraag ontkennend luiden, dan is ook het dreigen met geweld verboden als in strijd met het internationale recht. Het dreigen met geweld vormt dan in een dergelijk geval agressie en is een misdrijf tegen de vrede.

Een ernstig oorlogsmisdrijf dus.

Daarmee valt dus niet te schipperen. Met name is er geen plaats voor de redenering dat het wellicht in een bepaald geval wel eens vruchtbaar kan zijn om te dreigen met militair geweld om bepaalde, op het oog politiek wenselijke doelen, te bereiken, die ook heel gerechtvaardigd schijnen. Voor een dergelijk opportunisme is geen plaats: als het gebruik van oorlogsgeweld in een bepaalde concrete situatie niet mag, dan mag er ook niet mee bedreigd worden. Nooit, hoe nobel het daarmee te bereiken doel ook schijnt.

Natuurlijk heeft dit ook zijn volkenrechtelijke logica: staten hebben zich ervan te onthouden andere staten met behulp van militaire dreigementen bepaalde politieke handelingen of politieke resultaten af te dwingen. Pas als het doel dat met dergelijke eventuele dreigementen wordt beoogd zodanig juridisch gelegitimeerd is dat het bereiken hiervan desnoods met toepassing van oorlogsgeweld gerechtvaardigd zou zijn, eerst dan mag gepoogd worden dit ook met behulp van alleen dreigementen met militair geweld te bereiken.

Dat is een duidelijke maatstaf die niet overschreden mag worden.

Opportunistisch dreigen met oorlogsgeweld, waar in feite geen oorlogsgeweld mag worden toegepast, welk zinnig of onzinnig resultaat daarmee ook wordt beoogd, is dus in het kader van het Handvest van de Verenigde Naties uit den boze. Vormt dan agressie en is een misdrijf tegen de vrede.

Op het verbod om oorlogsgeweld te gebruiken en daarmee te dreigen zijn slechts twee uitzonderingen.

De eerste is het recht van iedere staat om individueel of collectief oorlogsgeweld toe te passen bij gerechtvaardigde zelfverdediging.

Dat is neergelegd in artikel 51 van het Handvest van de Verenigde Naties en dit artikel luidt:

“Geen enkele bepaling van dit Handvest doet afbreuk aan het inherente recht tot individuele of collectieve zelfverdediging in het geval van een gewapende aanval tegen een Lid van de Verenigde Naties, totdat de Veiligheidsraad noodzakelijke maatregelen ter handhaving van de internationale vrede en veiligheid heeft genomen. (.....)”.

Het Handvest spreekt hier in duidelijke bewoordingen van “zelfverdediging in het geval van een gewapende aanval”.

Er moet dus sprake zijn van een gewapende aanval. Herhaalde pogingen om het begrip “zelfverdediging” in het kader van het Handvest op te rekken tot “een bedreiging van de nationale belangen” of “een bedreiging van de regionale stabiliteit en veiligheid” zijn altijd door het Internationaal Gerechtshof genadeloos afgestraft, zoals dit gebeurde in het geval van de Amerikaanse agressie tegen Nicaragua, toen de Verenigde Staten, zich beroepend op bedreigingen als hierboven omschreven, tegen Nicaragua een zeeblokkade hadden ingesteld en mijnen hadden gelegd in de havens van het land, teneinde het toenmalige Sandinistische bewind te destabiliseren.

In ondubbelzinnige bewoordingen gaf het Internationaal Gerechtshof toen te kennen dat van een beroep op artikel 51 van het Handvest onder het mom van dit soort “bedreigingen” geen sprake kan zijn en dat mitsdien de Verenigde Staten zich schuldig hadden gemaakt aan de schending van de territoriale integriteit en de soevereiniteit van de republiek Nicaragua, en mitsdien zich schuldig hadden gemaakt aan agressie (de Zaak betreffende militaire en paramilitaire activiteiten in en tegen Nicaragua tegen de Verenigde Staten, I.C.J. Reports 1986). Aan de Verenigde Staten werden vervolgens een schadevergoeding opgelegd.

Maar ook in het geval dat een staat zich daadwerkelijk tegen een gewapende aanval verdedigt, laat het Handvest de aangevallen staat niet verder de vrije hand.

Die moet zich namelijk zo spoedig mogelijk tot de Veiligheidsraad wenden. En deze besluit dan wat er verder moet gebeuren.

Ook dat wordt tot uitdrukking gebracht in artikel 51 van het Handvest, en wel in het vervolg op het eerder geciteerde deel:

“Maatregelen die door Leden zijn genomen bij de uitoefening van dit recht tot zelfverdediging dienen onverwijld ter kennis van de Veiligheidsraad te worden gebracht en tasten op geen enkele wijze de bevoegdheid en verantwoordelijkheid van de Veiligheidsraad in gevolge dit Handvest aan om op enigerlei tijdstip over te gaan tot zulk optreden als zij nodig acht voor de handhaving of het herstel van de internationale vrede of veiligheid”.

Dus ook bij het toepassen van oorlogsgeweld bij wijze van gerechtvaardigde zelfverdediging, waarop de aangevallen staat alle recht van de wereld heeft, trekt de Veiligheidsraad zo spoedig mogelijk het primaat van hoe verder te handelen naar zich toe. De aangevallen staat daarmee het recht ontzeggend om geheel zelf te bepalen hoe de aanvaller en de aanval verder worden bejegend.

Met andere woorden: zelfverdediging in het kader van het Handvest beperkt zich inderdaad tot louter zelfverdediging. Alles wat verder nog politiek en militair dient te gebeuren om de vrede te herstellen, is een zaak die door het Handvest aan de exclusieve macht van de aangevallen staat wordt onttrokken en de verdere afwikkeling, politiek en militair wordt dan automatisch een zaak van de Veiligheidsraad.

De tweede uitzondering op het verbod om oorlogsgeweld te gebruiken is de toepassing van oorlogsgeweld op uitdrukkelijke instigatie van de Veiligheidsraad.

Onder Hoofdstuk VII van het Handvest staat de Veiligheidsraad een spectrum van mogelijke maatregelen ter beschikking om in geval van “bedreiging van de vrede, verbreking van de vrede en daden van agressie” herstel van de vrede af te dwingen.

Er is daarbij sprake van een oplopende mate van ingrijpendheid van de maatregelen die de Veiligheidsraad daarbij tot haar beschikking heeft: van de “aanbevelingen” van artikel 39, langs de “voorlopige maatregelen” van artikel 40, via de “geweldloze maatregelen” van artikel 41, tot de “militaire maatregelen” van artikel 42.

Maar ook hier is zowel de tekst van de afzonderlijke artikelen van het Handvest, als het samenstel van artikelen glashelder: er moet sprake zijn van een besluit van de Veiligheidsraad om geweld te gebruiken. Pas dan kan er sprake zijn van een situatie als bedoeld in artikel 42 van het Handvest.

Artikel 42 van het Handvest luidt:

“Mocht de Veiligheidsraad van oordeel zijn dat de in artikel 41 bedoelde maatregelen onvoldoende zouden zijn of dat zij onvoldoende zijn gebleken, dan kan hij overgaan tot zulk optreden door middel van lucht-,

zee- of landstrijdkrachten als nodig is voor de handhaving of het herstel van de internationale vrede of veiligheid. Zulk optreden kan omvatten demonstraties, blokkades of andere operaties door lucht-, zee- of landstrijdkrachten van Leden van de Verenigde Naties.”

Dat aan het gebruik van militair geweld een duidelijk besluit ten grondslag moet liggen, maken de bewoordingen van dit artikel duidelijk en volgt ook onomstotelijk uit de aanvangsbewoordingen van artikel 44 van het Handvest:

“Wanneer de Veiligheidsraad heeft besloten geweld te gebruiken (...)”.

Militair geweld in het kader van Hoofdstuk VII van het Handvest wordt dus door het Handvest onmiskenbaar als een laatste middel beschouwd, waarvoor een zorgvuldige en expliciete besluitvorming noodzakelijk is.

Ontbreekt die, dan is het toepassen van oorlogsgeweld in een concreet geval onrechtmatig. Dit ongeacht het feit of nu wel of niet in een eerdere resolutie van de Veiligheidsraad verklaard is dat Hoofdstuk VII van het Handvest van de Verenigde Naties op een bepaalde situatie van toepassing is. Dat maakt daarbij dan geen verschil.

Het feit dat de Veiligheidsraad heeft verklaard dat Hoofdstuk VII van toepassing is op een bepaalde situatie, betekent immers nog allerminst dat de Veiligheidsraad daarmee ook tegelijkertijd heeft besloten het zwaarste middel in te zetten, dat dit Hoofdstuk kent, namelijk “militaire maatregelen”.

Daar is geen twijfel over mogelijk.

Zolang Hoofdstuk VII nog andere minder verstrekkende middelen kent om in te zetten, kan de enkele verklaring dat Hoofdstuk VII van het Handvest van toepassing is, op geen enkele manier kan worden opgevat als een impliciete opdracht of toestemming van de Veiligheidsraad om oorlogsgeweld te gebruiken.

En iedere poging om uit zo'n enkele verklaring dat Hoofdstuk VII op een bepaalde situatie van toepassing is wél een legitimerende werking voor het toepassen van oorlogsgeweld te construeren, getuigt dan van kwade trouw en ernstige schending van het Handvest.

Alleen al het opwerpen van de mogelijkheid hiervan vormt al een grove ondermijning van het systeem van het Handvest.

Hoewel het Handvest die mogelijkheid niet noemt, is er dan nog de opvatting dat in ernstige gevallen van schending van de mensenrechten in een bepaald land, een inbreuk op de territoriale integriteit en soevereiniteit van het land dat zich aan deze ernstige schending van de mensenrechten schuldig maakt, met behulp van wapengeweld mogelijk moet worden geacht.

Het gaat hier om een volkenrechtelijk uiterst omstreden zaak.

Want wat hier immers aan de orde is, is een mogelijke doorbreking van een van de diepst verankerde volkenrechtelijke rechten, namelijk het recht op soevereiniteit en territoriale integriteit. Deze laatste rechtsnorm behoort ongetwijfeld tot het *ius cogens*, dat wil zeggen tot dat deel van het volkenrecht dat als onaantastbaar geldt.

Het Handvest maakt er dan ook geen melding van dat schending van de mensenrechten een

grond zou kunnen opleveren voor militair oorlogsgeweld van buitenaf.

Vandaar de neiging om dan eerst een "vertaalslag" te maken en die ernstige schending van de mensenrechten in een bepaald geval dan eerst als een "bedreiging van de vrede" te benoemen.

Waarmee dan de kwestie vervolgens binnen het kader van Hoofdstuk VII van het Handvest kan worden gebracht.

Indien dit leerstuk -waarvan dus primair vaststaat dat het zwaar omstreden is- in beginsel als een volkenrechtelijke norm zou worden aanvaard, dan kan dit natuurlijk niet zonder nadere afbakening.

Allereerst kan het niet zomaar aan het oordeel van bepaalde staten of groepen van staten worden overgelaten om vast te stellen en vervolgens te besluiten dat er ergens sprake is van een zodanige ernstige schending van de mensenrechten dat zij gerechtigd zouden zijn om militair geweld toe te passen tegen een soevereine staat.

Dat zou tot willekeur leiden.

De Veiligheidsraad van de Verenigde Naties is en blijft daarom het institutionele kader om te beslissen of er in een bepaalde situatie sprake is van een zodanige schending van de mensenrechten dat het toepassen van oorlogsgeweld gerechtvaardigd zou zijn.

Het Handvest van de Verenigde Naties maakt het immers nu juist tot een **prerogatief** van de Veiligheidsraad om te besluiten of er, buiten het geval van gerechtvaardigde zelfverdediging, ergens ter wereld militair geweld mag worden gebruikt. Het systeem van het Handvest brengt mee dat het geweldsmonopolie, hoe dan ook, bij de Veiligheidsraad ligt en nergens anders. Zo is dat volkenrechtelijk bepaald.

Bovendien dient een veronderstelde ernstige schending van de mensenrechten primair in de Veiligheidsraad besproken te worden.

Dat is -en nu maak ik even een zijsporang naar de actuele situatie met betrekking tot Joegoslavië- ook in het onderhavige geval gebeurd.

Een zaak, eenmaal in de Veiligheidsraad besproken, vormt daarmee **ipso facto** een zaak van de Veiligheidsraad. Die dan ook door de Veiligheidsraad wordt beoordeeld, beslist en afgehandeld.

Zo bepalen het systeem en de geest van het Handvest.

Dat is nog manifester het geval, als de Veiligheidsraad -en dat is ook in de onderhavige kwestie met betrekking tot Joegoslavië aan de orde- de zaak besproken hebbende, heeft aangegeven dat hier Hoofdstuk VII van het Handvest van toepassing is. Daarmee is de zaak dan vervat in termen van het Handvest en onverbrekkelijk verbonden geraakt met het systeem van het Handvest.

In het kader van het Handvest, en zeker van Hoofdstuk VII, is de Veiligheidsraad de handelende en beslissende instantie.

Die is dan dus exclusief aangewezen om verdere besluiten te nemen.

In het geval van de huidige crisis met betrekking tot Joegoslavië is dit ook uitdrukkelijk in

ad. 1) resolutie 1199 vastgelegd. De Veiligheidsraad stelt daarin als laatste punt: "17. Besluit zich intensief met de zaak bezig te blijven houden".

Dat de Veiligheidsraad het centrale orgaan is dat per sé niet gepasseerd kan worden, blijkt ook uit het volgende.

Bij elk oorlogsgeweld, of nu het is bij wijze van gerechtvaardigde zelfverdediging of bij een militair optreden in het kader van Hoofdstuk VII van de Veiligheidsraad, staat het Handvest boordevol bepalingen dat de zaak, respectievelijk, zo spoedig mogelijk in de handen van de Veiligheidsraad moet worden gelegd, dan wel, stap voor stap, in handen van de Veiligheidsraad behoort te blijven ter verdere besluitvoering.

Met andere woorden: het Handvest claimt voor de Veiligheidsraad universele en exclusieve competentie als het gaat om het uitoefenen van militair geweld.

De stelling dat staten, of groepen van staten, buiten de Veiligheidsraad om zouden kunnen bepalen of militair geweld als antwoord op al of niet vermeende ernstige schendingen van de mensenrechten tegen een soevereine staat zou kunnen worden toegepast, vindt derhalve geen enkele steun in het volkenrecht.

Kan daarin ook geen enkele steun vinden, want voor iedereen is dit dan op het eerste gezicht duidelijk:

als een groep van staten competent wordt geacht om, buiten de Veiligheidsraad om, te bepalen of militair geweld tegen een soevereine staat mag worden toegepast onder het mom van tegengaan van schendingen van de mensenrechten, dan is er geen enkel beletsel dat ook individuele staten die bevoegdheid voor zichzelf zouden claimen. En voor je het weet, zijn we dan -wellicht al vóór de eeuwwisseling- terug bij de situatie dat staten - onder allerlei voorwendsels- elkaar naar believen de oorlog aandeden.

IV. Geen geweldsmandaat van de Veiligheidsraad jegens de republiek Joegoslavië

In dit geval, de kwestie-Joegoslavië, is het de voltallige NAVO-ministerraad geweest die het besluit om eventueel oorlogsgeweld toe te passen, naar zich toe heeft getrokken. Een volgende keer is het wellicht alleen de Verenigde Staten die hierover beslist en wellicht een keer daarop alleen Frankrijk. En wat Frankrijk en de Verenigde Staten mogen, mag bijvoorbeeld, ik noem maar wat, Nigeria of Thailand ook.

Duidelijk is dat elke staat die optreedt als zou hij, zonder expliciete opdracht of mandaat van de Veiligheidsraad, militair geweld mogen gebruiken tegen een soevereine staat, in feite fungeert als doodgraver van het Handvest en het systeem van de Verenigde Naties.

Het is onbetwistbaar dat de Veiligheidsraad in de kwestie-Joegoslavië geen opdracht of mandaat heeft gegeven tot het gebruik van oorlogsgeweld.

Van een dergelijke opdracht of een dergelijk mandaat is noch in resolutie 1199 noch in de od. 2) voorafgaande resolutie 1160 op enigerlei wijze sprake.

Aan het slot van resolutie 1199 wordt bepaald:

“16. Besluit dat als de concrete maatregelen waarvan de uitvoering wordt geëist in deze resolutie en resolutie 1160 (1998) niet worden getroffen, verdere actie en aanvullende maatregelen om vrede en stabiliteit in de regio te handhaven, worden overwogen”.

De Veiligheidsraad houdt het dus, ook in dit concrete geval, nadrukkelijk aan zich om te overwegen of verdere actie of aanvullende maatregelen nodig zijn.

Nergens uit blijkt dat dit door de Veiligheidsraad aan de NAVO of wie of wat anders dan ook wordt overgelaten of uitbesteed.

Het is dan ook van een weergaloze brutaliteit en ongerijmdheid dat de regering in de brief
nod. 3) aan de Tweede Kamer van 8 oktober 1998 stelt:

“Nu dit moment -zoals het er thans naar uitziet- naderbij komt, stelt de Nederlandse regering vast dat blijvende weigering om resolutie 1199 uit te voeren, militair optreden in voldoende mate legitimeert”. (prod. 3)

Met het moment dat naderbij zou komen, wordt dan bedoeld het moment om desnoods met militair geweld de eisen nader af te dwingen.

Gelet op het onomstotelijke feit dat resolutie 1199 op geen enkele wijze kan worden aangemerkt als opdrachtgevend of mandaat verlenend voor het toepassen van militair geweld, is deze interpretatie niet alleen schaamteloos onjuist, maar vormt zij een opzettelijke verkrachting van de werkelijke betekenis en inhoud van deze resolutie.

Nederland matigt zich het recht aan, daartoe samenspannend met de overige NAVO-landen, om de Veiligheidsraad de bevoegdheid te ontnemen om punt 16 van resolutie 1199 in te vullen en, de Veiligheidsraad verder aan de kant zettend en diens macht usurperend, in samenspanning met de overige NAVO-landen verder te bepalen welke maatregelen er getroffen dienen te worden.

In feite is het ongelooflijk wat hier gebeurt.

De Veiligheidsraad wordt eenvoudig opzij geschoven en de NAVO, waaronder Nederland, nemen diens plaats in.

Hier is sprake van een regelrechte coup tegen de Veiligheidsraad, met medewerking van de Nederlandse staat.

Een ernstiger schending van het Handvest is niet denkbaar.

De Staat zal ongetwijfeld betogen dat zijn interpretatie van resolutie 1199, als voldoende legitimerend voor het gebruik van oorlogsgeweld door o.a. Nederland in NAVO-verband, juist is.

Maar afgezien van de hiervóór gegeven dwingende argumenten dat dit niet deugt, is er nog een heel andere benaderingswijze mogelijk, die duidelijk maakt waarom de Staat daarin onmogelijk gelijk kan hebben.

Want natuurlijk kan het onmogelijk zo zijn, dat een bepaalde interpretatie van een resolutie van de Veiligheidsraad als juist wordt voorgespiegeld, als die interpretatie door tenminste twee leden van de Veiligheidsraad, namelijk de Russische Federatie en de Chinese Volksrepubliek, ten principale wordt betwist.

Het eerste dat in een dergelijke situatie dan zou moeten gebeuren, willen de betrokken staten er tenminste aanspraak op kunnen blijven maken te goeder trouw te handelen, is dat de

besluitvoering ter zake van een eventueel geweldsmandaat in de Veiligheidsraad opnieuw aan de orde zou worden gesteld. Maar daartegen verzetten zich nu juist met vereende krachten die leden van de Veiligheidsraad die stellen dat resolutie 1199 geweld zou legitimeren. Want zij weten donders goed dat zij dan te maken zullen krijgen met een dubbel veto bij hun frauduleuze interpretatie, namelijk zowel van de kant van de Russische Federatie als van China.

Daarom houden zij dit kernpunt zoveel mogelijk onttrokken aan het beraad in de Veiligheidsraad.

Daarmee een nog verdere schending van het Handvest van de Verenigde Naties plegend. Want dit Handvest wijst immers juist de Veiligheidsraad aan als het orgaan dat exclusief de bevoegdheid heeft om van stap tot stap te beslissen wat er verder moet gebeuren in een situatie van Hoofdstuk VII, waarbij ook de Veiligheidsraad dan uiteraard ook door alle Leden van de Verenigde Naties daadwerkelijk in staat moet worden gesteld om voortdurend de vinger aan de pols te houden.

Maar in plaats daarvan houden de NAVO-landen verdere besluitvorming ter zake van dit kernpunt -gewapend optreden of niet- zorgvuldig en opzettelijk aan de Veiligheidsraad onttrokken.

Daarmee de macht van de Veiligheidsraad verder usurperend en het Handvest verder schendend.

Het is dus duidelijk dat Nederland en de andere NAVO-landen met resolutie 1199 op volstrekt onrechtmatige wijze aan de haal zijn gegaan.

Dit om oorlogsgeweld te kunnen gebruiken tegen de republiek Joegoslavië.

Dit opzettelijke misbruik van deze resolutie toepassend om het plegen van oorlogsdaden, en het dreigen daarmee, tegen de republiek Joegoslavië van een schijn van legitimiteit te voorzien.

Ook in andere opzichten zijn de NAVO-landen onmiskkenbaar met deze resolutie op de loop gegaan.

Ze hebben de eisen van deze resolutie op cruciale punten door hun eigen eisen en prioriteiten vervangen. Daarmee deze resolutie ook verder misbruikend en schendend.

Zo staat in resolutie 1199 nergens te lezen dat Joegoslavië al zijn troepen uit Kosovo zou moeten terugtrekken. Dat zou ook een volstrekt absurde eis zijn aan een souverain land. Toch maken de NAVO-landen, en daarmee Nederland dat er van.

In resolutie 1199 staat alleen dat, ten einde een politieke oplossing te kunnen bereiken, van de Federale Republiek Joegoslavië o.m. geëist wordt:

“4a. om alle acties uitgevoerd door de veiligheidstroepen die de burgerbevolking schade toebrengen te staken en de veiligheidseenheden die worden gebruikt voor onderdrukking van de burgerbevolking terug te trekken.”

De eis van de Veiligheidsraad op dit punt gaat dus niet verder dan het terugtrekken van die eenheden die gebruikt zouden worden voor repressie van de bevolking. Eenheden die het terrorisme bestrijden behoeven dus bepaald niet te worden teruggetrokken. Dat zou ook een absurde eis zijn.

Bovendien staat nergens in de resolutie dat zij uit Kosovo moeten worden teruggetrokken. Terugtrekken kan heel goed worden opgevat als terugtrekken uit het onmiddellijke strijdtoneel.

Dat de NAVO-landen menen deze eisen van resolutie 1199 op eigen gezag te kunnen uitbreiden tot terugtrekken van extra eenheden uit geheel Kosovo en zich het recht aanmatigen om de motoren van hun bommenwerpers warm te laten draaien en tot bombardementen over te gaan als daaraan geen gevolg wordt gegeven, is een onvoorstelbare schending van het Handvest van de Verenigde Naties.

Voorts negeert deze malicieuze interpretatie van resolutie 1199 door de NAVO-landen botweg de eisen die in deze resolutie worden gesteld aan wat wordt genoemd "the Kosovar Albanian Leadership", namelijk om een dialoog aan te gaan, met uitgangspunt "dat de principes voor een oplossing van het probleem Kosovo zullen zijn gebaseerd op de territoriale integriteit van de republiek Joegoslavië" (punt 5 resolutie 1160)

Ook eist de NAVO bij zijn infame interpretatie van resolutie 1199 geenszins, zoals resolutie 1160 onder punt 2 en 3 doet -welke punten in resolutie 1199 als herhaald moeten worden beschouwd-, dat "the Kosovar Albanian Leadership" alle terroristische acties moet veroordelen en dat alle elementen in de Kosovo-Albanese gemeenschap hun doelen alleen met vreedzame middelen dienen na te streven.

Dit betekent dus dat de NAVO bij zijn verkrachting van deze resoluties, deze omsmeedt tot een dictaat aan uitsluitend de republiek Joegoslavië. Die moet al zijn extra eenheden terugtrekken en aan het Kosovo-Albanese Leiderschap wordt verder geen enkele eis gesteld.

Wat is hiervan de feitelijke en politieke consequentie?

Het betekent dat de NAVO-landen in feite de Albanese afscheidingsbeweging zwaar bevooruden en een situatie creëren waarin de Albanese meerderheid de gelegenheid wordt geboden om zich de facto af te scheiden. Want zoveel is duidelijk: als de NAVO dusdoende een situatie bewerkstelligt dat het UCK grotendeels de macht kan overnemen, dan is het op den duur zeker gedaan met Kosovo als deel van de Joegoslavische republiek.

Dat zou de humanitaire crisis in het gebied alleen maar verplaatsen.

In de praktijk blijkt immers duidelijk dat het UCK onmiddellijk in het gat springt dat terugtrekkende Joegoslavische eenheden achterlaten, en het daardoor gecreëerde machtsvacuüm opvult, indien daartoe ook maar even de kans bestaat.

De Servische bevolkingsgroep in Kosovo dreigt dan onmiddellijk het kind van de rekening te worden.

Als dat de uitkomst zal zijn van dit volstrekt eenzijdig optreden van de NAVO-landen, dan deugen de humanitaire pretenties natuurlijk van geen kant.

Maar het gaat nog verder.

De pretentie dat het aanvaardbaar zou zijn met wapengeweld en de dreiging daarmee, in te zetten op één etnisch deel van de bevolking in Kosovo, zonder oog voor de belangen van anderere etnische groepen en zonder oog voor de gevaren die daarmeevoor andere etnische delen van de bevolking worden gecreëerd, maakt op zichzelf al de humanitaire pretentie tot een farce.

De NAVO-landen maken zich daarmee, onder het mom van een humanitaire bewegendheid, schuldig aan een etnische politiek. Het bedrijven van etniciteit en het stellen van de belangen van één etnische groep boven die van andere etnische groepen.

De werkelijkheid is echter nog cynischer dan dat.

Onder het mom van humanitaire bewegendheid wordt namelijk door de NAVO-landen, onder geweld of althans dreiging daarmee, zelfs niet eenzijdig en uitsluitend ingezet op de Albanese etnische groep als geheel, maar de facto uitsluitend op een extremistische groep binnen die Albanese bevolkingsgroep, namelijk de terroristen van het UCK.

Die wordt namelijk onvermijdelijk in de rug gesteund door deze dwingelandij onder bedreiging met NAVO-geweld. En wie beschermt de niet-Albanese minderheden in Kosovo? De NAVO zeker niet.

Wat er ook overigens ook zij van het leerstuk van mogelijk oorlogsgeweld tegen een soevereine staat om een einde te maken aan ernstige schendingen van de mensenrechten, het is duidelijk dat voor een zodanig oorlogsgeweld in elk geval ook dan geen legitieme plaats is - en ook geen plaats **kan** zijn- , als dit op den duur welhaast onvermijdelijk tot een nieuwe humanitaire crisis zal leiden.

Als er geen duidelijke aanwijzingen zijn dat het inzetten van oorlogsgeweld de humanitaire crisis definitief zal oplossen, maar in plaats daarvan het ernaar uitziet dat dit op den duur alleen een verplaatsing hiervan zal opleveren, dan ontvalt ook elk **morele** basis (over een juridische grondslag praten we dan al niet meer) aan een zodanig gewapend optreden tegen een soevereine staat.

Dat met name de Servische bevolkingsgroep, maar niet alleen deze- ook Roma, Montenegrijnen en andere etnische groepen-, in het recente verleden het slachtoffer zijn geworden van terroristische acties van het UCK, is een objectief en door mensenrechtenorganisaties vastgesteld en gedocumenteerd feit.

Zo wordt daarover de afgelopen maanden herhaaldelijk melding gemaakt in achtereenvolgende rapporten van Amnesty International.

De verslagen van Amnesty International die hierop betrekking hebben, heb ik u al eerder doen toekomen.

In de westerse media werd hierover aanvankelijkzorgvuldig gezwegen, want het past niet in het beeld van de etnische Albanezen als de good guys en de Serviërs als de bad guys, dat de media wensen voor te spiegelen.

Daarom is het goed hier nader op in te gaan.

In deze Amnesty International-documenten worden niet alleen incidentele wreedheden en mensenrechten-schendingen van de zijde van het zogenaamde "Kosovo Bevrijdings Leger"

tegen de Servische bevolkingsgroep beschreven, maar wordt ook tot uitdrukking gebracht dat er sprake is van een bepaald patroon van optreden van het UCK, van een bepaalde tactiek, waarvan terreur tegen met name de Servische bevolkingsgroep een bestanddeel vormt.

11) Zo wordt in het Amnesty International-rapport van augustus 1998, Document Series B "Tragic events continue", no. 3 over de strijd om Rahovac van 17 tot 21 juli het volgende gesteld:

"Midden juli trad er in grote delen van Kosovo gewapende activiteit op. De indruk bestond dat het KLA de facto ongeveer eenderde deel van het territorium van de provincie Kosovo controleerde. Het KLA richtte aanvallen op doelen en bond de strijd aan met Servische politie-eenheden en ad hoc gevormde plaatselijk gevormde Servische zelfverdedigingseenheden, leidend tot gewapend treffen in een groot deel van centraal Kosovo ten westen en ten zuiden van de hoofdstad Prestina (..) tot aan de Albanese grens."

En dan wordt hier in een voetnoot in dit rapport van Amnesty International aan toegevoegd:

"Het ziet er naar uit dat de tactiek van het KLA o.a. gevormd wordt door acties om het verkeer op de hoofdwegen te controleren of te onderbreken. Het zich meester maken van sleutelindustrieën zoals de open Belacevacmijn bij Prestina, die het KLA van eind juni tot midden juli bezet hield, en het aanvallen van politieposten en politiepatrouilles. Ook de burgerbevolking van alle etnische groepen werd individueel of in kleine groepen door het KLA tot doelwit gemaakt, waarbij er ook sprake van was dat zij met geweld uit hun huizen werden verdreven (Servische dorpsbewoners in het bijzonder) ontvoerd en vermoord -zie bijvoorbeeld de gevallen weergegeven in Human Rights Crisis in Kosovo Province, Series B, Document 2: "Disappeared" and "missing" persons -The hidden victims of conflict, AI Index: EUR 70/57/98.

Uit hetzelfde document van Amnesty International, waaruit het bovengenoemde citaat wordt ontleend, nog een passage over het lot van de Servische bevolkingsgroep onder de aanhef: "Zorgen over de bescherming van de Kroatisch-Servische vluchtelingen in Orahovac":

"De eerste delegatie van de vluchtelingenorganisatie van de Verenigde Naties die Orahovac op 21 juli binnenkwam, trof in een vluchtelingencentrum in de stad 43 Kroatisch-Servische vluchtelingen aan die directe bijstand nodig hadden. Naar gerapporteerd werd bestond meer dan de helft van de groep uit oude mensen in een zeer slechte gezondheidstoestand en geen van hen had in twee dagen gegeten.(...) Deze groep vormde onderdeel van de naar schatting meer dan 200.000 vluchtelingen die uit Kroatië waren gevlucht, voornamelijk in de laatste fase van het gewapende conflict van 1991 tot 1995. Die vluchtelingen verblijven

voornamelijk in de republiek Srpska (de Bosnisch-Servische entiteit van Bosnië-Herzegowina) en in de Federale Republiek Joegoslavië. Vele vluchtelingen die in de Federale Republiek Joegoslavië aankwamen, niet alleen Kroatische Serviërs maar ook Bosnische Serviërs, werden ondergebracht in Kosovo. Amnesty International heeft dit veroordeeld als politieke manipulatie door de regering van Joegoslavië van kwetsbare, ontheemde en getraumatiseerde mensen. De komst van Kroatisch-Servische en Bosnisch-Servische vluchtelingen is ook een factor geweest in de oplopende spanning die uitliep op het huidige conflict: het deed de verdenking ontstaan dat de Joegoslavische autoriteiten de omvang van de Servische minderheid in Kosovo wilde vergroten, en Kroatische en Bosnische Serviërs vormden het doelwit van aanvallen van het KLA”.

Van Amnesty International mogen de Joegoslavische autoriteiten dus niemand van de stroom van honderdduizenden ontheemde Serviërs, verdreven uit de rest van voormalig Joegoslavisch territorium, huisvesten in Kosovo. Dat lijkt me, zolang Kosovo onderdeel uitmaakt van Joegoslavië, een belachelijke opvatting. De Joegoslavische autoriteiten staan hier, terwijl het land ook nog wordt geteisterd door de verwoestende invloed van de internationale sancties, voor een opmogelijke opgave. Maar hoe dan ook, of het nu wordt toegestaan door Amnesty International of niet, er zijn Servische vluchtelingen ondergebracht in Kosovo. En ook deze Serviërs worden dus ogenblikkelijk het doelwit van terroristische acties van het UCK, als dat het voor het zeggen krijgt.

De rest van de compilatie uit de reeks van rapporten van Amnesty International van de laatste maanden over Kosovo, die ik heb overgelegd, geven een verder beeld van de moorden, verdwijningen, mishandelingen en andere schendingen van de mensenrechten waaraan de Servische bevolkingsgroep in Kosovo onderhevig is geweest als gevolg van optreden van de UCK-terroristen. Waaronder het verhaal in het rapport van augustus j.l., no.2:

“Op 18 mei 1998 waren de meeste Servische inwoners uit het dorp Leocina in de regio Drenica weggevlucht, maar een groep van vijf mensen, enkele ouderen, waren achtergebleven: Krstiva Smigic en haar verwanten, het echtpaar Milosav (75) en Sultana Smigic (72) en Aleksandra (“Lenka” genoemd) Smigic (ongeveer 75) en haar zoon Radomir (54). Op 19 mei vertrok Dostana Smigic (42), Krstiva Smigic’ dochter, naar verluid van haar huis in Srbica, waar zij woonde en werkte, om haar moeder te verzorgen. Een getuige zag dat haar auto tot stoppen werd gedwongen door een groep gewapende Albaniërs. Waar zij nu is, is onbekend. Haar familie kreeg een onbevestigd bericht dat zij wordt vastgehouden in Likovac, maar, zoals hierboven al is opgemerkt, naar verluid werden er geen mensen die vastgehouden werden aangetroffen, toen het weer onder controle van de Servische gewapende macht kwam in augustus. Vier van de vijf Servische ouden van dagen, die in Leocina bleven, worden ook “vermist”. Amnesty International vreest dat zij willekeurig zijn geëxecuteerd door leden van het KLA. Volgens de getuigenis van

Krstiva Smigic gegeven voor een onderzoeksteam van het Rode Kruis, kwamen op 19 juni 1998 vier gewapende mannen van het KLA het dorp binnen die, na een woordenwisseling, Milosav Smigic herhaaldelijk sloegen met hun geweerkolven en Krstiva en Sultana traptten en schoptten. Toen plunderden zij vervolgens het huis en staken het beddegoed en de bedden in brand en zeiden dat zij een uur later zouden terugkomen. Radomir en Lenka Smigic, die vanuit hun eigen huis hadden gezien wat er gebeurde, riepen hen toe om naar hen toe te komen. De twee vrouwen lieten Milosav achter in de binnenplaats en gingen naar het huis van Radomir en Lenka om te bespreken waar zij zich zouden verstoppen. Radomir zei tegen de vrouwen dat zij zich moesten verbergen in het maisveld en zei dat dat hij zichzelf zou verbergen op zolder van het huis. De vrouwen vertrokken maar besloten halverwege terug te gaan. Sultana ging naar huis en de andere twee gingen naar het huis van Radomir en Lenka. Daar ontdekten zij dat ongeveer 30 gewapende mannen, sommigen in uniform, de binnenplaats waren binnengedrongen. Tien van hen gingen het huis binnen en ontdekten klaarblijkelijk Radomir op zolder. Onmiddellijk daarna hoorden de vrouwen beneden gegil en zijn moeder rende naar binnen en de trap op. Krstiva bleef op de binnenplaats en hoorde

“gehuil en geschreeuw. Het was onmogelijk te verdragen om er naar te luisteren, zelfs God zou niet in staat zijn geweest zulk gehuil te aanhoren. Ik hoorde drie geweerschoten voor ik in het veld verdween. Ik heb niet gezien of zij Radomir en Lenka naar buiten brachten”.

Krstiva zag toen dat het huis van de familie Smigic in brand werd gestoken. Toen zij de volgende dag naar het huis van Milosav ging, roepende om Sultana en vervolgens om Radomir en Lenka, gaf niemand antwoord. Zij hield zich enkele dagen verborgen en zocht zich daarna een weg naar een politiepost in Klina”.

Voor het toepassen van oorlogsgeweld tegen de republiek Joegoslavië en het dreigen daarmee door de NAVO-landen, waaronder Nederland, ontbreekt dus onmiskenbaar elke volkenrechtelijke legitimatie.

Dat de NAVO-landen, waaronder Nederland, zich op het standpunt stellen dat die legitimatie er wél zou zijn, kan hoogstens als een uiterst kwalijke grap of als een ongehoorde onbeschaamdheid worden opgevat.

Dit leidt tot het volgende punt.

Nederland draagt volkenrechtelijk gezien de volle verantwoordelijkheid voor dit onrechtmatig dreigen met oorlogsgeweld en de mogelijke daadwerkelijke toepassing daarvan en kan zich daarvoor niet achter zoiets als een brede rug van de NAVO verschuilen.

Want de NAVO heeft geen brede rug. Volkenrechtelijk gezien heeft de NAVO in een groot aantal opzichten zelfs helemaal geen rug. De NAVO is een bondgenootschap van soevereine staten, dat slechts bij unanimitéit van stemmen kan handelen.

Het is allerm minst een supranationale organisatie. Volkenrechtelijk gezien, bestaat zij dan ook slechts in beperkte mate en dat betekent dat het handelen van de NAVO moet worden toegerekend aan en moet worden vertaald als het handelen van de individuele lidstaten. Het zijn dan ook uitsluitend de individuele lidstaten die volkenrechtelijk verantwoordelijk zijn voor en ook aansprakelijkheid dragen voor een handelen van de NAVO in strijd met het internationale recht.

Maar omdat zij collectief handelen, zijn zij ieder voor zich hoofdelijk aansprakelijk voor de oorlogsmisdrijven die door de collectiviteit eventueel worden begaan. Ook dat is volkenrechtelijk een onomstreden uitgangspunt.

Dit betekent dat ook als bijvoorbeeld Nederland niet zelf met vliegtuigen aan eventuele bombardementen zou deelnemen, ons land toch volledig hiervoor aansprakelijk is, aangezien Nederland deel uitmaakt van de collectieve besluitvorming.

Indien derhalve bij het uitvoeren van deze bombardementen de regels van het humanitaire oorlogsrecht worden geschonden, waarmee dan sprake zou zijn van een oorlogsmisdaad, dan is Nederland hiervoor evenzeer aansprakelijk, ook als deze bombardementen niet zijn uitgevoerd door Nederlandse vliegtuigen.

Zoals Nederland thans al aansprakelijk is voor het plegen van een misdrijf tegen de vrede door de republiek Joegoslavië, in NAVO-verband, onrechtmatig met oorlogsgeweld te bedreigen.

V. Nederlandse medeplichtigheid aan (dreigende) schending van het Eerste Aanvullende Protocol bij de Verdragen van Genève.

De Staat zal wellicht betogen dat eventueel oorlogsgeweld van Nederland, in NAVO-verband, zich zal beperken tot militaire doelen in Joegoslavië.

Dat is zowel niet ter zake doende als nietszeggend.

Niet ter zake doende, omdat ook als het oorlogsgeweld zich zou beperken tot louter militaire doelen, dat niet afdoet aan de onrechtmatigheid van dit beoogde oorlogsgeweld.

Juist omdat het beoogde oorlogsgeweld geen enkele rechtsbasis bezit, is het niet minder onrechtmatig als het zich zou beperken tot militaire doelen.

Aanvallen op militaire troepen, met de bedoeling deze uit te schakelen en dus met de bedoeling om Joegoslavische soldaten te doden, is dan, gelet op het opzettelijke karakter hiervan, moord. En aanvallen op andere militaire doelen vormen dan tenminste pogingen tot doodslag, doodslag of dood door schuld, indien daarbij slachtoffers vallen.

Zonder grondslag in het volkenrecht is het bedreigen van Joegoslavië met oorlogshandelingen door Nederland juridisch niets anders dan het in stelling brengen van een moordmachine jegens militaire en civiele segmenten van de Joegoslavische bevolking.

Nietszeggend is het omdat de ervaringen in de Golfoorlog hebben geleerd dat met name landen als de Verenigde Staten, Groot-Brittannië en Frankrijk een ontoelaatbare interpretatie van het begrip "militaire doelen" hanteren.

Zoals al in de dagvaarding aangegeven, en met eerder overgelegde documenten is gestaafd, vallen daaronder naar de opvatting van deze landen ook verkeers- en spoorwegknooppunten, bruggen, overheidsgebouwen, electriciteitscentrales, rioolzuiveringsinstallaties, drinkwaterbedrijven, kortom de hele civiele infrastructuur. Alles wat de civiele weerstand zal kunnen

cod. 7) verzwakken, wordt blijkbaar gerekend tot "militair doel".

In het geval van Irak werd de civiele structuur totaal vernietigd, waarbij voor een bedrag van naar schatting van organen van de Verenigde Naties zelf vóór ten minste 22 miljard gulden aan verwoestingen aan de civiele infrastructuur werd aangericht.

Vele van deze bombardementen op zogenaamde "militaire doelen" vormden in feite oorlogsmisdaden.

Dat is niet alleen de mening, tot uiting gebracht in de door mij overgelegde documenten, maar ook van het Amtsgericht van Stuttgart in de door mij overlegde uitspraak van dit

cod. 8) Duitse rechtscollege van 3 december 1996.

Wat dus dreigt in Joegoslavië is -zo leren de ervaringen in Irak- eventuele grootsscheepse vernietiging van de civiele infrastructuur, onder het mom van het treffen van "militaire doelen". Op zichzelf is het bestoken van dergelijke doelen al een oorlogsmisdrijf, want in veel opzichten in strijd met de Aanvullende Protocollen van Genève.

Wordt in artikel 52 van Aanvullend Protocol I bij de Verdragen van Genève uitdrukkelijk bepaald:

"2. Aanvallen dienen strikt tot militaire doelen te worden beperkt. Voor zover het objecten betreft, zijn militaire doelen uitsluitend die objecten die naar hun aard, ligging, bestemming of gebruik een **daadwerkelijke bijdrage tot de krijgsv verrichtingen leveren** en waarvan de gehele of gedeeltelijke vernietiging, verovering of onbruikbaarmaking onder de omstandigheden van dat moment een duidelijk voordeel oplevert."

Veel van de civiele infrastructuur, vernietigd in de Golfoorlog, valt onmogelijk onder deze definitie te brengen.

Naast medeplichtigheid aan het schenden van het Handvest van de Verenigde Naties, en daarmee aan een misdrijf tegen de vrede, zijnde een ernstig oorlogsmisdrijf, dreigt dus ook nog medeplichtigheid aan verdere oorlogsmisdrijven, namelijk het schenden van belangrijke bepalingen van Aanvullend Protocol I bij de Verdragen van Genève, door Nederland geratificeerd.

VI. Nederlandse medeplichtigheid aan (dreigend) disproportioneel wapengeweld

En tenslotte heeft de NAVO in eerdere instantie nog openlijk en brutaalweg het voornemen aangekondigd tot het plegen van nog een ander oorlogsmisdrijf.

Namelijk het bombarderen van Joegoslavië op grote schaal.

Daarmee gaf de NAVO tegelijkertijd te kennen over te zullen gaan tot disproportioneel geweld.

Het toepassen van disproportioneel geweld vormt ook op zichzelf en afzonderlijk een oorlogsmisdrijf - of het toepassen van wapengeweld in enig concreet geval nu rechtmatig is of niet -.

Dus ook nog in een ander opzicht dreigt hier een oorlogsmisdrijf. Namelijk het toepassen van disproportioneel geweld.

Als het immers zo is, dat het reeds lang een regel van internationaal recht is dat bij zelfverdedigingsacties alleen die maatregelen gerechtvaardigd zijn die proportioneel zijn met de gewapende aanval en noodzakelijk om er weerstand aan te bieden, zoals het Internationaal Gerechtshof in de uitspraak van 8 juli 1996 onder overweging 41 vaststelt, dan geldt dat zeker voor militair geweld, dat geen zelfverdediging vormt.

Natuurlijk vormt het grootsscheeps bombarderen van Joegoslavië, waartoe de NAVO-landen zich kennelijk de mogelijkheid voorbehouden, behalve op zich al onrechtmatig handelen, bovendien nog handelen met disproportioneel geweld.

Nederland heeft, zoals in de dagvaarding is aangegeven, afstand gedaan van zijn zeggenschap over de omvang van eventueel oorlogsgeweld tegen Joegoslavië, door in te stemmen met de "Activation Order".

Mitsdien dreigt Nederland, zonder daar verder nog iets over te zeggen te hebben, in een voorkomend geval van daadwerkelijk militair NAVO-geweld tot overmaat van ramp ook nog eens medeverantwoordelijk en medeaansprakelijk te worden voor een eventueel gebruik van disproportioneel geweld tegen Joegoslavië.

Dan zal de Staat wellicht nog proberen te betogen dat mijn eisers niet een genoegzaam individueel belang hebben bij de ingestelde vorderingen.

Dat zou pas echt een duidelijk zwakgebod vormen.

Maar niettemin heb ik in dit verband reeds op voorhand in het geding gebracht de uitspraak van 29 april 1993 van het Mensenrechten Comité in het kader van het Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten in de zaak van de eisers in de Kruisraketten-zaak tegen de Staat der Nederlanden, waaruit blijkt dat die vlieger niet opgaat in het geval van het

ad. 6) Protocol bij dat verdrag.

En er is ook geen reden waarom deze vlieger in het processuele recht dat hier van toepassing is, wél zou op gaan.

Dat zou namelijk de absurditeit met zich mee brengen dat als het eventuele Nederlandse oorlogsgeweld één Joegoslavische burger zou bedreigen, die wel een voldoende individueel belang zou hebben om te procederen en als het geweld per saldo alle Joegoslavische burgers bedreigt, geen van hen het recht zou hebben om te procederen.

De regel dat die absurditeit opgeld zou kunnen doen, komt de Staat wellicht goed uit, maar heeft met een adequate rechtspleging natuurlijk niets maken.

VII De processuele belangen van eisers

Dan wil ik in tweede termijn iets zeggen over het processueel belang van mijn eisers. En dan met name het belang van mijn eisers -natuurlijke personen van Nederlandse afkomst en van de eisende rechtspersonen.

In de eerste plaats wil ik benadrukken dat alle Nederlandse staatsburgers in een rechtsstaat het recht toekomt -en er dan ook in rechte aanspraak op moeten kunnen maken- om er van verschoond te blijven dat de Nederlandse Staat ernstige misdrijven pleegt naar internationaal recht.

Waarbij dan immers benadrukt moet worden dat deze misdrijven dan ook in zijn of haar naam worden gepleegd. En waarbij dan bovendien voortdurend het risico bestaat dat zij daaraan ook verder feitelijk direct medeplichtig worden gemaakt door enigerlei vorm van (arbeids)contractuele, ambtelijke of andere vorm van ge- of verbondendheid, doordat zij nu eenmaal participeren in dezelfde maatschappelijke context van de Nederlandse samenleving, waarin ook dit misdrijf tegen het volkenrecht plaatsvindt, wordt voorbereiden vorm krijgt.

Volgens de normen van Neurenberg lopen de betrokkenen dan het risico van medeplichtigheid aan de voorbereiding of zelfs deelname aan de dan gepleegde oorlogsmisdrijven. Het is een door art. 6:162 BW beschermd belang dat burgers ervan verschoond blijven dat de Staat, mede in hun naam, zich schuldig maakt aan medeplichtigheid aan oorlogsmisdrijven en dat geldt a fortiori voor het verschoond blijven van het mogelijk creëren van een situatie door de Staat, waarin zij het risico lopen of zouden kunnen lopen om eventueel persoonlijk aansprakelijk te worden aan voorbereiding of medewerking aan onrechtmatige oorlogshandelingen op basis van het Handvest van Neurenberg.

Daar komt dan nog bij, dat (het dreigen met) agressie door de Nederlandse Staat verder ook nog een ernstige inbreuk vormt op de Grondwet, die in artikel 90 de regering de opdracht geeft om de internationale rechtsorde te bevorderen.

Het tegenoversgestelde is hier het geval.

En iedere Nederlandse staatsburger heeft er recht op en belang bij - het gaat hier om een door art. 6:162 BW beschermd belang - om verschoond te blijven van inbreuken door de staat op de internationale, zowel als de grondwettelijke rechtsorde, indien en voor zover hetgeen daarin wordt bepaald, is gesteld (mede) ter bescherming van zijn of haar belangen. En dat is hier bepaald aan de orde.

Al was het maar omdat de schending van de internationale en grondwettelijke rechtsorde die Nederland hier, in NAVO-verband, pleegt, hoe dan ook het risico in zich draagt van een verdere escalatie, en zelfs kan uitlopen op een wereldoorlog, zoals ook van Russische zijde al is gesteld.

Waardoor uiteindelijk ook lijf en goed van deze Nederlandse eisers in de waagschaal wordt gesteld door dit onrechtmatige Nederlandse optreden.

Niet alle Nederlandse staatsburgers onderkennen echter dat de Nederlandse Staat in casu het internationale recht en de grondwet schendt. Dat zijn er -relatief- slechts enkelen. Daarbij gaat het bovendien meestal om mensen, die een geschiedenis hebben van langdurige vredesgetuigenis en verzet tegen militaire agressie, die daarbij ook sterk emotioneel zijn betrokken, zich daarvoor ook aanzienlijke opofferingen hebben getroost -sommigen van hen

hebben wegens daden van burgerlijk verzet zelfs in de gevangenis gezeten- en daaraan soms hun leven voor een aanzienlijk deel hebben gewijd. Zij allen ervaren deze agressie van Nederland, die dus mede namens hen persoonlijk plaatsvindt en waaraan zij nota bene via hun belastinggeld gedwongen zijn mee te betalen, als een vorm van geestelijk geweld jegens hen, waardoor zij zich letterlijk ziek voelen en ernstig in hun welbevinden worden aangetast. Zodat zij bovendien door dit misdadige optreden van de Nederlandse Staat in hun gezondheid worden geschaad.

Een aantal van de eisers van Nederlandse afkomst heeft in de Tweede Wereldoorlog deelgenomen aan het verzet en daarmee dikwijls grote offers gebracht voor herstel van de rechtsstaat. Ook zij lijden nu onder deze aantasting van de rechtsstaat die de Staat pleegt en ondervinden daarvan ernstige schade.

Daarmee is voor al deze eisers -natuurlijke personen- van Nederlandse afkomst het een gegeven dat zij een voldoende geïndividualiseerd belang hebben bij de vorderingen om aan dit onrechtmatige optreden van de Staat een einde te maken.

Achter de psychische schade die hier dus ook voor de Nederlandse eisers aan de orde is, gaat het belang schuil van de **geestelijke gezondheid**. De geestelijke gezondheid is zeker een belang dat van art. 6:162 BW bescherming ondervindt. Bescherming van de gezondheid heeft sinds 1983 zelfs wortels gekregen in de Grondwet.

Ook de J.P. onderkent dat het voorkomen van psychische schade als gevolg van onwettig handelen behoort tot de door art. 6:162 BW beschermde belangen.

od. 19) Zoals in het arrest-Rost van Tonningen van 26 september 1991 van het Gerechtshof in Den Haag, rolnr. 90/476.

Daarin wordt onder 8 overwogen:

“Het hof wil eventueel aannemen dat de verzetsstrijders het er geestelijk zo moeilijk mee hebben dat de weduwe van staatswege een pensioen geniet, dat zij als gevolg daarvan psychisch in de problemen dreigen te geraken of wellicht reeds zijn geraakt en uit dien hoofde misschien al zelfs deskundige hulp behoeven, zodat hier sprake is van psychische schade die in beginsel tot de door artikel 6:162 BW beschermde belangen moet worden gerekend”.

Voorts zij hiervoor verwezen naar het arrest Ontvanger/Bos H.R. 13 jan. 1995, N.J. 1995, 366.

Dan zijn er nog de Nederlandse eisers -rechtspersonen. Die stellen zich op grond van hun statuten en hun daadwerkelijk maatschappelijk handelen (mede) ten doel de internationale rechtsorde en de vrede te bevorderen en het plegen van onrechtmatig oorlogsgeweld tegen te gaan.

Een aantal eisers -rechtspersonen hebben daarbij hun statutaire doelstelling en hun maatschappelijke streven er bovendien expliciet op gericht om het internationale recht te doen respecteren, met name het recht inzake gewapende conflicten en het humanitaire oorlogs-

od. 14) recht.

Bij het realiseren van hun statutaire doelstelling en hun maatschappelijk streven naar vrede en instandhouden van de internationale rechtsorde, worden zij belemmerd door het onrechtmatige optreden van de Staat, hetgeen dan tevens dan onrechtmatig is jegens hen.

Bij al mijn eisers in het kort geding is tenslotte nog een ander belang in het geding, dat

bescherming van art. 6:162 BW ondervindt.

En dat is het belang van de zedelijkheid.

Het gaat hier dan om de derde onrechtmatigheids categorie van Lindenbaum/Cohen.

Het plegen van misdrijven tegen de vrede is het aantasten van de zedelijkheid van de maatschappij in ultima forma. Als er iets in strijd is met de goede zeden, dan is het wel het verkrachten van de rechtsstaat door de Staat zelf door het plegen van oorlogsmisdrijven. Het is deze strijdigheid met de goede zeden, waarop eisers zich ten slotte ook nog beroepen.

En juist hen die in het verleden, soms zelfs in het verzet, offers hebben getroost om de rechtsstaat te herwinnen of in het juiste spoor te houden, komt bij uitstek het recht toe om hier als behoeders van de maatschappelijke zedelijkheid op dit punt op te komen.

Als de onrechtmatigheid van enig handelen of nalaten is gelegen in strijdigheid met de goede zeden, dan hoeft voor dat geval niet te worden aangetoond dat het gewraakte handelen onrechtmatig is jegens eisers, omdat dan de onrechtmatigheid niet berust op enige rechts- of belangen aantasting.

Hier geldt dan hetgeen dat Advocaat-Generaal Franx in zijn conclusie bij het Ganstrekken-arrest (NJ 1987,458) overwoog:

“Aanvaardt men de zedelijkheid als grondslag voor de geschonden norm, dan hoeft men aan een onderzoek naar eventuele belangen voor het aanwijzen van de rechtsgrond voor de (rechterlijke) actie niet meer toe te komen. De onrechtmatigheid berust dan niet op enige rechts- of belangen aantasting, maar slechts op “onzedelijkheid” zonder meer.”

Mr. Franx voegt dan daar aan toe dat deze zedelijkheid zijns inziens een algemeen belang is. Dit algemene belang trekken mijn eisers zich aan. En om redenen als hierboven uiteengezet, zijn juist zij vanwege hun achtergrond bij uitstek de aangewezenen om dit belang hier in casu ook in rechte behartigen.

VIII Het karakter van de NAVO in juridische zin

Ten slotte wil ik nog nader ingaan op de Nederlandse medeverantwoordelijkheid en medeaansprakelijkheid voor dit onrechtmatige (dreigen met) oorlogsgeweld, waarbij Nederland zich niet achter de NAVO kan verschuilen.

De NAVO heeft, zoals eerder gezegd, volkenrechtelijk geen eigen gezicht. Politiek wel, maar juridisch dus niet.

Het karakter van de NAVO, als bond van soevereine staten, is indertijd weergegeven door de Adviescommissie inzake Volkenrechtelijke Vraagstukken, waaraan door de PvdA-fractie werd gerefereerd bij de procedure voor de goedkeuringswet inzake het Kruisraketten-verdrag, en wel in het Voorlopig Verslag van 13 januari 1986, dat ik in het geding heb gebracht. Daarin wordt gesteld:

BONDGENOOTSCHAPPELIJKE ASPECTEN

Het karakter van de NAVO

De leden van de P.v.d.A.-fractie hadden de positie van landen in de NAVO door de Adviescommissie inzake Volkenrechtelijke Vraagstukken als volgt omschreven gezien: «Het Noord-Atlantisch Verdrag scheidt een

(prod. 18, blz. 6 en 7)

politiek en militair bondgenootschap. Daarbij hebben de verdragsluitende partijen bepaalde verplichtingen op zich genomen, maar deze zijn zo omschreven dat zij zelf de concrete inhoud daarvan kunnen blijven bepalen. Het sterkste komt dit tot uitdrukking in artikel 5: In geval van een gewapende aanval op een of meer lid-staten zijn de andere partijen bij verdrag volgens artikel 5 slechts verplicht die actie te ondernemen die zij noodzakelijk achten, waaronder het gebruik van gewapende macht. Met andere woorden: ten aanzien van het wezen der alliantie rakende kwesties zijn slechts verplichtingen aangegaan waarvan de inhoud in het concrete geval door partijen zelf wordt bepaald.» (stuk 15 800, V en X, nr. 58, blz. 3).

Essentieel in artikel 5 van het NAVO-verdrag is, naast andere elementen, dat iedere lid-staat in geval van een aanval op een van zijn bondgenoten de actie neemt die hij zelf nodig oordeelt. In NATO, Facts and Figures, 1976, bladzijde 96, wordt over het karakter van het bondgenootschap opgemerkt: «Voor alles is de NAVO een internationale, geen supranationale organisatie. Zij bestaat uit soevereine landen die op het gebied van buitenlandse politiek geen afstand hebben gedaan van hun onafhankelijkheid.» Het karakter van elke afspraak in de NAVO is bepaald door dit voorbehoud van nationale zeggenschap. Op basis van dit uitgangspunt zoeken de NAVO-leden naar overeenstemming over het functioneren van de organisatie in vredes- en oorlogstijd.

Ook de planning voor crisis- en oorlogstijd moet in dit licht worden gezien. Procedure-afspraken over hoe de verschillende regeringen zullen handelen zijn niet juridisch bindend. Het zijn politieke afspraken die de consensus weerspiegelen over de vraag hoe men denkt te gaan handelen. Elke staat behoudt het recht in een concrete situatie een andere keus te maken. Dat een staat dat zal doen moge onwaarschijnlijk lijken, omdat de gemaakte procedure-afspraken een bereikte consensus weerspiegelen, toch doet geen staat afstand van zijn recht eventueel anders te handelen. Alle besluiten en voornemens binnen de NAVO liggen onder het beslag van behoud van nationale soevereiniteit.

Maar tegelijkertijd medeaansprakelijk is voor alle NAVO-optreden en -handelen, waartegen ons land zich niet verzet.

Dit principe werd door de Raad van State in krachtige woorden tot uitdrukking gebracht in de twee adviezen die de Raad uitbracht naar aanleiding van het Kruisraketten-verdrag.

In het eerste advies van 23 december 1983 stelde de Raad van State in dit verband over een mogelijk gebruik van kruisraketten:

«Bovendien zou Nederland medeaansprakelijk kunnen worden gesteld voor een gebruik dat niet in overeenstemming zou zijn met het volkenrecht, een gebruik waarvoor Nederland de weg heeft vrij gemaakt door vrijwillig afstand te doen van de bevoegdheid om zodanig gebruik vanaf Nederlands grondgebied te beletten.»

Ook het niet benutten van een recht om onrechtmatige actie in bondgenootschappelijk verband te verhinderen, leidt dus in de -terechte- optiek van de Raad van State al tot medeaansprakelijkheid voor dit onrechtmatige handelen, indien er daarbij Nederlandse betrokkenheid sprake is.

Zo ook in casu.

En in het tweede advies, namelijk van 27 november 1985, dat zich nog meer toespitste op de volkenrechtelijke aspecten van de mogelijke inzet van kruisraketten, stelde de Raad van State:

“Geconstaerd kan dan ook worden dat Nederland reeds meer dan 25 jaar betrokken is bij én medeverantwoordelijkheid draagt voor de opstelling van geïntegreerde defensieplannen, die mede het gebruik van kernwapensystemen in daarin voorziene gevallen insluiten, en bij gevolg medeaansprakelijk is te stellen voor een gebruik van kernwapens in bondgenootschappelijk kader. Als participant in de geïntegreerde NAVO-structuur kan Nederland -daarop heeft de Raad in zijn eerder advies reeds gewezen- zich, ook zonder plaatsing van kruisvluchtwapens op zijn grondgebied, aan deze medeverantwoordelijkheid niet onttrekken”.

Het betrokken zijn bij geïntegreerde NAVO-plannen betekent dus op zich reeds volkenrechtelijke medeverantwoordelijkheid, ook als Nederland niet bij de uitvoering hiervan zelf rechtstreeks is betrokken.

IX. "Een zaak van discussie over de buitenlandse politiek, die primair in het parlement dient te worden gevoerd" ?

Kan de zaak waar het in dit kort geding om gaat worden afgedaan als een zaak van "discussie over de buitenlandse politiek, die primair in het parlement dient te worden gevoerd", zoals de Minister van BuiZa aangaf in zijn reactie van 14 januari j.l. op de sommatie ?

De hieraan verbonden suggestie is dat, hoe men het ook wendt of keert, de rechter hier een buitengewoon terughoudende opstelling zou moeten kiezen. Als hij er zich al mee zou mogen bemoeien.

De voorstelling van zaken dat het hier om een zaak van discussie tussen regering en parlement zou gaan, deugt in geen enkel opzicht.

Bedreiging met geweld van de FRY is al een aantal maanden een feit
Zoals in de dagvaarding aangegeven en in de reeds overgelegde ~~pleitnota~~ nader uiteengezet, richt het geweldsverbod van art. 4 Handvest van de VN zich evenzeer tegen bedreiging met geweld als tegen geweld zelf.

Eisers vorderen ook stopzetting van deze bedreiging met geweld door Nederland, die al sinds oktober 1998 permanent plaatsvindt.

De voorstelling van zaken dat het in de onderhavige zaak zou gaan om een zaak van discussie tussen regering en parlement suggereert dan ook allereerst dat momenteel over dit dreigen met oorlogsgeweld door Nederland jegens de FRY nog een discussie tussen regering en parlement zou plaatsvinden of nog zal gaan plaatsvinden.

Daar is geen sprake van.

Zoals gezegd, bedreiging van de FRY met oorlogsgeweld door Nederland in NAVO-verband is al lang een feit en vindt al permanent plaats vanaf oktober 1998, toen Nederland instemde met bedreiging van de FRY in NAVO-verband en daartoe ook F-16 straaljagers naar Italië zond, alsmede instemde met de "activation order" van de NAVO. Sinds die tijd ligt die bedreiging met geweld permanent als een zware schaduw over de FRY.

En voorzover de Tweede Kamer over het besluit van de regering om in te stemmen met de bedreiging van de FRY in NAVO-verband iets te zeggen heeft gehad, heeft zij allang haar zegje gedaan daarover. Het resultaat daarvan is maar al te bekend: met uitzondering van de SP-fractie steunde en steunt tot op heden de gehele Kamer de bedreiging van de FRY met oorlogsgeweld onverkort.

Daarmee zette de Kamer, staatsrechtelijk gezien, dus definitief het licht op groen voor bedreiging van de FRY met oorlogsgeweld, die van toen af een aanvang nam en tot de dag van vandaag voortduurt.

Staatsrechtelijk staat ook het sein voor het daadwerkelijk toepassen van oorlogsgeweld jegens de FRY al sedert die tijd permanent op groen

Maar sedert die instemming van de Kamer met de "activation order" van de NAVO in oktober 1998 heeft de Kamer niet alleen groen licht gegeven voor bedreiging met oorlogsgeweld door Nederland van de FRY, maar ook voor het eventueel daadwerkelijk toepassen van oorlogsgeweld door Nederland jegens de FRY.

Het is met deze situatie dat mijn eisers in dit kort geding te maken hebben.

Een situatie waarin de kaarten politiek en staatsrechtelijk volledig zijn geschud, de regering al lang en breed heeft besloten om mee te doen met bedreiging met oorlogsgeweld jegens de FRY, dan wel om eventueel daadwerkelijk over te gaan tot oorlogsgeweld jegens dat land en het parlement daaraan al lang en breed in alle opzichten en zonder enig voorbehoud zijn goedkeuring heeft gehecht.

Met andere woorden: ook bij een voorstelling van zaken als zou het hier gaan om een zaak die te herleiden zou zijn tot een "zaak van buitenlandse politiek, waarover de discussie primair in het parlement dient te worden gevoerd" - een volstrekt ondeugdelijke voorstelling van zaken, zoals gezegd - dan nog is de feitelijkheid deze: die discussie hierover tussen regering en parlement is allang afgerond. Het resultaat van deze, zo men wil gezamenlijke besluitvorming staat vast: besloten is tot medeplichtigheid aan bedreiging met oorlogsgeweld jegens de FRY en tot eventuele daadwerkelijke toepassing van oorlogsgeweld tegen dat land.

Beide is in strijd met het Handvest van de VN en vormt een misdrijf tegen de vrede en een flagrante inbreuk op het internationale recht van oorlog en vrede. Het gaat hier om een misdrijf van de hoogste categorie.

Is er uitzicht op heroverweging door regering en parlement?

Maar laten we verder exerceren op de, zoals gezegd, volstrekt onjuiste denklijn dat het hier zou gaan om een zaak van "discussie over de buitenlandse politiek, die primair in het parlement dient te worden gevoerd". Waar die discussie dan tot nu toe geleid heeft, is dan al aangegeven: tot daadwerkelijke bedreiging van de FRY met oorlogsgeweld sinds oktober 1998 en tot staatsrechtelijk het groene licht voor het eventuele toepassen van daadwerkelijk oorlogsgeweld tegen de FRY sinds eveneens oktober 1998. Hetgeen impliceert dat Nederland nu al vanaf oktober 1998 handelt in strijd met art. 4 van het Handvest van de VN en derhalve al sinds die tijd zich doorlopend schuldig maakt aan een misdrijf tegen de vrede.

Voortbordurend op deze onjuiste denklijn is dan de volgende vraag die opdoemt: is er een rechtens relevante kans dat regering en parlement nog uit zichzelf, d.w.z. los van rechterlijke beïnvloeding, tot een heroverweging van deze besluitvorming komen, zodat er een redelijke verwachting is dat deze besluitvorming wellicht zal worden herzien en regering en parlement binnen afzienbare termijn uit zichzelf zullen overgaan tot beëindiging van de bedreiging met oorlogsgeweld van de FRY en tot een besluit om af te zien van mede-daderschap aan eventueel daadwerkelijk oorlogsgeweld tegen dat land?

Die kans is nihil. Er is geen spoor van een aanwijzing in de richting van een mogelijke heroverweging hiervan. En ik daag de landadvocaat uit om aan te geven dat er wel enig rechtens relevant uitzicht op mogelijke heroverweging zou zijn.

Een mogelijke heroverweging is in de verste verte niet aan de orde en zit er dan ook niet in.

Dit houdt in dat de besluitvorming op dit punt als definitief moet worden aangemerkt.

PRESIDENT RECHTBANK 's-GRAVENHAGE

kort geding

19 februari 1999

VERENIGING VAN JURISTEN VOOR DE VREDE en 141 (Joegoslavische)
mede-eisers / DE STAAT DER NEDERLANDEN, KOK, VAN NIEUWENHOVEN,
KROON, DROSTE, HUISMAN, MULDER en DIRKSEN

Pleitnotities Mr. N.M.P. Steijnen

1. De huidige situatie

Die is buitengewoon ernstig. De Staat der Nederlanden maakt zich nu al maanden schuldig aan een doorlopende en diep ingrijpende schending van het internationaal recht inzake gewapende conflicten.

Sinds half oktober j.l., toen Nederland instemde met machtiging tot een Activation Order aan de militaire NAVO-leiding om eventueel over te gaan tot oorlogsgeweld tegen de FRY en ook zelf bommenwerpers stuurde naar Italië om eventueel daadwerkelijk aan oorlogsgeweld mee te doen, is Nederland de Rubicon overgetrokken.

En heeft Nederland zich begeven op het pad van de misdadigheid van de zwaarst denkbare categorie, namelijk op dat van de oorlogsmisdadigheid, in casu van misdrijven tegen de vrede.

Alles en iedereen die daarbij betrokken is meeslepend in deze (ook verder dreigende) oorlogsmisdadigheid.

Want met deze bedreiging met oorlogsgeweld jegens de FRY vanaf half oktober j.l. maakt Nederland zich vanaf die tijd permanent schuldig aan schending van art. 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties. Zoals ik al in de dagvaarding en de nadere memorie heb uiteengezet, is immers een bedreiging met onrechtmatig oorlogsgeweld tegen de soevereiniteit en de territoriale integriteit van de FRY evenzeer een misdrijf tegen de vrede als het uitvoeren van onrechtmatig oorlogsgeweld zelf. Sinds oktober j.l. bevindt Nederland zich dus in een situatie van grove schending van internationaal recht en permanente misdadigheid naar juridische maatstaven.

En het zijn met name mijn joegoslavische eisers die dus sinds oktober j.l. al te lijden hebben van deze permanente Nederlandse misdadigheid naar internationaal recht. Zij gaan onder deze bedreiging zwaar gebukt.

Maar het kan nog erger worden.

Er is een hevige en acute dreiging dat Nederland in NAVO-verband het niet alleen bij deze nu al sinds oktober j.l. permanente misdadige bedreiging zal laten, maar dat Nederland ook nog eens in NAVO-verband over zal gaan tot daadwerkelijke bombardementen op de FRY, zich daarmee schuldig makend aan nog verstrekkender misdrijven, zoals al in de dagvaarding en nadere memorie uiteengezet.

Het is zoals mijn eisers van Joegoslavische afkomst in Nederland, Joegoslavië, Frankrijk en de Verenigde Staten het bij mij aan de orde hebben gesteld: zij hoeven niet te dulden van de hier vandaag gedaagden, dat zijzelf, hun familie, bloedverwanten, vrienden en kennissen, alsmede hun eigendommen, hun gezinsbeleving en hun bestaan bedreigd worden door

volkenrechtelijk misdadig oorlogsgeweld van de zijde van de Staat der Nederlanden en de hier overigens gedaagde personen.

2. De norm van de persoonlijke aansprakelijkheid en individuele verantwoordelijkheid

Wie zijn hier vandaag gedaagd ?

Dat is niet alleen de Staat der Nederlanden. Zelfs niet op de eerste plaats.

Want het niet alleen de Staat der Nederlanden die zich hier schuldig dreigt te maken aan onrechtmatige oorlogsbarbarij tegen de FRY. Zelfs niet op de eerste plaats.

Sinds de processen van Neurenberg is het immers een prominent volkenrechtelijk principe dat, en ik citeer nu uit de beginselen die in Neurenberg zijn vastgelegd:

"Crimes against international law are committed by men, not by abstract entities, and only by punishing individuals who commit such crimes can the provisions of international law be enforced". (Annual Digest, 13(1946), p. 221)

M.a.w. : niet abstracties als de Staat plegen oorlogsmisdrijven, maar individuen. Van hoog tot laag zijn zij, sinds Neurenberg, allemaal gezamenlijk en individueel verantwoordelijk voor gepleegde - of in dit geval: dreigende - oorlogsmisdrijven

Het politiek echelon, de militaire bevelsketen en de direct uitvoerenden, zij zijn allemaal persoonlijk verantwoordelijk en individueel aansprakelijk.

Vandaar dat hier niet alleen, of zelfs maar op de eerste plaats, de Staat der Nederlanden is gedagvaard, maar vooral ook de werkelijk verantwoordelijken en de direct uitvoerenden, als de acute dreiging van bombardementen bewaarheid wordt. Althans vertegenwoordigers van deze categorieën.

In de hoedanigheid van de twee meest uitgesproken politiek verantwoordelijken Kok, in het dagelijks leven minister-president en Van Nieuwenhoven, in het dagelijks leven voorzitter van de Tweede Kamer.

In de hoedanigheid van de top van de militaire bevelsketen admiraal Kroon en luitenant-generaal Droste, in het dagelijks leven respectievelijk Chef Defensiestaf en Bevelhebber der Luchtstrijdkrachten.

Zij zijn militair verantwoordelijk voor de misdadige bedreiging van de FRY vanaf oktober 1998, zoals Kok en Van Nieuwenhoven daarvoor politiek verantwoordelijk zijn. En zij zullen die militaire verantwoordelijkheid ook dragen als het komt tot verdere oorlogsmisdaden als het zou komen tot verwerkelijking van de acute dreiging jegens de FRY met daadwerkelijke bombardementen.

Van adjudant Gerben Huisman, overste Paul Mulder en sergeant 1^e klasse Paul Dirksen is bekend dat zij behoren tot de F-16 vliegers, aangewezen om eventueel bombardementsvluchten jegens de FRY uit te voeren, zij zijn als zodanig aan pers en media gepresenteerd en hebben daarin ook kenbaar gemaakt zodanige misdadige opdrachten tot het uitvoeren van misdadige bombardementen op de FRY onvoorwaardelijk te zullen uitvoeren.

In de hoedanigheid van direct uitvoerenden zijn zij dus eveneens persoonlijk gedagvaard.

Zo wordt gestalte gegeven aan het principe van Neurenberg dat misdaden tegen het internationaal recht niet worden begaan door abstracte grootheden als de Staat, maar door mensen.

Zij allen zijn gesommeerd om onmiddellijk op te houden met, c.q. mij mee te delen dat zij met onmiddellijke ingang zullen afzien van, ieder op hun eigen echelon, verdere bedreiging van de FRY en ieder vorm van medewerking aan daadwerkelijke bombardementen op de FRY. Aan deze sommatie is geen gevolg gegeven.

3. Het ontbreken van legitimatie

In de dagvaarding en nadere memorie heb ik breedvoerig uiteengezet dat elke vorm van legitimiteit voor de bedreiging met wapengeweld en elke vorm van legitimiteit van de nu acute dreiging met daadwerkelijke bombardementen jegens de FRY ontbreken.

Ik volsta hier met daarnaar te verwijzen.

In deze eerdere stukken heb ik ook uiteengezet dat het uitvoeren van oorlogsgeweld jegens de FRY zonder volkenrechtelijke legitimatie en in strijd met het Handvest ten opzichte van de slachtoffers die daarbij dreigen te vallen een dreigende schending vormt van verdragsrechtelijk gewaarborgde rechten als het recht op leven en het recht op eigendom, het recht op gezinsvorming en vele andere door het internationaal recht verzekerde normen en voorts heb ik daarin ook aangetoond dat het uitgangspunt dat onrechtmatig oorlogsgeweld en onrechtmatige bedreiging met oorlogsgeweld een dreigende schending opleveren van het recht op leven ook door de Staat zelf wordt onderkend en onderschreven.

Ik hiervoor verwijs ik naar de eerdere stukken.

Dit heeft als consequentie dat het uitvoeren van onrechtmatig oorlogsgeweld jegens de slachtoffers die daarbij vallen gelijk is te stellen met moord.

Zoals ik in die eerdere stukken al heb uiteengezet, maakt het volkenrechtelijk gezien niet uit of deze slachtoffers van onrechtmatig oorlogsgeweld daarbij burgers zijn of niet: in beide gevallen is er sprake van moord.

Degenen die hier vandaag zijn gedagvaard, staan dus op het punt om zich schuldig te maken aan moord, dan wel regelrechte medeplichtigheid aan moord.

Zo ernstig is dus de situatie waarin we ons bevinden.

Ik heb in de nadere memorie ook al aangegeven dat hier sprake is van voldongen feiten.

Voldongen feiten in de zin dat regering en parlement het er over eens zijn dat de bedreiging van de FRY met geweld rechtmatig is en gecontinueerd mag worden en dat ook de acute dreiging met oorlogsgeweld jegens de FRY geëffektueerd mag worden.

Tot deze gezamenlijke conclusie zijn regering en parlement gekomen met een volslagen gebrek aan enige volkenrechtelijke bezinning en op basis van puur politiek opportunisme.

Nog bij het overleg van de vaste commissies voor Buitenlandse Zaken en Defensie van 1 oktober 1998 vroegen de woordvoerders van de meeste fracties zich hardop af of er niet een nieuwe resolutie van de Veiligheidsraad nodig was die opdracht gaf of machtigde tot geweld jegens de FRY. De regering kwam toen met de kreet dat dit nergens voor nodig was, omdat resolutie 1199 in het teken staat van Hoofdstuk VII van het Handvest van de VN, hetgeen voldoende zou zijn om geweld te legitimeren. En prompt kraaiden alie fraktiewoordvoerders dit standpunt na (de SP uitgezonderd), hoezeer ook deze "onderbouwing" nergens op slaat.

Dat deze bewering uitsluitend een schijnargument vormt, heb ik al uiteengezet in de nadere memorie.

Van deze bliksemsnelle manoeuvre van de meeste fracties in de Tweede Kamer omwille van de politieke opportuniteit heb ik een overzicht gemaakt, dat ik reeds heb overgelegd.

Voorts voldongen feiten in de zin dat een heroverweging van de besluitvorming niet is te verwachten.

4. De rol van de rechter

De enige die het tij nu nog kan keren is de rechter. Dat lijkt een ingrijpende stap, maar in feite is het een voor de hand liggende.

Als (verdragrechtelijk) gewaarborgde subjektieve rechten van eisers op het spel staan, dan moet de rechter ingrijpen, zo leert ook het ruisraketten-arrest van de Hoge Raad. Ik heb daarnaar uitvoerig verwezen in de memorie en ook naar de in dit verband uiterst relevante commentaren daarop.

Ingrijpen door de rechter is ook buiten dien logisch, voor de hand liggend en onvermijdelijk.

Gedaagden hebben willens en wetens de rule of law in internationaal-rechtelijke verhoudingen op het spel gezet. Daarmee zijn we weer terug bij 19^e eeuwse verhoudingen, toen staten elkaar naar believen en naar willekeur de oorlog aandeden.

Dit is een ernstige inbreuk op art. 90 Grondwet. En van de rechter mag toch ook tenminsten worden verwacht dat hij de integriteit van onze Grondwet beschermt.

En tenslotte: wat dreigt, en die dreiging is acuut genoeg, is moord. Moord op mijn Joegoslavische eisers rechtstreeks en ook op hun familieleden, vrienden, landgenoten door gedaagden. Want zo moet onrechtmatig oorlogsgeweld worden gekwalificeerd.

En daarvoor dragen alle gedaagden dan, elk op hun eigen echelon, individueel de verantwoordelijkheid.

Want in de definitie-omschrijving van misdrijven tegen de vrede, oorlogsmisdrijven en misdrijven tegen de menselijkheid geeft het Handvest van Neurenberg in artikel 6 de volgende definitie van misdrijven tegen de vrede:

"Het maken van plannen voor, het voorbereiden van, het nemen van initiatief tot, of het voeren van een aanvalsoorlog of een oorlog in strijd met internationale verdragen, overeenkomsten of verzekeringen, of deelneming aan een gemeenschappelijk plan of samenzwering voor het verrichten van de bovengenoemde handelingen".

Hier is aan de orde, en wel onmiskenbaar, het voorbereiden van een aanvalsoorlog en tevens een oorlog in strijd met internationale verdragen. Want een oorlog in strijd met het Handvest van de VN.

Art. 6 van het Charter van Neurenberg besluit dan :

"Leiders, organisatoren, zij die hebben uitgelokt en medeplichtigen, die hebben deelgenomen aan het opstellen of uitvoeren van een gemeenschappelijk plan of samenzwering om een van de bovengenoemde misdrijven te begaan, zijn aansprakelijk voor alle daden, die door personen ter uitvoering van dit plan zijn verricht". (Stcrt. 1946,18)

Met andere woorden: alle hier gedaagde personen plegen reeds ernstige misdrijven naar internationaal recht of staan op het punt die te begaan. Het gaat hier dan om eigen daderschap, want niet kan worden aangenomen dat het begaan van misdaden naar internationaal recht behoort tot de uitoefening van hun functie. Zij kunnen dat alleen doen op persoonlijke titel.

Dat maakt het niet alleen logisch dat zij hier vandaag als privé-persoon zijn gedagvaard, maar zelfs onvermijdelijk.

En het is de kort geding-rechter die hen nu van (verdere) misdaden naar internationaal recht kan afhouden. En dus ook moet afhouden.

5. De stelling van de Minister van Buitenlandse Zaken dat het hier zou gaan om "een zaak van discussie tussen regering en parlement" bedoeld als algehele uitsluiting van rechterlijke interventie

Eisers hebben in de nadere memorie al aangegeven dat, voor zover daaraan in dit kader enige relevantie zou toekomen, de discussie tussen regering en parlement allang heeft plaatsgevonden en tot voldongen feiten heeft geleid. En dat die voldongen feiten de realiteit zijn waar eisers in dit kader mee te maken hebben. Die voldongen feiten zijn: 1. de reeds vanaf oktober j.l. voortdurende bedreiging van de FRY door Nederland met oorlogsgeweld in NAVO-verband, in strijd met het Handvest; 2. dientengevolge het reeds vanaf oktober j.l. plegen van agressie door Nederland jegens de FRY, d.w.z. een misdrijf tegen de vrede; 3. een reële dreiging dat Nederland zich ook verder aan rechtstreeks oorlogsgeweld in NAVO-verband jegens de FRY schuldig zal maken; 4. dientengevolge een reële en rechtens relevante dreiging van verdere misdrijven tegen de vrede en van het plegen van oorlogsmisdrijven door Nederland in NAVO-verband jegens de FRY; 5. door deze misdrijven tegen de vrede en dreigende verdere oorlogsmisdrijven maken gedaagden zich schuldig aan onrechtmatig handelen en dreigend onrechtmatig handelen jegens mijn eisers.

Dat zijn dus de voldongen feiten en uitkomsten van deze discussie tussen regering en parlement en heroverweging valt niet te verwachten. Daarmee is deze discussie tussen regering en parlement in dit opzicht een afgesloten hoofdstuk.

Nu zou de Staat met de voorstelling van zaken dat het hier zou gaan om een zaak van "discussie over buitenlandse politiek, die primair in het parlement dient te worden gevoerd" ook nog de bedoeling kunnen hebben om aan te geven dat, ook als regering en parlement over een onderwerp als dit al lang zijn uitgediscussieerd en als gevolg van deze discussie rechtens relevante feitelijkheden en gevolgen als hierboven onder 1 t/m 5 aangegeven tot stand zijn gekomen, dan nog de rechter zich niet met die feitelijkheden en gevolgen van deze besluitvorming mag bemoeien, omdat het hier om een terrein zou gaan waar de rechter buiten moet blijven. Ik hoor graag van de landsadvocaat of dit de opvatting van gedaagden is.

Als dat zo is, dan is de eigenlijke bedoeling van gedaagden dus niet minder dan een compleet buitensluiten van rechterlijke bemoeienis op het onderhavige terrein, of er nu sprake is van voldongen feiten na een voldongen discussie tussen regering en parlement, of niet.

Deugt de voorstelling van zaken dat het hier zou gaan om een zaak van "discussie over buitenlandse politiek, die primair in het parlement dient te worden gevoerd", zoals gezegd, al van geen kant, een voorstelling van zaken dat ook als die discussie allang is afgerond en heeft geleid tot rechtens relevante feiten en gevolgen, die onrechtmatig zijn jegens eisers, de rechter daar nog steeds van af zou moeten blijven, raakt helemaal kant noch wal.

Een dergelijke voorstelling van zaken impliceert namelijk dat per saldo geen enkele zaak waar regering en parlement in gezamenlijke besluitvorming bij betrokken zijn of zijn geweest of zouden kunnen worden, aan rechterlijke beoordeling onderworpen zou kunnen worden. Voor een dergelijke opvatting is noch in de dogmatiek, noch in de J.P. enig aanknopingspunt te vinden.

Integendeel. Om maar eens een markant voorbeeld te noemen, dat momenteel voor uw rechtbank speelt: de nieuwe Varkenswet. Dat wetsontwerp is uitgebreid door regering en parlement behandeld. En uiteraard gaat het bij een wetsontwerp natuurlijk bij uitstek om een "zaak van discussie die primair in het parlement dient te worden gevoerd".

Goed, die discussie over het wetsvoorstel Varkenswet heeft dus plaatsgevonden met het parlement. En heeft geleid tot een voor de varkensboeren onbevredigend resultaat. Die varkensboeren zijn vervolgens naar uw rechtbank gestapt en hebben daar aangevoerd: het kan ons niet schelen dat het hier ging om een zaak "van discussie die primair in het parlement dient te worden gevoerd", we hebben er geen boodschap aan wat de regering en het parlement daarover in gezamenlijkheid hebben bepaald, de uitkomst van dat proces en de gevolgen daarvan zijn in strijd met fundamentele rechtsregels en onrechtmatig jegens ons, en daar gaat het om. En uw rechtbank heeft ze in die benadering gevolgd. Met voorbij gaan aan het feit dat het hier primair gaat om een zaak die in het parlement dient te worden besproken.

Het tussenvonnis in deze zaak van uw rechtbank is u bekend.

Exact eenzelfde kwestie speelt hier.

Ook hier is de uitkomst van het proces van besluitvorming van regering en parlement in strijd met fundamentele rechtsregels en onrechtmatig jegens eisers.

En er staat hier nog wel wat meer op het spel als louter eigendomsrechten, zoals bij de varkensboeren ! Het gaat hier om de integriteit van de belangrijkste rechtsregels van internationaal humanitair recht die na WO II tot stand zijn gekomen, om een misdrijf tegen de vrede dat thans doorlopend door Nederland wordt gepleegd en dreigende verdere oorlogsmisdrijven.

Persaldo staan hier het recht op leven van familie, vrienden en bekenden van mijn Joegoslavische eisers op het spel door dreigende onrechtmatige oorlogshandelingen van de zijde van gedaagden, alsmede het recht op familielevens met deze betrokkenen van mijn Joegoslavische eisers.

Bovendien hebben ook mijn Joegoslavische eisers eigendommen in de FRY, die door bombardementen op de FRY in de waagschaal zouden komen. Mijn Joegoslavische eisers hoeven van gedaagden niet te dulden dat zij door misdrijven tegen de vrede van de zijde van gedaagden worden opgezaald met dergelijke ingrijpende risico's.

Bovendien is het uitvoeren van oorlogsgeweld zonder volkenrechtelijke legitimatie en in strijd met het Handvest ten opzichte van mogelijke slachtoffers van dergelijk onrechtmatig oorlogsgeweld gelijk te stellen met moord, dan wel tenminste doodslag.

De overige eisers, niet van Joegoslavische afkomst, waaronder de eisende organisaties, behoeven niet van gedaagden te dulden dat deze zich middels inbreuk op het internationaal recht makend wapengeweld schuldig dreigen te gaan maken aan moord, c.q. doodslag op Joegoslavische burgers. Of dit nu militairen zijn of leden van de civiele bevolking. Dat maakt bij volkenrechtelijk onrechtmatig wapengeweld niets uit !

De als eiseressen deelnemende organisaties worden zo van realiseren van hun statutaire doelstelling als vredesorganisaties afgehouden, zijnde het nakomen en in stand houden van het internationale humanitaire recht, het rechtssysteem van de Verenigde Naties en de vrede.

En het kan toch niet zo zijn dat als het om de belangen van varkensboeren gaat, de rechter zich laat verleiden tot het ingrijpen in de resultante van het wetgevingsproces m.b.t. de Varkenswet, maar dat de rechter pertinent zou weigeren zich in te laten met de uitkomsten van een staatsrechtelijk veel minder institutioneel besluitvormingsproces van regering en parlement - immers niet in het kader van een wetgevingsprocedure zoals bij de Varkenswet - als het gaat om de belangen van mijn(Joegoslavische) eisers in de onderhavige zaak.

Een dergelijke ongelijke behandeling van varkensboeren, bedreigd in hun financiële positie, ten opzicht van mijn Joegoslavische eisers, waarvan familie in hun existentie wordt bedreigd door onrechtmatige oorlogshandelingen van gedaagden, zou zich door niets laten rechtvaardigen.

En nou hoop ik niet dat gedaagden hier met het goedkope argument komen dat als eisers willen dat gedaagden op hun schreden terugkeren wat dit aangaat, zij zich maar tot de regering en het parlement moeten wenden. En niet tot de rechter.

Dat zou pas goed een zwaktebod zijn dat nergens op slaat. Want op de eerste plaats wordt dat ook niet tot de varkensboeren gezegd. En bovendien staat op voorhand al vast dat dit niet helpt, gezien de brede consensus, die - volkomen ten onrechte - over het Nederlandse optreden en dreigende optreden bestaat.

En tenslotte is namens eisers hierover al meermalen contact gezocht met de regering en delen van het parlement, zonder enig resultaat.

Mijn eisers worden er door de Minister van Buitenlandse Zaken ten onrechte van beticht een spaak te willen steken in de discussie tussen regering en parlement over een zaak van buitenlandse politiek.

Dat is niet het geval. Waar mijn eisers zich tegen keren is de gevolgen van dit besluitvormingsproces, waaronder de vervolghandelingen op basis van dit proces.

Het zijn met name de 5 eerder genoemde gevolgen van dit proces die hier aan de orde zijn. Die gevolgen, als uitkomst van het besluitvormingsproces, zijn onrechtmatig jegens mijn eisers.

Dat is natuurlijk wat hier aan de orde is.

En de rechter moet hier gewoon doen wat ook bij de Varkenswet is gebeurd, namelijk zijn plicht tot toetsen nakomen.

2. De tijdsperiode waarop dit kort geding betrekking heeft

Eisers willen daarbij geen enkel mogelijk misverstand laten bestaan over de reikwijdte van dit kort geding qua tijdsspanne.

De bedreiging van de FRY door gedaagden met onrechtmatig oorlogsgeweld bestaat al vanaf oktober 1998, toen de Tweede Kamer instemde met deze bedreiging en er F-16's in de richting van de potentiële oorlogszône werden gestuurd.

Die bedreiging met onrechtmatig geweld duurt tot op de dag van vandaag voort en zal zo lang voortduren totdat de regering het besluit heeft genomen van mogelijk geweld tegen de FRY af te zien, c.q. totdat de Veiligheidsraad een resolutie zal hebben aanvaard die tot mogelijk geweld jegens de FRY opdracht geeft of daartoe machtigt.

Tot zolang is er sprake van onrechtmatig handelen van gedaagden.

De reikwijdte van dit kort geding betreft dus heden en toekomst, tot het hierboven aangegeven moment. Het gaat hier om een continuum van onrechtmatig handelen, die een aanvang heeft genomen reeds in oktober 1998.

Voorts gaat het hier om een dreigende daadwerkelijke toepassing van oorlogsgeweld, waartoe evenzeer reeds vanaf oktober 1998 een rechtens relevante dreiging bestaat. Welke eveneens zich uitstrekt over heden en toekomst, tot het moment van herziening van de besluitvorming, c.q. het moment van een legitimerende resolutie van de Veiligheidsraad.

De gestelde onrechtmatigheid in dit kort geding ziet dus gelijkelijk op heden en toekomst, zolang de onrechtmatige bedreiging met, c.q. dreigende daadwerkelijke toepassing van onrechtmatig oorlogsgeweld voortduurt.

Dit houdt in dat als de huidige acute crisis in Kosovo weer tijdelijk weggeëbt zou zijn of zou wegebben, dit niet zegt dat eisers dan geen belang meer zouden hebben bij hun vorderingen.

Integendeel, de gestelde onrechtmatigheid en de gestelde belangen bij de vorderingen blijven onverkort aanwezig.

Totdat de bedreiging van de FRY - op zich al een schending van art. 4 van het Handvest en een misdrijf tegen de vrede, dat permanent voortduurt zolang die bedreiging wordt volgehouden - middels nadere besluitvorming wordt opgeheven en er tevens een einde wordt gemaakt aan de dreigende toepassing van daadwerkelijk militair geweld jegens de FRY.

3. De rechter moet ook in politiek buitengewoon gevoelige kwesties van buitenlandse politiek gewoon zijn plicht doen

Bij vonnis van uw rechtbank in de Kruisraketten-zaak van 20 mei 1986, rol.nr. 84.6200, werd door uw rechtbank groot, ja zelfs doorslaggevend gewicht toegekend aan het feit dat de Staten-Generaal geacht zou moeten worden te hebben ingestemd met het Kruisraketten-verdrag, na afweging van alle in het geding zijnde belangen, na uitvoering van haar controlerende taak en na onderzoek of er sprake zou zijn van strijdigheid met het internationale recht.

Zodat de rechter niet tot oordelen bevoegd zou zijn over de rechtmatigheid van plaatsing van kruisraketten in Nederland.

Het Hof deed dit bij arrest van 30 december 1987, rol.nr. 86/842, op zijn manier nog eens dunnetjes over door, op basis van soortgelijke overwegingen, tot niet-ontvankelijkheid te oordelen.

Maar de Hoge Raad maakte hiermee korte metten. De overweging waarmee de Hoge Raad in onmiskenbare bewoordingen gehakt maakte van deze opvatting, heb ik weergegeven in het reeds overgelegde deel van mijn pleitnota.

De rechter moet, ook als het gaat om politiek uiterst gevoelige en verstrekkende kwesties, gewoon zijn taak uitvoeren en toetsen of niet onrechtmatig jegens eisers gehandeld wordt. Dat moet zelfs als voor een als onrechtmatig te kwalificeren handeling de verdragsvorm is gekozen. Dus des te meer als daarvoor een wets-vorm is gekozen. En met nog meer nadruk als om louter een gewoon besluit van de regering, met instemming achteraf van de Tweede Kamer, zoals in casu. In alle gevallen moet tenminste worden getoetst of er sprake is van conflicterende verdragsnormen, waaraan rechtstreekse werking toekomt.

In deze procedure is niet minder in het geding dan de handhaving van de rule of law in de internationale politiek. Die rule of law wordt door de permanente bedreiging van de FRY met oorlogsgeweld, in strijd met art. 2 van het Handvest, diepgaand geschonden. Daarbij komt dan nog de voortdurende dreiging van daadwerkelijk onrechtmatig oorlogsgeweld. Het gaat hier om schendingen die onrechtmatig zijn jegens eisers, zoals nader aangegeven en uiteengezet in de reeds eerder overgelegde conclusie van eis.

Dat er ook bij politiek zeer beladen zaken van buitenlandse politiek voor de rechter geen reden is om zich van zijn toetsingstaak te laten afhouden, als daar in rechte te beschermen subjectieve rechten en belangen bij aan de orde zijn, heb ik eveneens al uitvoerig belicht in reeds overgelegde conclusie van eis, waarin ik ook al geciteerd heb uit een artikel van prof. Kooijmans hierover naar aanleiding van de uitspraak van de Hoge Raad in de Kruisraketten-zaak. En waarin verwezen wordt naar de opvatting van het Internationaal Gerechtshof over de vraag hoe politiek zeer gevoelige onderwerpen door de college worden gezien in het licht van diens rechterlijke competentie.

MET CONCLUSIE TOT toewijzing van de vorderingen

P L E I D O O I V A N E I S E R S I N T W E E D E T E R M I J N

Zoals al eerder aangegeven is het uitvoeren van bombardementen zonder volkenrechtelijke legitimatie gelijk te stellen met moord en doodslag.

De essentie van dit kort geding komt er dus op neer dat gedaagden mijn cliënten, hun familie, vrienden en landgenoten bedreigen met moord en doodslag.

De zaak is dan ook in geen enkel opzicht moeilijk of ingewikkeld. En leent zich dan ook zeer goed voor een beoordeling in kort geding. Dit mede gelet op de spoedeisendheid.

Waar het om gaat is dat van u als President een oordeel wordt gevraagd over deze bedreiging met oorlogsgeweld door gedaagden.

Komt u, mét eisers, tot de bevinding dat dit oorlogsgeweld onrechtmatig zou zijn, dan is er inderdaad sprake van bedreiging met moord en doodslag en dient u als President daaraan onmiddellijk een eind te maken.

Er is dan sprake van staatsterreur door Nederland. En staatsterreur blijft staatsterreur, of die nu door de regering alleen wordt uitgeoefend of ook nog de instemming heeft van het parlement.

Dat laatste doet dan volstrekt niet terzake.

Dat is de kern van de zaak.

We zien nu dat de Staat en de overige gedaagden procestechnische barrières trachten op te werpen om zo te voorkomen dat u erover zou oordelen of hier inderdaad met dreiging van moord en doodslag sprake is. En dus houden gedaagden vol dat u daarover niet zou mogen of zou kunnen oordelen.

En daarbij nemen gedaagden dus hun toevlucht tot de nadrukkelijke suggestie dat als er nu maar instemming van het parlement is verkregen - en die instemming is er in dit geval - een oordeel over de vraag of hier sprake is van dreigende moord en doodslag door gedaagden, aan de beoordeling van de rechter zou zijn onttrokken.

Het achterliggende idee waaraan hier door gedaagden wordt gerefereerd is dat als regering en parlement gezamenlijk tot een bepaald beleid hebben besloten, zou moeten worden uitgegaan van de aanname dat het hier zou gaan op een rechtmatig besluit.

En u als President wordt door gedaagden verzocht om ook in dit verband van deze fictie uit te gaan. En u van een inhoudelijk oordeel in deze zaak te onthouden.

Er is echter voor u als President geen enkele reden om hier voor deze druk te zwichten.

Noch in de literatuur, noch in de jurisprudentie is er enige aanwijzing te vinden dat u hier niet bevoegd of mijn eisers hier niet ontvankelijk zouden zijn.

Integendeel.

In eerste termijn heb ik al verwezen naar de procedure tegen de Varkenswet en in de conclusie van eis heb ik al gewezen op het Kruisraketten-arrest van de Hoge Raad, waarin uitdrukkelijk wordt vastgesteld door de Hoge Raad dat als er sprake is van dreigende schending van verdragsrechtelijk gewaarborgde subjektieve rechten van betrokkenen, de rechter de plicht heeft om de gestelde onrechtmatigheid te beoordelen.

Zelfs als die onrechtmatigheid in verdragsvorm of in de vorm van een wet is vastgelegd.

Dergelijke bedreigingen van subjectieve rechten zijn ook hier aan de orde. Ik heb ze genoemd, waaronder het recht op leven.

Nu leek het er tot voor kort op dat de lijn van de Hoge Raad in de Kruisraketten-zaak niet de lijn van uw rechtbank was.

Tot het veelbesproken tussenvonnissen in de zaak van de Varkenswet. Toen bleek dat ook uw rechtbank uitdrukkelijk het principe onderschrijft dat het zeer wel mogelijk is dat, ook als regering en parlement gezamenlijk iets bekokstoofd hebben, de uitkomst hiervan onrechtmatig is wegens aantasting van subjectieve rechten van burgers.

Zodat bij gestelde dreigende aantasting van subjectieve rechten de rechter eenvoudig niet kan en mag uitgaan van de fictie dat als regering en parlement nu eenmaal iets gezamenlijk bedisseld hebben, de uitkomst hiervan wel rechtmatig zal zijn, zodat er dan voor hem geen taak meer zou zijn.

Niettemin was het met name uw rechtbank die in de Kruisraketten-zaak de neiging niet kon onderdrukken om met het standpunt van de Staat mee te gaan, dat als regering en parlement hadden gesproken, de rechtbank daar verder buiten moest blijven.

Dat met de Varkenswet-uitspraak van uw rechtbank aan deze neiging geen definitief einde is gekomen, blijkt ook nu weer in het recente k.g. -vonnissen van de AFVN / Staat inzake Irak.

Dit vonnis, alsmede de inmiddels daartegen ingebrachte grieven, heb ik u op voorhand toegezonden.

De essentie van deze uitspraak is dat als regering en parlement aan een besluit werken, de rechter zich van tussenkomst zou moeten onthouden.

Afgezien van het feit dat er ten tijde van dit kort geding geen sprake meer van was dat regering en parlement nog aan een nadere besluitvorming werkten - er was daar evenzeer als hier sprake van allang vaststaande voldongen feiten - heb ik in de grieven tegen dit vonnis al aangegeven dat ook overigens hier van een onhoudbare benadering door uw collega sprake is.

Ik verwijs naar deze grieven.

Er is, kort en goed, geen enkele reden om aan te nemen dat de rechter niet de bevoegdheid zou toekomen om onmiddellijk een verbod uit te vaardigen als de regering een besluit neemt en terstond al met de daadwerkelijke effectuering van dat besluit begint - zoals in casu is gebeurd, nu de regering in de kwestie-Joegoslavië al had ingestemd met mogelijke NAVO-bombardementen en daarvoor al vliegtuigen had overgevolgen naar Italië voordat een en ander zelfs maar aan de Tweede Kamer was voorgelegd -, indien dat besluit op de nominatie staat om alsnog in de Tweede Kamer te worden besproken, wanneer dat besluit van de regering een onmiddellijke bedreiging betekent van fundamentele, door internationale verdragen beschermde subjectieve rechten. Zoals dat met betrekking tot de Joegoslavische kwestie vanaf het eerste moment het geval is geweest.

Daar komt nog dit bij: dreiging met moord en doodslag wordt geen spat rechtmatiger doordat het parlement daaraan zijn goedkeuring hecht. En ook vanuit het gezichtspunt om eerst af te wachten hoe het parlement zich tegenover zo iets opstelt, is er dan geen reden om onmiddellijke rechterlijke tussenkomst af te wijzen, als meteen al duidelijk is dat een forse schending van subjectieve rechten dreigt. Ook voordat het parlement dan spreekt, moet de rechter (kunnen) ingrijpen.

Als moord en doodslag worden beraamd, zoals hier, dan moet er onmiddellijk door de rechter ingegrepen worden, ongeacht of het parlement daar nog nader bij betrokken zal worden of niet.

Nu zou het een redenering kunnen zijn dat een kort geding geen geëigend kader vormt voor een toetsing als hier gevraagd.

Ik zou daar dan tegenover willen stellen dat dit juist wél het geval is. De spoedeisendheid is duidelijk en ook de zaak zelf is helder genoeg: er dreigen subjectieve rechten te worden aangetast en een volkenrechtelijke legitimatie daarvoor ontbreekt.

Aan deze bedreiging met onrechtmatig oorlogsgeweld moet dus meteen een einde worden gemaakt.

Mijn eisers dreigen door staatsterreur, uitgeoefend door gedaagden, in hun mensenrechten te worden aangetast en zij roepen daartegen uitdrukkelijk uw bescherming in.

Natuurlijk kan een regering ontsporen en tot oorlogsmisdaden komen.

Ook een democratische regering kan dat. Ook Nederland kan dat.

De Nederlandse regering onderkent en erkent dat zelf ook.

Zoals dit gebeurde in antwoord op Kamervragen m.b.t de zaak-Stelling.

Daarin werd door de regering, sprekende over de rechtmatigheid van dienstbevelen aan militairen, gesteld:

"Daarmee is niet gezegd dat er geen opdrachten kunnen voorkomen die daarbuiten liggen. In een dergelijk geval kan de opdracht worden geweigerd en zal toetsing door de rechter plaatsvinden"
(TK 1985-1986, Aanhangsel, blz. 493)

De regering vergist zich hier overigens op een belangrijk punt: als er sprake is van dienstbevelen aan militairen die tegen het internationale humanitaire recht ingaan dan is het niet zo dat militairen die opdrachten kunnen weigeren, maar dat ze dergelijke opdrachten moeten weigeren. Dat is verankerd in de principes van Neurenberg en ook in de nationale wetgeving, met name de Wet Oorlogsstrafrecht, en dan met name in art. 8 van deze wet.

Maar in elk geval onderschrijft de regering hier twee dingen:

1. er kunnen opdrachten gegeven worden, ook in een democratische rechtsstaat als de onze, die een ernstige schending vormen van de principes van internationaal humanitair recht;
2. het is de rechter die dat moet toetsen.

Al jaren eerder schreef de Minister van Defensie in een brief aan de Tweede Kamer, ook al naar aanleiding van de standpuntbepaling van de heer Stelling aan de Tweede Kamer:

"Volledigheidshalve teken ik nog aan dat het de facto mogelijk is, dat een individuele militair een door een meerdere gegeven bevel niet opvolgt, namelijk indien opvolging van het bewuste bevel naar de vaste overtuiging van de betrokkene zou resulteren in een ernstige schending van de wetten en gebruiken van de oorlog (dus in een oorlogsmisdrijf), zoals vastgelegd in de betreffende verdragen, dan wel zoals bepaald door algemeen erkend gewoonterecht. Het principe van de individuele strafrechtelijke verantwoordelijkheid is voor het eerst vastgelegd in het Handvest van het Internationaal Militair Tribunaal van Neurenberg (8 augustus 1945, Stcrt. 1946, 18). Benadruk moet echter worden, dat de gronden voor een weigering om een bevel op te volgen achteraf altijd door de rechter op hun juistheid zullen worden beoordeeld."
(TK 1979-1980, 15800 hoofdstuk X, nr. 39)

Ook hier weer dezelfde vergissing van de regering als in het eerdere citaat: als een militair de vaste overtuiging heeft dat een bepaalde opdracht tot een oorlogsmisdrijf zou lijden, dan heeft hij niet de vrije keus om een dergelijke opdracht al of niet uit te voeren, maar dan moet hij een dergelijke opdracht weigeren. Zo bepaalt het Handvest van Neurenberg en zo bepaalt ook onze eigen Wet Oorlogsstrafrecht. Anders maakt hij zich schuldig aan een oorlogsmisdrijf.

Als de strafrechter achteraf gehouden is tot een oordeel, dan moet ook de kort geding-rechter vooraf gerechtigd worden geacht tot het geven van een oordeel en tot het verbieden van daden die de strafrechter achteraf zeker als onrechtmatig zou beoordelen.

Zeker als het juist de potentiële slachtoffers van die onrechtmatige daden zijn, die daartoe een beroep op de kort geding-rechter doen.

PRESIDENT ARRONDISSEMENTSRECHTBANK TE 's-GRAVENHAGE

Zitting van 4 maart 1999 te 11.15 uur

Pleitnotities van mr G.J.H. Houtzagers

inzake:

1. DE STAAT DER NEDERLANDEN
2. MINISTER-PRESIDENT W. KOK
3. DE VOORZITTER VAN DE TWEDE KAMER DER STATEN-GENERAAL MEVROUW J. VAN NIEUWENHOVEN

tegen

DE VERENIGING VAN JURISTEN VOOR DE VREDE EN 141 ANDERE EISERS

1. Inleiding

In dit kort geding vorderen eisers onder andere de Staat te verbieden oorlogsgeweld jegens de Republiek Joegoslavië toe te passen of daarmee te dreigen, dan wel aan het dreigen met zodanig oorlogsgeweld mee te werken in NAVO-verband.

Ik zal eerst ingaan op de situatie in voormalig Joegoslavië, de besluitvorming van de Nederlandse regering, het overleg met het parlement en de opstelling van de NAVO. Daarna bespreek ik de vermeende schending van art. 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties. Aansluitend maak ik, ook gezien de uitvoerige conclusie van eis, een aantal opmerkingen over verschillende onderwerpen die door eisers aan de

orde worden gesteld. Vervolgens ga ik in op de positie van de gedaagde natuurlijke personen. Ik rond af met een conclusie.

2. De situatie in voormalig Joegoslavië

Aan de hand van de Kamerstukken die u op voorhand zijn toegestuurd schets ik een beeld van de situatie in voormalig Joegoslavië vanaf oktober 1998.

In de brief van de Ministers van Buitenlandse Zaken en van Defensie van 8 oktober 1998 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer wordt uitvoerig op die situatie ingegaan. Ik citeer een aantal passages uit deze brief:

"Sinds resolutie 1199 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties werd aangenomen op 23 september jl. is het gebruik van geweld met name door Servische leger- en politie-eenheden in Kosovo doorgedaan. Zo maakt de Secretaris-Generaal van de VN, Kofi Annan, in zijn rapport over de situatie in Kosovo van 3 oktober, waarvan u afschrift is toegegaan, melding van gruweldaden in Gornje Obrinje en in de streek van Golubovac. Vele duizenden mensen zijn in de laatste weken als gevolg van deze terreurcampagnes gevlucht of uit hun huizen verjaagd, terwijl hun have en goed werd vernietigd, geplunderd en verbrand. Zij voegen zich bij de meer dan 200 000 ontheemden in Kosovo en de 80 000 vluchtelingen in de buurlanden en andere delen van Servië. Met de winter voor de deur stevent Kosovo af op een humanitaire ramp.

(...)

Nu aan de diplomatieke initiatieven van de laatste maanden en dagen thans ook nadrukkelijk de mogelijkheid van het gebruik van militaire middelen door de NAVO wordt toegevoegd, lijkt het tot President Milosevic door te dringen dat de internationale gemeenschap bereid is haar eisen kracht bij te zetten.

(...)

Wij hebben de Tweede Kamer steeds geïnformeerd over de stappen ter opvoering van de druk op Milosevic en over de voorbereidingen door de NAVO van mogelijke militaire acties. Tijdens het Algemeen Overleg met de Kamer op 1 oktober hebben wij er ook nadrukkelijk op gewezen dat dit ertoe zou kunnen leiden dat Nederlandse eenheden worden betrokken bij militaire acties van de NAVO tegen de FRJ.

Bij alle overwegingen in deze brief staat voorop dat alles op alles moet worden gezet om een politieke oplossing te bereiken. De bemiddelings-

pogingen van de Amerikaanse ambassadeur Holbrooke en de Russische minister Ivanov en vele andere internationale initiatieven - ook van de OVSE - zijn erop gericht president Milosevic ertoe te bewegen resolutie 1199 onverkort uit te voeren. Maar indien deze blijft weigeren tegemoet te komen aan de eisen die de internationale gemeenschap aan hem stelt, komt er een moment waarop de noodzaak zich aandient en deze eisen - ook met militaire middelen - af te dwingen.

Nu dit moment - zoals het er thans naar uitziet - naderbij komt, stelt de Nederlandse regering vast dat blijvende weigering om resolutie 1199 uit te voeren, militair optreden in voldoende mate legitimeert. De eisen die de VR in resolutie 1199 stelt zijn gebaseerd op hoofdstuk VII van het Handvest van de VN. Dit betekent dat de situatie in Kosovo, vanwege de gevolgen voor de regionale vrede en veiligheid, door de internationale gemeenschap niet langer als een interne aangelegenheid van de FRJ wordt beschouwd.

(...)

Tegen deze achtergrond zal de NAVO-raad in de komende dagen waarschijnlijk een besluit nemen tot machtiging van de militaire autoriteiten van de NAVO een zogeheten Activation Order (ACTORD) voor luchtacties tegen de FRJ uit te vaardigen. Hierna worden de beschikbaar gestelde middelen overgedragen aan de NAVO-commandant, uiteraard steeds onder politieke controle van de NAVO-raad.

Militair optreden is alleen aan de orde wanneer alle politieke en diplomatieke middelen zijn uitgeput. Indien militaire middelen worden ingezet, zijn deze gericht, in het brede proces van internationale inspanningen, op het bereiken van de politiek-strategische hoofddoelstelling. Eventueel noodzakelijke militaire actie beoogt derhalve prompte naleving van resolutie 1199. Het gaat niet om een strafexpeditie.

(...)

De uitvoering van de eventuele operatie, waaraan het merendeel van de NAVO-landen deelneemt, wordt geautoriseerd door de NAVO-raad. De intensiteit en duur van de luchtaanvallen zijn afhankelijk van de reactie van Milosevic. In de planning is een aantal fasen voorzien, waarin verschillende militaire doelen kunnen worden aangevallen. Iedere volgende fase zal pas worden uitgevoerd na toestemming van de NAVO-raad.

De regering is zich terdege bewust van de risico's die verbonden zijn aan een militair optreden tegen de FRJ. (...) Alles is erop gericht door middel van uitvoering van resolutie 1199 - al dan niet militair afgedwongen - te komen tot beëindiging van de gewelddadigheden in Kosovo, waardoor ontheemden voldoende vertrouwen krijgen om terug

te keren naar hun woonplaats en een gunstig klimaat voor onderhandelingen tussen de partijen kan ontstaan.

(...)

Wat betreft eventuele Nederlandse deelname aan luchtacties, heeft de Nederlandse regering besloten dat een dergelijke participatie verantwoord is indien, naast de in deze brief vermelde elementen van het Toetsingskader, ook aan de volgende voorwaarden wordt voldaan. Het moet duidelijk zijn dat een besluit tot ACTORD door de gehele NAVO wordt ondersteund en dat een zo groot mogelijke meerderheid van de bondgenoten ook actief aan de operaties meedoet. Dit impliceert dat er binnen de NAVO overeenstemming moet bestaan over de legitimiteit van een militair optreden."

Zie: Tweede Kamer 1998-1999, 22181, nr 213 (prod. 1).

Over deze brief heeft overleg plaatsgevonden met de Tweede Kamer. Ik citeer uit het verslag van dit overleg:

"Het antwoord van de regering

De minister van Buitenlandse Zaken dankte de Kamer voor de vriendelijke woorden over de brief van de regering. Duidelijk is dat de regering stond voor een heel zware afweging. Het gaat immers om een situatie die niemand wenst en waarover niet lichtvaardig mag worden gedacht. De regering besloot akkoord te gaan met ACTORD, maar wel onder duidelijke, harde condities. Deze houden onder meer in dat de gehele NAVO zich erachter schaart en dat een fors aantal NAVO-landen aan deze operatie deelneemt. Werkelijk alles is gedaan om tot een diplomatieke oplossing te komen. Dat zal ook gebeuren in de fasen die volgen als eventueel het luchtwapen moet worden gebruikt. Een andere voorwaarde is dat er voortdurend politieke controle op het hele proces blijft en dat in NAVO-verband wordt nagedacht over wat na elke stap volgt.

Resolutie 1199 bood naar de mening van de regering de basis voor wat nu voorligt. De minister was blij dat dit vrijwel Kamerbreed werd onderschreven. Alleen de SP-fractie bleek daaraan te twijfelen. Hij had zich geërgerd aan het feit dat het belang van deze resolutie hier en daar is gerelativeerd. De resolutie is gegrond op hoofdstuk VII van het handvest van de VN, op basis waarvan het mogelijk is geweld te gebruiken. Alle betrokkenen, ook Rusland en China, wisten op het moment dat deze resolutie door de Veiligheidsraad werd aangenomen wat de implicaties ervan zouden kunnen zijn.

(...)

In het proces dat leidt tot de situatie waarin gebruik moet worden gemaakt van het luchtwapen zitten ook een aantal fasen. Daarin zal telkens een politieke afweging aan de orde zijn, waarbij ook de Nederlandse regering wordt betrokken. Ook in de stadia daarna moet voortdurend worden nagedacht en gesproken. Het hele proces is erop gericht te bereiken dat met Milosevic een zinvolle politieke dialoog wordt gestart en dat de Servische eenheden uit Kosovo worden teruggetrokken, zodat humanitaire hulp kan worden geboden en de 50 000 vluchtelingen die in de bergen zitten begeleid kunnen terugkeren. Zolang geen situatie van evenwicht is ontstaan, kan dat niet gebeuren.

(...)

De inzet van de regering en van de NAVO is erop gericht ervoor te zorgen dat de humanitaire noodsituatie wordt opgelost. Daarop zijn de pogingen gericht Milosevic op niet mis te verstane wijze duidelijk te maken dat het de wereldgemeenschap menens is om op te treden. De verwachting is dat Milosevic alleen onder die dreiging eieren voor zijn geld kiest en voldoet aan wat in resolutie 1199 verlangd wordt. Het geven van humanitaire hulp in de huidige situatie is bijzonder moeilijk. Daarom ook is een NAVO-operatie noodzakelijk."

De Tweede Kamer heeft zich, zoals blijkt uit dit citaat, specifiek uitgesproken over het besluit van het kabinet als verwoord in de brief van de regering van 8 oktober 1998. Met uitzondering van de SP werd ingestemd met dit besluit.

Zie: Tweede Kamer 1998-1999, 22 181, nr 221.

In de brief van de Ministers van Buitenlandse Zaken en van Defensie van 13 oktober 1998 wordt het volgende opgemerkt:

"Vanochtend heeft de NAVO-raad eenstemmig besloten de militaire autoriteiten te machtigen Activation Orders (ACTORD) voor luchtacties tegen de Federale Republiek Joegoslavië (FRJ) uit te vaardigen. Deze zullen evenwel niet eerder beginnen dan 96 uur na de uitvaardiging van ACTORD.

Hiermee komen de politieke, diplomatieke en militaire inspanningen om de implementatie van Veiligheidsraadsresolutie 1199 af te dwingen in een stroomversnelling.

Tegen de achtergrond van onze brief van 8 oktober jl. aan Uw Kamer heeft de Regering mede met het NAVO-besluit ingestemd om de

intensieve diplomatieke inspanningen van Ambassadeur Holbrooke te ondersteunen."

Zie: Tweede Kamer 1998-1999, 22 181, nr 215.

Uit het besluit van de NAVO-raad blijkt dus dat alle leden van de NAVO unaniem van oordeel waren dat onder de geschetste omstandigheden een militair optreden in NAVO-verband gerechtvaardigd is met het oog op de naleving van Veiligheidsraads-resolutie 1199.

In de brief van de Ministers van Buitenlandse Zaken en van Defensie van 14 oktober 1998 wordt opgemerkt:

"De intensieve besprekingen van Ambassadeur Holbrooke namens de Contactgroep met President Milosevic hebben op 12 oktober jl. geleid tot een aantal toezeggingen. Dit is op zichzelf echter niet voldoende. Het zou niet de eerste keer zijn dat President Milosevic zich niet aan gemaakte afspraken houdt. Hoewel de militaire druk dus reeds een eerste effect heeft gesorteerd, dient de machtiging tot ACTORD onverkort te worden gehandhaafd.

De toezeggingen van President Milosevic hebben primair betrekking op de naleving van de in VR-resolutie 1199 gestelde eisen, waaronder het bereiken van een staakt-het-vuren, de terugtrekking van veiligheids-troepen, de terugkeer van ontheemden en de bewegingsvrijheid van waarnemers en hulpverleners. De FRJ heeft verklaard voorstellen voor te zullen leggen voor een zinvolle mate van zelfbestuur voor Kosovo, met inbegrip van verkiezingen voor een nog te vormen parlement. Eerste berichten wijzen op een afwijzende reactie van de Kosovo-Albanezen.

Ambassadeur Holbrooke heeft met het oog op de verificatie van deze toezeggingen overeenstemming bereikt met President Milosevic over een tweetal conceptteksten, die echter nog door de NAVO en de OVSE moeten worden beoordeeld."

Zie: Tweede Kamer 1998-1999, 22 181, nr 216.

In de brief van de Ministers van Buitenlandse Zaken en van Defensie van 2 november 1998 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer wordt het volgende opgemerkt:

"Het handhaven van de militaire druk van de NAVO heeft geleid tot een verbetering van de situatie in Kosovo en meer zicht op een vreedzame oplossing van het conflict.

Politieke en humanitaire situatie

De NAVO had President Milosevic tot 27 oktober de tijd gegeven om gevolg te geven aan de eisen van VR-resolutie 1199. Op 24 en 25 oktober jl. hebben SACEUR en de voorzitter van het Militair Comité van de NAVO een bezoek gebracht aan Belgrado. Daarbij is duidelijk gemaakt dat er nog geen sprake was van volledige naleving van deze eisen. President Milosevic is indringend gewaarschuwd dat de NAVO bij het verstrijken van de hogergenoemde termijn niet zou aarzelen tot uitvoering van luchtacties over te gaan."

Zie: Tweede Kamer 1998-1999, 22 181, nr 218.

Naar aanleiding van het akkoord Holbrooke-Milosevic wordt in de brief van de Ministers van Buitenlandse Zaken en van Defensie van 4 december 1998 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal opgemerkt:

"Het akkoord Holbrooke-Milosevic en de daaraan intussen gegeven uitvoering heeft bijgedragen aan een aanmerkelijke verbetering van de humanitaire situatie in Kosovo. Volgens gegevens van UNHCR zijn ongeveer 65 000 personen teruggekeerd naar hun woonplaats.

(...)

Het akkoord is daarnaast gericht op een politieke oplossing voor dit gebied. Deze oplossing zal zowel gebaseerd moeten zijn op de territoriale integriteit van de Federale Republiek Joegoslavië (FRJ) als een vergaande mate van autonomie voor de Kosovo-Albanezen. De onderhandelingen hierover met de partijen worden gevoerd door VS-bemiddelaar Hill en EU-gezant Petritsch, op basis van het door de Contactgroep en de EU goedgekeurde voorstel voor een interimregeling van drie jaar met een vergaande mate van zelfbestuur voor de Kosovo-Albanezen."

Zie: Tweede Kamer 1998-1999, 22 181, nr 225.

Naar aanleiding van de vreselijke gebeurtenissen in Racak op 15 januari jl. schrijft de Minister van Buitenlandse Zaken op 18 januari 1999 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal het volgende:

"Met het toenemende aantal gewelddadige incidenten lijkt de kans op volledige hervatting van de gewapende strijd tussen partijen met de dag groter te worden. Deze ontwikkeling is uitermate zorgwekkend en mag door de internationale gemeenschap niet getolereerd worden. Eerste ondergetekende is hierover ook benaderd door de Amerikaanse minister van buitenlandse zaken, mevrouw Albright. Het is thans van belang dat de internationale gemeenschap de partijen op eensgezinde en krachtige wijze (nogmaals) oproept tot terughoudendheid en wijst op de mogelijke consequenties van hun gedrag. In het bijzonder zal hierbij, met verwijzing naar de gruwelijke slachting in Racak, president Milosevic moeten worden gewezen op de mogelijke gevolgen van voortgezette niet-naleving van de relevante VR-resoluties, waaronder de mogelijkheid van militaire acties door de NAVO.

(...)

Verder komt de Veiligheidsraad van de VN heden in een spoedzitting bijeen. De EU-Troika zal een demarche uitvoeren in Belgrado en buitengewoon overleg in EU-kader is voorzien voor 19 dezer. Bovenge-
noemde verklaringen van NAVO, OVSE en EU zijn als bijlage bij deze brief gevoegd."

Zie: Tweede Kamer 1998-1999, 22 181, nr 229 (prod. 2).

In de brief van de Ministers van Buitenlandse Zaken en van Defensie van 20 januari 1999 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal wordt het volgende opgemerkt:

"De situatie in Kosovo blijft zeer gespannen. Na het bloedbad in Racak op 15 dezer en de scherpe internationale veroordeling aan het adres van president Milosevic, zijn de vijandelijkheden niet gestaakt en is er evenmin sprake van terugtrekking van eenheden. Servische troepen zijn, tegen het nadrukkelijk advies van de KVM in, op 17 dezer naar Racak teruggekeerd, waarna opnieuw gevechten uitbraken. Volgens UNHCR zijn ca. 5500 personen het gebied rond Racak ontvlucht; een deel hiervan zou zich schuilhouden in de nabijgelegen bergen.

(...)

Tijdens een tweede zitting van de Veiligheidsraad op 19 dezer werd overeenstemming bereikt over een presidentiële verklaring over Kosovo (in bijlage aan deze brief toegevoegd). In deze verklaring wordt het bloedbad in Racak krachtig veroordeeld, evenals de houding van de FRJ ten aanzien van ambassadeur Walker en hoofdaanklager Arbour.

(...)

Nederland heeft in de bovengenoemde internationale fora nadrukkelijk gepleit voor een krachtige veroordeling van de gebeurtenissen en een duidelijke boodschap aan president Milosevic dat schendingen van gemaakte afspraken niet zonder reacties zullen blijven. Het dient hem hierbij duidelijk te zijn dat dit zondig ook tot NAVO-luchtacties kan leiden."

Zie: Tweede Kamer 1998-1999, 22 181, nr 230 (prod. 3).

In de brief van de Ministers van Buitenlandse Zaken en van Defensie van 2 februari 1999 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal wordt het volgende opgemerkt:

"Contactgroep

De Contactgroep, bestaande uit de VS, Rusland, het VK, Frankrijk, Duitsland, Italië en het EU-voorzitterschap, heeft op 29 januari jl. in Londen overeenstemming bereikt over een concreet plan van aanpak voor het bereiken van een interimregeling voor Kosovo, gekoppeld aan een strak tijdschema (zie bijlage). De Contactgroep heeft vertegenwoordigers van de FRJ en Servië, en van de Kosovo-Albanezen, gesommeerd vóór 6 februari a.s. te beginnen met onderhandelingen in Rambouillet (ten zuidwesten van Parijs). Deze onderhandelingen zullen onder co-voorzitterschap staan van de Britse en Franse ministers van Buitenlandse Zaken, Cook en Vedrine, met directe betrokkenheid van de Contactgroep. Als onderhandelaars tijdens de conferentie zullen de VS-bemiddelaar Hill, EU-gezant Petritsch en een nog aan te wijzen Russische vertegenwoordiger optreden. De onderhandelingen zouden maximaal een week mogen duren, eventueel verlengd met nog een week. De partijen hebben in totaal dus 21 dagen gekregen om tot een politiek akkoord te komen. De Contactgroep heeft benadrukt beide partijen aansprakelijk te zullen houden indien zij weigeren hieraan mee te werken.

(...)

NAVO

De NAVO-raad heeft op 30 januari jl. overeenstemming bereikt over een laatste waarschuwing aan de partijen in Kosovo. In het NAVO-ultimatum wordt aangedrongen op de naleving van de eisen van de internationale gemeenschap en de eisen zoals geformuleerd in de resoluties 1160, 1199 en 1203 van de VN-Veiligheidsraad. Voorts wordt de strategie van de Contactgroep ondersteund om op 6 februari a.s. onderhandelingen tussen de partijen te doen beginnen. De NAVO spreekt de bereidheid uit tot het nemen van elke maatregel die noodzakelijk is om:

- a. een humanitaire catastrofe af te wenden
- b. een politieke regeling tot stand te brengen
- c. naleving van de eisen van de internationale gemeenschap (incl. de afspraken tussen de NAVO en de FRJ over de terugtrekking van eenheden) te bereiken.

De tekst van de NAVO-verklaring is op 30 januari jl. door Secretaris-Generaal Solana per brief overgebracht aan President Milosevic en Dr. Rugova (zie bijlage). De NAVO-raad heeft Solana gemachtigd zo nodig tot luchtacties, waarvoor de ACTORDs reeds zijn goedgekeurd, te besluiten om de eisen kracht bij te zetten. Een dergelijk besluit zal worden voorafgegaan door consultaties met de Bondgenoten en rekening houden met de ontwikkelingen op de grond en het verloop van het onderhandelingsproces. SG Solana zal hierbij tevens rekening houden met de opstelling van het leiderschap en gewapende groeperingen van de Kosovo-Albanezen.

VN-Veiligheidsraad

De VN-Veiligheidsraad heeft op 29 januari jl. een presidentiële verklaring aanvaard (zie bijlage), waarin de voorgestelde aanpak van de Contactgroep voor het bereiken van een politiek akkoord wordt ondersteund. De VR roept de partijen op hun verplichtingen na te komen en samen te werken met de Contactgroep.

Nederlandse positie

De Regering steunt de door de Contactgroep overeengekomen strategie. In NAVO-kader heeft Nederland zich uitgesproken voor verhoging van de militaire druk op de partijen."

Zie: Tweede Kamer 1998-1999, 22 181, nr 233 (prod. 4).

Er is ruim twee weken intensief onderhandeld in Rambouillet. Dit heeft nog geen akkoord opgeleverd, maar volgens de Contactgroep wel consensus op een aantal belangrijke aspecten. Ik verwijs voor een uiteenzetting over de voorlopige uitkomst van het onderhandelingsproces in Rambouillet naar productie 7; de brief van de Ministers van Buitenlandse Zaken en van Defensie van 24 februari 1999 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer. De Contactgroep is van opvatting dat een akkoord mogelijk is indien partijen het eens kunnen worden over de wijze van implementatie en de modaliteiten voor een internationale civiele en militaire presentie voor de uitvoering van een akkoord. Overeengekomen is dat de onderhandelingen in Rambouillet een vervolg zullen krijgen met een nieuwe bijeenkomst over de implementatie van een akkoord op 15 maart in Frankrijk. In de "co-chairmen's

conclusions" van de onderhandelingen (zie bijlage bij productie 7) worden de partijen opgeroepen zich te onthouden van acties die de te bereiken resultaten kunnen ondermijnen. In het bijzonder wordt van partijen verwacht dat zij een staakt het vuren in acht zullen nemen en de relevante VR-resoluties zullen naleven.

In deze brief wordt door de beide Ministers benadrukt dat zolang een politieke benadering tot de mogelijkheden behoort deze te verkiezen valt boven een militaire. Helaas is er toch weer sprake geweest van een hervatting van gevechten. Dat is ook de reden dat in de hiervoor genoemde brief door de Ministers wordt geschreven:

"Van belang is in dit verband dat de dreiging van NAVO-luchtacties onverminderd van kracht blijft."

Gezien het vorenstaande kunnen mijns inziens de volgende conclusies getrokken worden:

1. de dreiging om in NAVO-verband militair op te treden heeft onmiskenbaar een positief effect gehad op het streven van de internationale gemeenschap om de strijdende partijen in voormalig Joegoslavië ertoe te brengen de Veiligheidsraadsresolutie 1199 na te leven;
2. de Nederlandse regering is van oordeel dat de blijvende weigerachtigheid om Veiligheidsraadsresolutie 1199 uit te voeren militair optreden in NAVO-verband in voldoende mate legitimeert;
3. het oordeel van de Nederlandse regering wordt - bijna unaniem - gedeeld door de Tweede Kamer;
4. de lidstaten van de NAVO zijn unaniem van oordeel dat een militair optreden in NAVO-verband gerechtvaardigd is met het oog op naleving van Veiligheidsraadsresolutie 1199.

Uit deze schets blijkt dat in internationaal verband alles op alles wordt gezet om een vreedzame oplossing te bereiken. Er wordt door de verschillende internationale organisaties, waaronder de OVSE, de EU en de NAVO, druk uitgeoefend op de strijdende partijen om de Veiligheidsraadsresoluties na te leven. Door de Contactgroep, waarvan ook Rusland deel uitmaakt, is een concreet plan van aanpak opgesteld voor het bereiken van een interimregeling. Mocht een dergelijke regeling

niet worden bereikt, dan zal dit een eventueel noodzakelijk militair ingrijpen in NAVO-verband dichterbij brengen.

3. Vermeende schending art. 2 lid 4 Handvest van de Verenigde Naties

Eisers menen dat er onvoldoende volkenrechtelijke legitimatie is voor het dreigen met militair optreden in NAVO-verband. Zij menen dat hiervoor een afzonderlijke resolutie van de Veiligheidsraad vereist is. Zij stellen dat, zonder een dergelijke resolutie, een militair optreden in voormalig Joegoslavië in strijd is met art. 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties. Deze stellingen worden, gezien de hiervoor getrokken conclusies, niet gedeeld door de Nederlandse regering, de Tweede Kamer en de NAVO.

Met betrekking tot de vermeende schending wordt opgemerkt dat eisers niet rechtstreeks rechten kunnen ontleenen aan art. 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties. Deze bepaling kan niet worden aangemerkt als een ieder verbindende verdragsbepaling in de zin van art. 93 van de Grondwet. Een ieder verbindende bepalingen zijn bepalingen die verbindende kracht hebben jegens burgers (private personen, inclusief privaatrechtelijke rechtspersonen). Een bepaling kan naar haar inhoud een ieder verbinden indien aan twee voorwaarden is voldaan. In de eerste plaats dienen bij de uitvoering of naleving van de bepaling rechtstreeks belangen van particulieren betrokken te zijn. In de tweede plaats moet de bepaling zelf door bestuur of rechter kunnen worden toegepast. In de woorden van de Hoge Raad: "De bepaling moet van dien aard zijn dat zij in de nationale rechtsorde zonder meer als objectief recht kan functioneren. Een bepaling die slechts kan worden uitgevoerd door middel van nadere volkenrechtelijke maatregelen of door middel van nationale wetgeving, voldoet niet aan de laatste voorwaarde. Voor de vraag of aan de laatste voorwaarde is voldaan is met name van belang of de bepaling voldoende concreet is."

Zie:

HR 30 mei 1986, NJ 1986, 688 (PAS);
HR 18 april 1995, NJ 1995, 619 ('tH).

Verg.:
HR 10 november 1989, NJ 1991, 248 (prof. mr P.H. Kooijmans).

Voor de stelling van de Staat dat eisers niet rechtstreeks rechten kunnen ontlennen aan art. 2 lid 4 van het Handvest zijn verschillende argumenten aan te voeren. In de eerste plaats zijn in het Handvest normen opgenomen die bij uitstek zien op de betrekkingen tussen staten onderling (niet tussen de staten en burgers), zoals blijkt uit de formulering van art. 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties. In de tweede plaats dient acht geslagen te worden op de inhoud van andere bepalingen uit het Handvest die van belang zijn voor de uitleg van art. 2 lid 4. In dit verband kan gewezen worden op de artt. 39 tot en met 51 van het Handvest, hoofdstuk VII van het Handvest, dat de mogelijkheid schept tot het treffen van maatregelen tegen een staat in geval van overtreding van art. 2 lid 4. Ook deze bepalingen richten zich uitsluitend tot staten en internationale organisaties. Aan de bepalingen ligt de veronderstelling ten grondslag dat (lid-)staten op de naleving van art. 2 lid 4 toezien. Dit zijn duidelijke aanwijzingen dat de verdragsluitende partijen aan de hier aan de orde zijnde bepalingen van het Handvest geen rechtstreekse werking hebben willen verbinden.

Ook in de literatuur wordt ervan uitgegaan dat burgers geen rechtstreeks beroep kunnen doen op art. 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties. In "The Charter of the United Nations, A Commentary" (ed. B. Simma), Oxford 1994, wordt bij art. 2 sub 4 door Randelzhofer opgemerkt:

"Art. 2(4) stipulates that it is the members of the UN who shall refrain from the threat or use of force. According to Art. 4 of the Charter, only states are eligible to become members of the UN. *Thus the prohibition of the use of force indisputably only protects and is only addressed to states.* It does not matter in this respect whether the states recognize each other. Even states that are not members of the UN are protected, though not bound, by Art. 2(4), owing to the provision's broad wording ('any state')." (p. 115)

Het Handvest voorziet ook in een gerechtelijk orgaan, te weten het Internationaal Gerechtshof (art. 92 van het Handvest van de Verenigde Naties). Op grond van het Statuut van het Internationaal Gerechtshof kunnen slechts staten partij zijn in voor het Hof te brengen zaken. Ik verwijs naar art. 34 van het Statuut van het Internatio-

naal Gerechtshof. Krachtens art. 36 van dit Statuut strekt de rechtsmacht van het Hof zich uit tot alle zaken die de partijen daaraan voorleggen, en tot alle kwesties die in het bijzonder worden genoemd in het Handvest van de Verenigde Naties of in van kracht zijnde verdragen en conventies. Een dergelijke kwestie kan ook betrekking hebben op de vraag of een lidstaat door militair optreden of een dreigen daarmee in strijd handelt met het bepaalde in het Handvest van de Verenigde Naties. In dat geval gaat het om een geschil tussen staten dat beslecht kan worden door het Internationaal Gerechtshof. Dat gebeurt ook regelmatig. Ik noem bij wijze van voorbeeld de volgende zaken:

Internationaal Gerechtshof, 24 mei 1980, inzake United States of America/Iran, ICJ-reports 1980, p. 3;
Internationaal Gerechtshof, 27 juni 1986, inzake Nicaragua/United States of America, ICJ-reports 1986, p. 14.

De vraag of een bepaald handelen van een staat in strijd is met het Handvest van de Verenigde Naties is dus een vraag die op volkenrechtelijk niveau, d.w.z. tussen staten, beantwoord dient te worden. Art. 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties is daar bij uitstek een voorbeeld van. Die bepaling komt derhalve niet voor rechtstreekse toepassing in het Nederlandse recht in aanmerking. Op deze bepaling kan derhalve geen rechtstreeks beroep worden gedaan door eisers wegens het ontbreken van het een ieder verbindende karakter als bedoeld in art. 93 Grondwet. Dat geldt overigens evenzeer voor de hoofdstukken VII en VIII van het Handvest van de Verenigde Naties (art. 39 t/m 54).

4. Verschillende andere onderwerpen die door eisers aan de orde worden gesteld

In de conclusie van eis wordt ook aangevoerd dat er sprake zou zijn van een (dreigende) schending van het Eerste Aanvullende protocol bij de verdragen van Genève. De verdragen van Genève van 12 augustus 1949 (Stb. 1949, nrs 246-249) betreffen beperkingen op de oorlogvoering. Zij geven regels voor de behandeling van krijgsgevangenen, burgers etc. Het Eerste Aanvullende protocol geeft nadere regels voor de bescherming van slachtoffers. De verdragen zien op beperkingen van een gewapend conflict wanneer dat eenmaal is uitgebroken. Er is geen sprake van een dergelijk gewapend conflict. In dit verband dient benadrukt te worden dat zelfs in

het geval van een dergelijk conflict de vermeende schending van art. 2 lid 4 van het Handvest, niet automatisch leidt tot de conclusie dat er sprake zou zijn van schending van het Eerste Aanvullende protocol bij de verdragen van Genève. Een eventuele schending van humanitair oorlogsrecht dient geïndividualiseerd te worden.

Met betrekking tot de doelen van een eventueel militair optreden in NAVO-verband citeer ik wederom uit het verslag van het overleg dat op 8 oktober 1998 heeft plaatsgevonden tussen de Vaste Commissies voor Buitenlandse Zaken en Defensie met de Ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie.

"Het doelgebied van de NAVO-aanvallen is de gehele voormalige republiek Joegoslavië. De doelen zijn militair-strategisch, waarbij gedacht kan worden aan commandocentrales, luchtverdedigingssystemen, militaire eenheden en zware wapens. In de eerste fase zal de aandacht zich voornamelijk op Kosovo richten en zullen de aanvallen zeer sterk gericht zijn op het uitschakelen van luchtverdedigingssystemen ter vermindering van de risico's van de inzet van vliegtuigen in volgende fasen. Indien Milosevic blijft weigeren te reageren, kan het moment aanbreken dat de betekenis van "militair strategisch" wordt verruimd en dat ook doelen als elektriciteitscentrales en olieopslagplaatsen worden gekozen. Nadrukkelijk niet de bedoeling is burgerdoelen aan te vallen. Er wordt bijzonder veel gedaan aan het optimaal beperken van collateral damage. Daarvoor worden slimme wapens ingezet, zoals ook in Irak gebeurde. De mogelijkheid is aanwezig dat luchtverdedigingssystemen richting burgerbevolking worden verplaatst, waardoor burgers het risico lopen slachtoffer te worden van luchtaanvallen, maar de minister wees erop dat vrij nauwkeurig te volgen is waarheen dergelijke systemen verplaatst worden."

Zie: Tweede Kamer 1998-1999, 22 181, nr 221.

Een eventueel militair optreden in NAVO-verband richt zich dus op militaire doelen in voormalig Joegoslavië. Ook de NAVO is zich ervan bewust dat zij zich dient te houden aan de grenzen gesteld door het recht dat van toepassing is in gewapende conflicten. Van enige (dreigende) schending van het Eerste Aanvullende protocol bij de hiervoor genoemde verdragen is dan ook geen sprake.

Eisers voeren ook nog aan dat er sprake zou zijn van Nederlandse medeplichtigheid aan (dreigend) disproportioneel wapengeweld. Ook hiervan is geen sprake. Ik verwijs

wederom naar de hiervoor genoemde brief van de Ministers van Buitenlandse Zaken en van Defensie van 8 oktober 1998. Uitdrukkelijk is aangegeven dat de intensiteit en de duur van eventuele luchtaanvallen in NAVO-verband afhankelijk is van de reactie van de strijdende partijen. In de door de NAVO opgestelde planning is een aantal fasen voorzien waarin verschillende militaire doelen kunnen worden aangevallen. Nadat een fase is voltooid dient beoordeeld te worden of verder militair optreden noodzakelijk is. Vandaar dat iedere volgende fase aan de orde komt in de NAVO-raad.

Eisers stellen ten onrechte dat Nederland in het kader van de "Activation Order" afstand gedaan zou hebben van de beslissingsbevoegdheid over de inzet van Nederlandse wapens. Ik citeer wederom uit de brief van de Ministers van Buitenlandse Zaken en van Defensie van 8 oktober 1998:

"In alle achtereenvolgende fasen moet maximaal gebruik worden gemaakt van alle denkbare diplomatieke - o.a. ook van de OVSE - en politieke middelen om tot een vreedzame implementatie van resolutie 1199 te komen. Ook zal gedurende het gehele proces een voortdurende politieke controle op elke individuele fase van eventueel militair optreden gegarandeerd moeten zijn en zal men zich in elke fase rekenschap moeten geven van de gevolgen en de implicaties voor besluitvorming over de volgende fase(n). Het besluit van de Nederlandse regering om in de NAVO-raad akkoord te gaan met een machtiging tot ACTORD en eventueel daarop volgende Nederlandse deelname aan luchtacties, is dus gebonden aan de hierboven genoemde voorwaarden."

Zie: Tweede Kamer 1998-1999, 22181, nr 213 (prod. 1).

Alvorens er derhalve wordt overgegaan tot een volgende fase komt een dergelijk onderwerp in de NAVO-raad aan de orde. Aldus zal telkens een politieke afweging aan de orde zijn waarbij ook de Nederlandse regering wordt betrokken. Van het afstand doen van een beslissingsbevoegdheid over de inzet van Nederlandse wapens is dan ook geen sprake.

5. Positie gedaagde natuurlijke personen

In privé gedagvaard zijn onder andere de Minister-President en de Voorzitter van de Tweede Kamer. In gemoede kan mijns inziens niet volgehouden worden dat door

mee te werken aan de besluitvorming inzake een eventueel militair optreden in NAVO-verband er sprake zou zijn van een oorlogsmisdrijf. Voor die stelling ontbreekt ook iedere onderbouwing. In de besluitvorming heeft steeds vooropgestaan dat alles op alles moet worden gezet om een politieke oplossing te bereiken. Militair optreden is alleen aan de orde wanneer alle politieke en diplomatieke middelen zijn uitgeput. Met betrekking tot de eventuele Nederlandse deelname aan luchtacties verwijs ik u naar de hiervoor gegeven uiteenzetting.

De vordering om de Minister-President en de Voorzitter van de Tweede Kamer te bevelen om persoonlijk en individueel af te zien van iedere verdere medewerking aan besluitvorming die kan leiden tot de inzet van militaire middelen in NAVO-verband stuit ook op een ander bezwaar. Het toewijzen van een dergelijke vordering zou betekenen dat de noodzakelijke politieke besluitvorming gefrustreerd zou worden. Een dergelijke ingreep zou een goed functioneren van de parlementaire democratie beletten. In dit verband verwijs ik naar het vonnis van de President van de Arrondissementsrechtbank te 's-Gravenhage van 15 januari 1999 in de zaak Irak (rolnummer 98/1712).

Een eventuele veroordeling van de Staat richt zich, zoals bekend, ook tot de organen van de Staat. Er is geen enkele reden waarom er derhalve personen in dienst van de Staat in privé betrokken zouden moeten worden in deze procedure. Nu ook iedere goede grond ontbreekt voor het verwijt dat de Staat en gedaagden zich schuldig zouden maken aan het plegen van een oorlogsmisdrijf meen ik ook dat eisers geen voldoende processueel- dan wel materieelrechtelijk door het bepaalde in art. 6:162 BW beschermd belang hebben bij het gevorderde. Hetzelfde geldt voor de andere gedaagde natuurlijke personen.

6. Conclusie

Er is geen sprake van een (dreigend) onrechtmatig handelen van de Staat of van de gedaagde natuurlijke personen. Zoals hiervoor uiteengezet zijn er meerdere redenen waarom eisers niet-ontvankelijk dienen te worden verklaard in hun vorderingen, dan wel dat deze vorderingen dienen te worden afgewezen; kosten rechtens.

IN NAAM DER KONINGIN!

ARRONDISSEMENTSRECHTBANK 's-GRAVENHAGE
Sector Civiel Recht - President

Vonnis in kort geding van 18 maart 1999,
gewezen in de zaak met rolnummer KG 99/69 van:

1. de vereniging VERENIGING VAN JURISTEN VOOR DE VREDE, gevestigd te Utrecht;
2. de vereniging VERENIGING VAN ANTI-FASCISTISCHE OUD-VERZETSSTRIJDERS; BONC VAN ANTI-FASCISTEN, gevestigd te Hoenderloo, gemeente Apeldoorn;
3. de stichting STICHTING TRIBUNAAL VOOR DE VREDE, gevestigd te Rotterdam;
4. NADA STANOJEVIC, wonende te Etten-Leur;
5. DUSKA VUKASINUVIC, wonende te Etten-Leur;
6. DRAGA GOSNJIC, wonende te Etten-Leur;
7. MILICA STARCEVIC, wonende te Etten-Leur;
8. SRBIJANKA CVETCOVIC, wonende te Etten-Leur;
9. BORKA RADOICIC, wonende te Etten-Leur;
10. DUSAN ZIVANOCIC, wonende te Etten-Leur;
11. BLAGOJA ILJEVSKI, wonende te Etten-Leur;
12. DIVNA ILJEVSKI, wonende te Etten-Leur;
13. DIVNA MALINOVA, wonende te Etten-Leur;
14. DANICA MILUTINOVIC, wonende te Etten-Leur;
15. SLOBODANKA NEDELJKOVIC, wonende te Etten-Leur;
16. DIVNA KALANJA, wonende te Etten-Leur;
17. CORNELIS RICHARD NANNES, wonende te Etten-Leur;
18. MILKA NANNES-NIKOLIC, wonende te Etten-Leur;
19. GERARDUS BERNARD, wonende te Etten-Leur;
20. ZORICA BERNARD-DJORDJEVIC, wonende te Etten-Leur;
21. DINAS MORIMOV, wonende te Rotterdam;
22. PETAR JOSIC, wonende te San Pedro, CA; USA;
23. MILENA JOSIC, wonende te San Pedro, CA; USA;
24. TOMIN LAZA, wonende te Metford, OR; USA;
25. OZREN DJUKICH, wonende te Los Angeles, CA; USA;
26. HELENA DJUKICH, wonende te Los Angeles, CA; USA;
27. VAL DJUKICH-GLENDALE, wonende te Los Angeles, CA; USA;
28. SUZAN DJUKICH-GLENDALE, wonende te Los Angeles, CA; USA;
29. BRADLEY DJUKICH, wonende te San Diego, CA; USA;
30. JOOP SMIDT, wonende te Utrecht;
31. JENNY LIGTENBERG, wonende te Heerhugowaard;
32. CATHERINA ERICA HÖHNE-SPARBORTH wonende te Hoorn;
33. HENDRIK VAN LUTTIKHUIZEN, wonende te Hoenderloo, gemeente Apeldoorn;
34. ALIDA DE VRIES, wonende de Hoenderloo, gemeente Apeldoorn;
35. DIRK PLUG, wonende te Hoorn;
36. EMIEL CASPAR MARIA WENNEN, wonende te Utrecht;
37. DIRK GREGOR HORST SIMON PLUG, wonende te Heemskerk;
38. SNEZANA BOGDANOVIC, wonende te Amsterdam;
39. SEKA MARKOVIC, wonende te Amsterdam;
40. RADOJKO LEPOJEVIC, wonende te Resignac, republiek Servië;
41. MILENIJA LEPOJEVIC, wonende te Resignac, republiek Servië;

42. DRAGAN LEPOJEVIC, wonende te Resignac, republik Servië;
43. GOSA LEPOJEVIC, wonende te Resignac, republik Servië;
44. RADIVOJE STANIC, wonende te Mala Plana, republik Servië;
45. ZAGORKA STANIC, wonende te Mala Plana, republik Servië;
46. RADOJKA STANIC, wonende te Mala Plana, republik Servië;
47. LOSA SIMOVIC, wonende te Mala Plana, republik Servië;
48. INA SIMOVIC, wonende te Mala Plana, republik Servië;
49. VUKASIN RADOMIROVIC, wonende te Podujevo, republik Servië;
50. RADMILA RADOMIROVIC, wonende te Podujevo, republik Servië;
51. BOBAN DJURICKOVIC, wonende te Nis, republik Servië;
52. DUSICA DJURICKOVIC, wonende te Nis, republik Servië;
53. VLADIMIR DJURICKOVIC, wonende te Nis, republik Servië;
54. BILJANA DJURICKOVIC, wonende te Nis, republik Servië;
55. MARKO PANTIC, wonende te Djakovica, republik Servië;
56. DRAGINJA PANTIC, wonende te Djakovica, republik Servië;
57. MIROSLAV PANTIC, wonende te Djakovica, republik Servië;
58. MIROSLAVA PANTIC, wonende te Djakovica, republik Servië;
59. OBRAD SESLIJA, wonende te Ajvalija, republik Servië;
60. MIJO SESLIJA, wonende te Ajvalija, republik Servië;
61. MILORAD SESLIJA, wonende te Ajvalija, republik Servië;
62. ZORAN SESLIJA, wonende te Gnjilana, republik Servië;
63. LJUBINKO NIKOLIC wonende te Kisnica, republik Servië;
64. LJILJANA NIKOLIC wonende te Kisnica, republik Servië;
65. MISKO NIKOLIC wonende te Kisnica, republik Servië;
66. MIRKA NIKOLIC wonende te Kisnica, republik Servië;
67. VLASTIMIR DJURINAC, wonende te Kos, republik Servië;
68. NATASJA DJURINAC, wonende te Kos, republik Servië;
69. NEBOJSA NIKOLIC, wonende te Prokupije, republik Servië;
70. VESNA NIKOLIC, wonende te Prokupije, republik Servië;
71. RADOVAN NIKOLIC, wonende te Prokupije, republik Servië;
72. JAN TRAJKOVIC, wonende te Prokupije, republik Servië;
73. DRAGAN RADOSAVLJEVIC, wonende te Vlahovo, republik Servië;
74. BISERKA RADOSAVLJEVIC, wonende te Vlahovo, republik Servië;
75. RADMILA NIKOLIC, wonende te Vlahovo, republik Servië;
76. MLLIJA PETKOVIC, wonende te Leskovac, republik Servië;
77. RADE PETKOVIC, wonende te Leskovac, republik Servië;
78. MILAN PETKOVIC, wonende te Leskovac, republik Servië;
79. GICA MARKOVIC, wonende te Pec, republik Servië;
80. GORAN MARKOVIC, wonende te Pec, republik Servië;
81. MILENIJA MARKOVIC, wonende te Pec, republik Servië;
82. GORDANA PETKOVIC, wonende te Pec, republik Servië;
83. MIRKO PETKOVIC, wonende te Pec, republik Servië;
84. DRAGANA ZIVANOVIC, wonende te Belgrado, republik Servië;
85. STAKA ZIVANOVIC, wonende te Belgrado, republik Servië;
86. MILOVAN SPAJIC, wonende te Burbank, CA; USA;
87. MILENA SPAJIC, wonende te Burbank, CA; USA;
88. SLAVISA SPAJIC, wonende te Burbank, CA; USA;
89. YASNA ZIVANOVIC, wonende te Parijs, Frankrijk;
90. ROSA JOVICIC, wonende te Burbank, CA; USA;

91. SVETO GUSA, wonende te St. Gabriël, CA; USA;
92. D. SONCONIC, wonende te Fullerton 92831, CA; USA;
93. R. VISKONIC, wonende te Fullerton 92831, CA, USA;
94. SVETLANA JOVICIC, wonende te Burbank, CA; USA;
95. SELENA JOVICIC, wonende te Burbank, CA; USA;
96. MILOMIR JOVICIC, wonende te Burbank, CA; USA;
97. MILKA TRIVKO, wonende te Granada Hills, CA; USA;
98. RATKO KUZMANOVIC, wonende te Granada Hills, CA; USA;
99. SLAVKO JOVICIC, wonende de Burbank, CA; USA;
100. MILOJE PANTELIC, wonende te Tarzana, CA; USA;
101. ZIVADINKA MIJAILOVIC, wonende te Woodland Hills, CA; USA;
102. BRANKO PANTELIC, wonende te Reseda, CA; USA;
103. SMILJA ZELJROVIC, wonende te Northridge, CA; USA;
104. VELA PETROVIC, wonende te North Hills, CA; USA;
105. DRAGICA ZELJROVIC, wonende te Northridge, CA; USA;
106. VLADAN MIJAILOVIC, wonende te West Hills, CA; USA;
107. CHERYL MILANSON, wonende te Palmdale, CA; USA;
108. LINDA BOGDANOVIC, wonende te Northridge, CA; USA;
109. DRAGAN STANKOVIC, wonende te C. Mesa, CA; USA;
110. DRAGAN MIJAILOVIC, wonende te Westlage, CA; USA,
111. MARKOVIC ZIVKO, wonende te Surcin, republiek Servië;
112. MIROSLAVA PAVLOVIC, wonende te Belgrado, republiek Servië;
113. RANVIC ANOTELNOVIC, wonende te Belgrado, republiek Servië;
114. MILAN JOKIC, wonende te Belgrado, republiek Servië;
115. VERA KRAUSTIC, wonende te Belgrado, republiek Servië;
116. VANICA VASICH, wonende te La Verne, CA; USA;
117. KRSTA DINIRIJEVIC, wonende te West Corina, CA; USA;
118. MILENA JOSIC, wonende te San Pedro, CA; USA;
119. MILAN DIMIC, wonende te Santa Clarita, CA; USA;
120. MILICA KOSEVICH, wonende te West Hills, CA; USA;
121. ALESANDAR SAVIC, wonende te Laguna Miguel, CA; USA;
121. VASILJKA IVANOVICH, wonende te Los Angeles, CA; USA;
122. ROSA JOVICIC, wonende te Burbank, CA; USA;
123. GUJA CEDOMIR, wonende te San Pedro, CA; USA;
124. MILAN DJAKOVIC, wonende te Chino, CA; USA;
125. MIODRAG PONJAVIC, wonende te Studio City, CA; USA;
126. ZIVANO DJORDJECICH, wonende te Valencia, CA; USA;
127. MIROSLAV MIHAILOVIC, wonende te San Pedro, CA; USA;
128. PETER ERCEGOVAC, wonende te Granada Hills, CA; USA;
129. MARIA ERCEGOVAC, wonende te Granada Hills, CA; USA;
130. MILORAD BELOJEVIC, wonende te Studio City, CA; USA;
131. RUDY MILICEVIC, wonende te Downey, CA; USA;
132. VOISLAV KARAN, wonende te Sherman Oaks, CA; USA;
133. BIRERKA JOVICEVIC, wonende te West Covina, CA; USA;
134. DUSKO GAKIC, wonende te Burbank, CA; USA;
135. DANILO M. JOKANOVIC, wonende te Ventura, CA; USA;
136. MILITA KOSEVIC, wonende te Arcania, CA; USA;
137. ILIJA RUZIC, wonende te North Hollywood, CA; USA;
138. SUSAN RUOPP, wonende te Crestline, CA; USA;

139. FRED RUOPP, wonende te Crestline, CA; USA;
140. ROGER SCHRECK, wonende te North Hollywood, CA; USA;
141. MICHELLE LAURIE, wonende te Toluca Lake, CA; USA;
142. CRAIG CONOVER, wonende te North Hollywood, CA; USA,

eisers,
procureur mr. A.B.B. Beelaard,
advocaat mr N.M.P. Steijnen (Zeist).

tegen:

1. De Staat der Nederlanden,
zetelende te 's-Gravenhage,
2. Wim Kok,
wonende te Amsterdam,
3. Jeltje van Nieuwenhoven,
wonende te 's-Gravenhage,
procureur mr G.J.H. Houtzagers,
4. Admiraal L. Kroon, Chef Defensiestaf,
5. Luitenant-Generaal B.A.C. Droste,
Bevelhebber der Luchtstrijdkrachten,
6. Adjudant Gerben Huisman,
deel uitmakend van een F-16 eenheid,
7. Overste Paul Mulder, F-16 vlieger,
8. Sergeant 1e klasse Paul Dirksen,
deel uitmakend van een F-16 eenheid,
4 t/m 8 met voor eisers onbekende woon- of werkelijke verblijfplaats en
niet verschenen,

gedaagden.

1. Proces-verloop

Eisers hebben gedaagden doen dagvaarden voor de zitting van 19 februari 1999. Aldaar zijn gedaagden sub 1, 2 en 3 verschenen, vertegenwoordigd door hun procureur mr G.J.H. Houtzagers. Gedaagden sub 4 t/m 8 zijn niet verschenen. Eisers hebben ter zitting bij monde van hun advocaat mr Steijnen de wraking verzocht van de president mr A.H. van Delden. Bij beschikking van deze rechtbank, Kamer A, Sector Civielrecht d.d. 26 februari 1999 is het wrakingsverzoek afgewezen. De behandeling van de zaak is vervolgens voortgezet ter zitting van 4 maart 1999.

2. De feiten

- Ten aanzien van deelname door Nederland aan militaire luchtacties van de NAVO tegen de Federale Republiek Joegoslavië heeft de Nederlandse regering besloten dat een dergelijke participatie verantwoord is indien tenminste aan de volgende voorwaarden wordt voldaan. Het moet duidelijk zijn dat een besluit tot ACTORD (Activation Orders) door de gehele NAVO wordt ondersteund en dat een zo groot mogelijke meerderheid van de bondgenoten ook actief aan de operaties meedoet, hetgeen impliceert dat er binnen de NAVO ook overeenstemming moet bestaan over de legitimiteit van een militair optreden.
- In de brief van de Ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie van 13 oktober 1998 staat -onder meer- vermeld:
"Vanochtend heeft de NAVO-raad eenstemmig besloten de militaire autoriteiten te machtigen Activation Orders (ACTORD) voor luchtacties tegen de Federale Republiek Joegoslavië (FRJ) uit te vaardigen.

3. De vordering, de gronden daarvoor en het verweer

3.1. Eisers vorderen -kort samengevat-

- gedaagde sub 1 te verbieden jegens de Republiek Joegoslavië oorlogsgeweld toe te passen, daarmee te dreigen, of in NAVO-verband aan die toepassing of dreiging mee te werken en bedoeld oorlogsgeweld politiek en militair te steunen,
- gedaagde sub 1 te bevelen aan de regeringen van de NAVO bondgenoten kenbaar te maken dat steun aan bedoeld oorlogsgeweld wordt beëindigd,
- gedaagde sub 1 te veroordelen tot het betalen van schadevergoeding,
- gedaagden 2 en 3 te bevelen of te zien van besluitvorming die kan leiden tot militair geweld jegens Joegoslavië,
- gedaagden 4 t/m 8 te verbieden opdrachten te (doen) geven en/of op te volgen die gericht zijn op oorlogsgeweld jegens de republiek Joegoslavië.

3.2. Eisers hebben verzocht tegen de niet verschenen gedaagden sub 4 t/m 8 verstek te verlenen. Nu de woonplaats en het werkelijk verblijf van deze

gedaagden aan eisers onbekend is hebben eisers hen opgeroepen op de wijze als bepaald in artikel 4 aanhef en onder 7° van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering.

3.3. Eisers hebben ter ondersteuning van hetgeen zij jegens gedaagden sub 1, 2 en 3 vorderen -kort samengevat- het volgende gesteld.

Nederland bedreigt in NAVO-verband de Federale Republiek Joegoslavië met onrechtmatig oorlogsgeweld. Nu de verantwoordelijkheid voor het handelen van de NAVO moet worden toegerekend aan de verschillende lidstaten is Nederland zelf verantwoordelijk en aansprakelijk voor elk NAVO optreden dat in strijd is met het internationale recht. Reeds door te dreigen met oorlogsgeweld maakt Nederland zich schuldig aan schending van artikel 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties. Dreigen met onrechtmatig oorlogsgeweld is evenzeer een misdrijf tegen de vrede als het uitvoeren van onrechtmatig oorlogsgeweld zelf. Er is overigens acute dreiging dat Nederland in NAVO-verband over zal gaan tot daadwerkelijke bombardementen.

Niet alleen de Nederlandse Staat maakt zich schuldig aan oorlogsmisdrijven maar individuen doen dat ook. Daarom zijn ook gedaagden 2 en 3 gedagvaard als de meest uitgesproken politiek verantwoordelijken.

Gedaagden sub 1 t/m 3 kunnen zich er niet van afmaken door te stellen dat eisers niet onmiddellijk rechten kunnen ontlenen aan het bepaalde in artikel 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties. De vordering van eisers is gebaseerd op hun recht op leven, op artikel 90 van de Grondwet en op artikel 28 van de Universele verklaring van de rechten van de mens. Verder doen eisers een uitdrukkelijk beroep op het bepaalde in artikel 8 van de Wet Oorlogsstrafrecht.

3.4. Gedaagden sub 1, 2 en 3 hebben ten verweere aangevoerd dat er geen sprake is van een (dreigend) onrechtmatig handelen van de Staat of van de gedaagde natuurlijke personen en hebben geconcludeerd tot afwijzing van het gevorderde. Zij hebben vooropgesteld dat de Nederlandse regering zich op het standpunt stelt dat de blijvende weigerachtigheid om Veiligheidsraadsresolutie 1199 uit te voeren militair optreden in NAVO-verband in voldoende mate legitimeert. De dreiging om in NAVO-verband op te treden heeft onmiskenbaar een positief effect gehad op het streven van de internationale gemeenschap om de strijdende partijen in voormalig Joegoslavië ertoe te brengen de Veiligheidsraadsresolutie 1199 na te leven. Het oordeel van de Nederlandse regering wordt -bijna unaniem- gedeeld door de tweede Kamer en ook de lidstaten van de NAVO zijn unaniem van oordeel dat een militair optreden in NAVO-verband gerechtvaardigd is met het oog op de naleving van de Veiligheidsraadsresolutie. Internationaal wordt alles op alles gezet om een vreedzame oplossing te bereiken. Door de Contactgroep, bestaande uit de VS, Rusland, het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk, Duitsland, Italië en het EU-Voorzitterschap is een concreet plan opgesteld voor het bereiken van een interimregeling. De Contactgroep heeft vertegenwoordigers van de Federale Republiek Joegoslavië en Servië en van de Kosovo-Albanezen gesommeerd tot onderhandelen. Na intensieve onderhandelingen in Rambouillet is weliswaar nog geen akkoord bereikt maar wel consensus op een belangrijk aantal aspecten. Er is voorts een akkoord bereikt over een voortzetting van de onderhandelingen.

Mocht onverhoopt de interimregeling niet tot stand komen dan zal dit een dan als noodzakelijk te kwalificeren militair ingrijpen in NAVO-verband dichterbij brengen.

Eisers kunnen, aldus gedaagden sub 1, 2 en 3, hun vorderingen niet baseren op artikel 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties omdat die bepaling niet voor rechtstreekse toepassing in aanmerking komt.

Ook is er geen sprake van een (dreigende) schending van het Eerste Aanvullend Protocol bij de verdragen van Genève en van medeplichtigheid aan dreigend disproportioneel wapengeweld. Evenmin is sprake van het afstand doen van de beslissingsbevoegdheid over de inzet van Nederlandse wapens.

Tenslotte wordt aangevoerd dat er voor de stelling dat er wat betreft gedaagden 2 en 3, doordat zij meewerken aan de besluitvorming inzake een eventueel militair optreden sprake is van een oorlogsmisdrijf, onvoldoende onderbouwing is en dat het toewijzen van een dergelijke vordering de parlementaire besluitvorming in gevaar zou brengen. Bovendien strekt een vordering jegens de Staat zich uit tot de organen van de Staat en is er geen enkele reden om naast die organen ook personen die in dienst van de Staat zijn in een procedure te betrekken.

4. Beoordeling van het geschil

ten aanzien van gedaagden 4, 5, 6, 7 en 8:

4.1. Voor de vraag of deze gedaagden mochten worden gedagvaard op de wijze als bepaald in artikel 4 aanhef en onder 7° Rv is bepalend of de woon- of verblijfplaats van gedaagden, gemeten naar objectieve maatstaven, onbekend is en niet of eisers daarmee niet bekend zijn.

Van objectieve onbekendheid met de woon- of werkelijke verblijfplaats van gedaagden 4, 5, 6, 7 en 8 is geen sprake. Dit betekent dat eisers hen niet op de bij de wet voorgeschreven wijze hebben gedagvaard. Nu verder mag worden aangenomen dat het niet-verschijnen van deze gedaagden het gevolg is van bedoelde wijze van dagvaarden zal de dagvaarding ten aanzien van hen nietig worden verklaard.

ten aanzien van gedaagden 1, 2 en 3:

4.2. Eisers vorderen -kort gezegd- deze gedaagden te verbieden in NAVO-verband oorlogsgeweld jegens de Republiek Joegoslavië toe te passen dan wel aan de dreiging met oorlogsgeweld mee te werken.

Nu er op dit moment (nog) geen sprake is van daadwerkelijk toepassen van oorlogsgeweld in NAVO-verband maar alleen van dreiging daarmee moet beoordeeld worden of dit dreigen aangemerkt behoort te worden als een bedreiging met onrechtmatig oorlogsgeweld en als onrechtmatig handelen jegens eisers.

4.3. Daargelaten dat eisers niet aannemelijk hebben gemaakt dat de besluitvorming van de Nederlandse regering om tot deelname aan eventuele militaire acties tegen de Federale republiek Joegoslavië over te gaan onzorgvuldig is geweest, faalt hun beroep op het bepaalde in artikel 2 lid 4 van het Handvest der Verenigde Naties. Zoals terecht ten verwere is aangevoerd kan het bepaalde

in voormeld artikellid immers niet worden aangemerkt als een een ieder verbindende verdragsbepaling in de zin van artikel 93 van de Grondwet. Eisers kunnen zich tegenover de Staat dus niet op deze bepaling beroepen.

4.4. Ook het beroep dat eisers op de overige hierboven onder 3.3. genoemde wettelijke en verdragsbepalingen hebben gedaan faalt. Dit reeds omdat niet aannemelijk is gemaakt dat zich de feitelijke situatie voordoet waarin die bepalingen van toepassing zijn.

4.5. Ten aanzien van gedaagden sub 2 en 3 wordt voorts nog overwogen dat een veroordeling gericht tegen de Staat der Nederlanden zich ook uitstrekt jegens de organen van de Staat. Er is dan ook geen aanleiding om individuele personen in rechte te betrekken, nog daargelaten dat -zoals terecht door gedaagden is betoogd- het niet op de weg van de rechter ligt om op een wijze als door eisers gewild in te grijpen in de parlementaire besluitvorming.

4.6. Het voorgaande betekent dat het gevorderde jegens gedaagden sub 1, 2 en 3 dient te worden afgewezen. In het licht daarvan kan de vraag of wel al diegenen die in deze procedure als eisers optreden een gerechtvaardigd belang bij het gevorderde hebben, in het midden worden gelaten.

4.7. Eisers worden als de in het ongelijk gestelde partij veroordeeld in de kosten van dit geding.

5. Beslissing

De President:

ten aanzien van gedaagden 4, 5, 6, 7 en 8:

Verklaart de dagvaarding nietig.

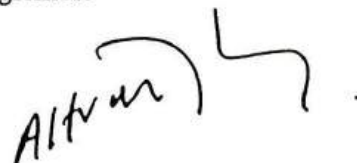
ten aanzien van gedaagden 1, 2 en 3:

Wijst de vorderingen af.

Veroordeelt eisers in de kosten van dit geding, tot dusverre aan de zijde van gedaagden 1, 2 en 3 begroot op f 2.400,- waarvan f 400,- aan griffierecht.

Aldus gewezen door mr. A.H. van Delden en uitgesproken ter openbare zitting van 18 maart 1999 in tegenwoordigheid van de griffier.

CW

Heden, de
op verzoek van :

maart negentienhonderd negenennegentig,

1. de vereniging VERENIGING VAN JURISTEN VOOR DE VREDE, gevestigd te Utrecht;
2. de vereniging VERENIGING VAN ANTI-FASCISTISCHE OUD-VERZETSSTRIJDERS; BOND VAN ANTI-FASCISTEN, gevestigd te Hoenderloo, gemeente Apeldoorn;
3. de stichting STICHTING TRIBUNAAL VOOR DE VREDE, gevestigd te Rotterdam;
4. NADA STANOJEVIC, wonende te Etten-Leur;
5. DUSKA VUKASINUVIC, wonende te Etten-Leur;
6. DRAGA GOSNJIC, wonende te Etten-Leur;
7. MILICA STARCEVIC, wonende te Etten-Leur;
8. SRBIJANKA CVETCOVIC, wonende te Etten-Leur;
9. BORKA RADOICIC, wonende te Etten-Leur;
10. DUSAN ZIVANOCIC, wonende te Etten-Leur;
11. BLAGOJA ILIEVSKI, wonende te Etten-Leur;
12. DIVNA ILIEVSKI, wonende te Etten-Leur;
13. DIVNA MALINOVA, wonende te Etten-Leur;
14. DANICA MILUTINOVIC, wonende te Etten-Leur;
15. SLOBODANKA NEDELJKOVIC, wonende te Etten-Leur;
16. DIVNA KALANJA, wonende te Etten-Leur;
17. CORNELIS RICHARD NANNES, wonende te Etten-Leur;
18. MILKA NANNES-NIKOLIC, wonende te Etten-Leur;
19. GERARDUS BERNARD, wonende te Etten-Leur;
20. ZORICA BERNARD-DJORDJEVIC, wonende te Etten-Leur;
21. DINAS MORIMOV, wonende te Rotterdam;
22. PETAR JOSIC, wonende te San Pedro, CA; USA;
23. MILENA JOSIC, wonende te San Pedro, CA; USA;
24. TOMIN LAZA, wonende te Metford, OR; USA;
25. OZREN DJUKICH, wonende te Los Angeles, CA; USA;
26. HELENA DJUKICH, wonende te Los Angeles, CA; USA;
27. VAL DJUKICH-GLENDALE, wonende te Los Angeles, CA; USA;
28. SUZAN DJUKICH-GLENDALE, wonende te Los Angeles, CA; USA;
29. BRADLEY DJUKICH, wonende te San Diego, CA; USA;
30. JOOP SMIDT, wonende te Utrecht;
31. JENNY LIGTENBERG, wonende te Heerhugowaard;
32. CATHERINA ERICA HÖHNE-SPARBORTH wonende te Hoorn;
33. HENDRIK VAN LUTTIKHUIZEN, wonende te Hoenderloo, gemeente Apeldoorn;
34. ALIDA DE VRIES, wonende de Hoenderloo, gemeente Apeldoorn;
35. DIRK PLUG, wonende te Hoorn;
36. EMIEL CASPAR MARIA WENNEN, wonende te Utrecht;
37. DIRK GREGOR HORST SIMON PLUG, wonende te Heemskerk;
38. SNEZANA BOGDANOVIC, wonende te Amsterdam;
39. SEKA MARKOVIC, wonende te Amsterdam;
40. RADOJKO LEPOJEVIC, wonende te Resignac, republiek Servië;
41. MILENIJA LEPOJEVIC, wonende te Resignac, republiek Servië;

42. DRAGAN LEPOJEVIC, wonende te Resignac, republik Servië;
43. GOSA LEPOJEVIC, wonende te Resignac, republik Servië;
44. RADIVOJE STANIC, wonende te Mala Plana, republik Servië;
45. ZAGORKA STANIC, wonende te Mala Plana, republik Servië;
46. RADOJKA STANIC, wonende te Mala Plana, republik Servië;
47. LOSA SIMOVIC, wonende te Mala Plana, republik Servië;
48. INA SIMOVIC, wonende te Mala Plana, republik Servië;
49. VUKASIN RADOMIROVIC, wonende te Podujevo, republik Servië;
50. RADMILA RADOMIROVIC, wonende te Podujevo, republik Servië;
51. BOBAN DJURICKOVIC, wonende te Nis, republik Servië;
52. DUSICA DJURICKOVIC, wonende te Nis, republik Servië;
53. VLADIMIR DJURICKOVIC, wonende te Nis, republik Servië;
54. BILJANA DJURICKOVIC, wonende te Nis, republik Servië;
55. MARKO PANTIC, wonende te Djakovica, republik Servië;
56. DRAGINJA PANTIC, wonende te Djakovica, republik Servië;
57. MIROSLAV PANTIC, wonende te Djakovica, republik Servië;
58. MIROSLAVA PANTIC, wonende te Djakovica, republik Servië;
59. OBRAD SESLIJA, wonende te Ajvalija, republik Servië;
60. MIJO SESLIJA, wonende te Ajvalija, republik Servië;
61. MILORAD SESLIJA, wonende te Ajvalija, republik Servië;
62. ZORAN SESLIJA, wonende te Gnjilana, republik Servië;
63. LJUBINKO NIKOLIC wonende te Kisnica, republik Servië;
64. LJILJANA NIKOLIC wonende te Kisnica, republik Servië;
65. MISKO NIKOLIC wonende te Kisnica, republik Servië;
66. MIRKA NIKOLIC wonende te Kisnica, republik Servië;
67. VLASTIMIR DJURINAC, wonende te Kos, republik Servië;
68. NATASJA DJURINAC, wonende te Kos, republik Servië;
69. NEBOJSA NIKOLIC, wonende te Prokupije, republik Servië;
70. VESNA NIKOLIC, wonende te Prokupije, republik Servië;
71. RADOVAN NIKOLIC, wonende te Prokupije, republik Servië;
72. JAN TRAJKOVIC, wonende te Prokupije, republik Servië;
73. DRAGAN RADOSAVLJEVIC, wonende te Vlahovo, republik Servië;
74. BISERKA RADOSAVLJEVIC, wonende te Vlahovo, republik Servië;
75. RADMILA NIKOLIC, wonende te Vlahovo, republik Servië;
76. MLLIJA PETKOVIC, wonende te Leskovac, republik Servië;
77. RADE PETKOVIC, wonende te Leskovac, republik Servië;
78. MILAN PETKOVIC, wonende te Leskovac, republik Servië;
79. GICA MARKOVIC, wonende te Pec, republik Servië;
80. GORAN MARKOVIC, wonende te Pec, republik Servië;
81. MILENIJA MARKOVIC, wonende te Pec, republik Servië;
82. GORDANA PETKOVIC, wonende te Pec, republik Servië;
83. MIRKO PETKOVIC, wonende te Pec, republik Servië;
84. DRAGANA ZIVANOVIC, wonende te Belgrado, republik Servië;
85. STAKA ZIVANOVIC, wonende te Belgrado, republik Servië;
86. MILOVAN SPAJIC, wonende te Burbank, CA; USA;
87. MILENA SPAJIC, wonende te Burbank, CA; USA;
88. SLAVISA SPAJIC, wonende te Burbank, CA; USA;
89. YASNA ZIVANOVIC, wonende te Parijs, Frankrijk;
90. ROSA JOVICIC, wonende te Burbank, CA; USA;

91. SVETO GUSA, wonende te St. Gabriël, CA; USA;
92. D. SONCONIC, wonende te Fullerton 92831, CA; USA;
93. R. VISKONIC, wonende te Fullerton 92831, CA, USA;
94. SVETLANA JOVICIC, wonende te Burbank, CA; USA;
95. SELENA JOVICIC, wonende te Burbank, CA; USA;
96. MILOMIR JOVICIC, wonende te Burbank, CA; USA;
97. MILKA TRIVKO, wonende te Granada Hills, CA; USA;
98. RATKO KUZMANOVIC, wonende te Granada Hills, CA; USA;
99. SLAVKO JOVICIC, wonende de Burbank, CA; USA;
100. MILOJE PANTELIC, wonende te Tarzana, CA; USA;
101. ZIVADINKA MIJAILOVIC, wonende te Woodland Hills, CA; USA;
102. BRANKO PANTELIC, wonende te Reseda, CA; USA;
103. SMILJA ZELJROVIC, wonende te Northridge, CA; USA;
104. VELA PETROVIC, wonende te North Hills, CA; USA;
105. DRAGICA ZELJROVIC, wonende te Northridge, CA; USA;
106. VLADAN MIJAILOVIC, wonende te West Hills, CA; USA;
107. CHERYL MILANSON, wonende te Palmdale, CA; USA;
108. LINDA BOGDANOVIC, wonende te Northridge, CA; USA;
109. DRAGAN STANKOVIC, wonende te C. Mesa, CA; USA;
110. DRAGAN MIJAILOVIC, wonende te Westlage, CA; USA,
111. MARKOVIC ZIVKO, wonende te Surcin, republiek Servië;
112. MIROSLAVA PAVLOVIC, wonende te Belgrado, republiek Servië;
113. RANVIC ANOTELNOVIC, wonende te Belgrado, republiek Servië;
114. MILAN JOKIC, wonende te Belgrado, republiek Servië;
115. VERA KRAUSTIC, wonende te Belgrado, republiek Servië;
116. VANICA VASICH, wonende te La Verne, CA; USA;
117. KRSTA DINITRIJEVIC, wonende te West Corina, CA; USA;
118. MILENA JOSIC, wonende te San Pedro, CA; USA;
119. MILAN DIMIC, wonende te Santa Clarita, CA; USA;
120. MILICA KOSEVICH, wonende te West Hills, CA; USA;
121. ALESANDAR SAVIC, wonende te Laguna Miguel, CA; USA;
121. VASILJKA IVANOVICH, wonende te Los Angeles, CA; USA;
122. ROSA JOVICIC, wonende te Burbank, CA; USA;
123. GUJA CEDOMIR, wonende te San Pedro, CA; USA;
124. MILAN DJAKOVIC, wonende te Chino, CA; USA;
125. MIODRAG PONJAVIC, wonende te Studio City, CA; USA;
126. ZIVANO DJORDJECICH, wonende te Valencia, CA; USA;
127. MIROSLAV MIHAILOVIC, wonende te San Pedro, CA; USA;
128. PETER ERCEGOVAC, wonende te Granada Hills, CA; USA;
129. MARIA ERCEGOVAC, wonende te Granada Hills, CA; USA;
130. MILORAD BELOJEVIC, wonende te Studio City, CA; USA;
131. RUDY MILICEVIC, wonende te Downey, CA; USA;
132. VOISLAV KARAN, wonende te Sherman Oaks, CA; USA;
133. BIRERKA JOVICEVIC, wonende te West Covina, CA; USA;
134. DUSKO GAKIC, wonende te Burbank, CA; USA;
135. DANILO M. JOKANOVIC, wonende te Ventura, CA; USA;
136. MILITA KOSEVIC, wonende te Arcania, CA; USA;
137. ILIJA RUZIC, wonende te North Hollywood, CA; USA;
138. SUSAN RUOPP, wonende te Crestline, CA; USA;

139. FRED RUOPP, wonende te Crestline, CA; USA;
140. ROGER SCHRECK, wonende te North Hollywood, CA; USA;
141. MICHELLE LAURIE, wonende te Toluca Lake, CA; USA;
142. CRAIG CONOVER, wonende te North Hollywood, CA; USA,

te dezer zake domicilie kiezend te 's-Gravenhage aan de Valkenboslaan 72, ten kantore van mr. A.B.B. Beelaard, die tot procureur wordt gesteld,

heb ik,

AAN :

1. de STAAT DER NEDERLANDEN, zetelend te 's-Gravenhage aan de Kazernestraat 52, ten parkette van de Procureur-Generaal bij de Hoge Raad der Nederlanden, aldaar mijn exploit doende, sprekende met en afschrift dezes latende aan:
2. WIM KOK, wonende te Amsterdam aan de Ank v.d. Moerstraat 9, aldaar mijn exploit doende, sprekende met en afschrift dezes latende aan:
3. JELTJE VAN NIEUWENHOVEN, wonende te Den Haag aan de Gedempte Burgwal 27a, aldaar mijn exploit doende, sprekende met en afschrift dezes latende aan:

AANGEZEGD :

dat mijn verzoekers in hoger beroep komen van het door de President van de Arrondissementsrechtbank te 's-Gravenhage op 18 maart 1999 onder rolnummer KG 99/69 in kort geding gewezen vonnis tussen mijn requiranten als eisers en gerequireerden als gedaagden;

en heb ik, deurwaarder, de Staat der Nederlanden, Wim Kok en Jeltje van Nieuwenhoven

GEDAGVAARD :

om op donderdag acht april negentienhonderd negenennegentig, des morgens om 10 uur, vertegenwoordigd door een procureur, te verschijnen ter terechtzitting van het Gerechtshof te 's-Gravenhage, welke terechtzitting zal worden gehouden in het Paleis van Justitie te 's-Gravenhage aan de Prins Clauslaan 60 aldaar;

TENEINDE :

alsdan en aldaar te horen eis doen en concluderen dat het het Hof moge behagen te vernietigen het vonnis, , op 18 maart onder rolnummer KG 99/69 in kort geding door de President van de Arrondissementsrechtbank te 's-Gravenhage tussen partijen gewezen en, opnieuw rechtdoende, alsnog bij arrest, voor zover mogelijk uitvoerbaar bij voorraad,

zolang niet de Veiligheidsraad middels een nadere resolutie heeft ingestemd met het gebruik van militair geweld tegen de republiek Joegoslavië,

1. de Staat der Nederlanden te verbieden:
 - a. oorlogsgeweld jegens de republiek Joegoslavië toe te passen of daarmee (nog langer) te dreigen, dan wel aan (het dreigen met) zodanig oorlogsgeweld (nog langer) mee te werken in NAVO-verband;
 - b. (het dreigen met) zodanig oorlogsgeweld (nog langer) politiek en militair te steunen.
2. de Staat der Nederlanden te bevelen:
 - a. de regeringen van NAVO-bondgenoten terstond kenbaar te maken dat de militaire en politieke steun van Nederland aan (de bedreiging met) oorlogsgeweld jegens de republiek Joegoslavië met onmiddellijke ingang wordt beëindigd;
 - b. dat alle voor (de bedreiging met) oorlogsgeweld jegens de republiek Joegoslavië bedoelde Nederlandse wapensystemen onmiddellijk worden teruggetrokken uit het (potentiële) oorlogsgebied;
3. de Staat der Nederlanden te veroordelen tot betaling van f 10.000,- wegens immateriële schade, toegebracht aan de eisers van Joegoslavische en Macedonische afkomst, te voldoen aan het Rode Kruis van de Federale Republiek Joegoslavië;
4. Gedaagden 2 en 3 te bevelen ook persoonlijk en individueel, d.w.z. als privé-personen, af te zien van (iedere verdere medewerking aan) besluitvorming die kan leiden tot (verdere) daadwerkelijke inzet van Nederlandse strijdmiddelen in NAVO-verband, gericht op (verdere) aantasting van de territoriale integriteit en de politieke onafhankelijkheid van de Federale Republiek Joegoslavië, zolang een resolutie van de Veiligheidsraad die uitdrukkelijk tot toepassing van militair geweld jegens de Republiek Joegoslavië opdracht geeft of machtigt, ontbreekt;

met veroordeling van geïntimeerden in de kosten in beide instanties.

Zulks op de navolgende gronden :

1. Inleiding

- Aanvankelijk - eisers hebben in kort geding in eerste aanleg gevorderd - kortweg - dat - aanvankelijk - gedaagden, d.w.z. de Staat der Nederlanden en een aantal natuurlijke personen die de hoogste politieke en militaire verantwoordelijkheid dragen voor (dreigen met een) daadwerkelijke toepassing van oorlogsgeweld jegens de Federale Republiek Joegoslavië (FRY), alsmede een aantal natuurlijke personen die bij de daadwerkelijke militaire uitvoering daarvan betrokken zullen zijn, zich dienen te onthouden van (het (verder) dreigen met) oorlogsgeweld in NAVO-verband jegens de FRY, zolang althans een resolutie van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties die tot oorlogsgeweld opdracht geeft of daartoe bepaaldelijk machtigt, ontbreekt.

De - aanvankelijk - gedaagden-natuurlijke personen zijn daarbij gedagvaard, aangezien hier aan de orde is het (dreigen met) toepassen van onrechtmatig oorlogsgeweld en het mitsdien hier handelt om een misdrijf tegen de vrede, alsmede eventuele verdere oorlogsmisdrijven bij een daadwerkelijke effectuering van van oorlogsgeweld jegens de FRY, zodat hier van gelding zijn de principes van Neurenberg, vastgelegd in het Handvest van Neurenberg (Stcrt 1946, 18), en wel met name (ook) het bepaalde in artikel 6 van dit Handvest, als weergegeven op blz. 4 van het pleidooi in eerste aanleg van appellanten.

In deze beginselen van Neurenberg is vastgelegd:

"Crimes against international law are committed by men, not by abstract entities, and only by punishing individuals who commit such crimes can the provisions of international law be enforced". (Annual Digest, 13 (1946), p. 221)

Met andere woorden: niet abstracties als de Staat plegen misdrijven tegen de vrede en oorlogsmisdrijven, maar individuen. Van hoog tot laag zijn zij, sinds Neurenberg, allemaal gezamenlijk en individueel verantwoordelijk, indien dergelijke misdrijven worden begaan. Om dit principe gestalte te geven, zijn derhalve ook de in eerste aanleg genoemde natuurlijke personen gedagvaard.

In het bestreden vonnis heeft de President van de Haagse Rechtbank er zich onvoldoende rekenschap van gegeven dat het toepassen van oorlogsgeweld een van de diepste en meest ingrijpende inbreuken vormt op de rechtsorde, die maar denkbaar zijn.

Het toepassen van oorlogsgeweld en het dreigen ermee is dan ook verboden naar normen van ius cogens.

Dit houdt in dat het gebruiken van oorlogsgeweld en het dreigen daarmee onder alle omstandigheden en te allen tijde verboden is.

Tenzij het gaat om rechtmatig oorlogsgeweld.

Gelet echter op het feit dat het recht het gebruik van oorlogsgeweld en het dreigen daarmee - en dit geldt in elk geval sinds de Tweede Wereldoorlog - uitdrukkelijk in de ban heeft gedaan - dit in tegenstelling tot verder terug in de historie gelegen tijden, toen het voeren van een oorlog als een soort natuurlijk recht werd beschouwd-, dient echter de onrechtmatigheid van oorlogsgeweld en het dreigen daarmee in een concreet geval het uitgangspunt te zijn.

Tenzij het tegendeel wordt aangetoond.

Het is juridisch van fundamenteel belang om vast te stellen of een bepaald geval van gebruik van oorlogsgeweld en het dreigen daarmee onrechtmatig is of niet.

Voor de duidelijkheid eerst nog dit: zoals ook reeds bij conclusie van eis, tevens nadere memorie van -aanvankelijk - eisers is uiteengezet, geldt dat als in enig geval het gebruik van oorlogsgeweld is verboden, dit automatisch ook opgeld doet voor bedreiging met oorlogsgeweld.

In gevallen waarin oorlogsgeweld dus niet mag worden gebruikt, mag er op gelijke voet dus ook niet mee worden gedreigd. In beide gevallen is dan sprake van agressie.

In de conclusie van eis wordt wat dit aangaat verwezen naar de uitspraak van het Internationaal Gerechtshof van 8 juli 1996 over de rechtmatigheid van kernwapengebruik (prod. 4 in eerste aanleg), waarin dit rechtsuitgangspunt nog eens wordt bevestigd (overweging 47), alsmede naar de opvatting van de Staat zelf, neergelegd in het memorandum waarin Nederland zijn mening geeft over de legitimiteit van kernwapengebruik in het kader van de bovengenoemde procedure voor het Internationaal Gerechtshof :

"Het dient in dit verband in herinnering te worden geroepen dat door begrenzungen te stellen aan het gebruik van geweld door lidstaten van de Verenigde Naties - waarvan het gebruik van kernwapens maar één vorm is - artikel 2, lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties ook grenzen stelt aan de bedreiging met geweld. Het is zeker zo dat waar het gebruik van geweld voor onrechtmatig moet worden gehouden, de bedreiging met zulk geweld in beginsel gelijkelijk voor onrechtmatig moet worden gehouden." (ad 16)

In deze conclusie van eis wordt daaraan toegevoegd :

"Daarmee valt dus niet te schipperen. Met name is er geen plaats voor de redenering dat het wellicht in een bepaald geval wel eens vruchtbaar kan zijn om te dreigen met militair geweld om bepaalde, op het oog politiek wenselijke doelen te bereiken, die ook heel gerechtvaardigd schijnen. Voor een dergelijk opportunisme is geen plaats: als het gebruik van oorlogsgeweld in een bepaalde concrete situatie niet mag, dan mag er ook niet mee gedreigd worden.

Nooit, hoe nobel het daarmee te bereiken doel ook schijnt.

Natuurlijk heeft dit ook zijn volkenrechtelijke logica: staten hebben zich ervan te onthouden andere staten met behulp van militaire dreigementen bepaalde politieke handelingen of politieke resultaten af te dwingen. Pas als het doel dat met eventuele dreigementen wordt beoogd zodanig juridisch gelegitimeerd is dat het bereiken hiervan desnoods met toepassing van oorlogsgeweld gerechtvaardigd zou zijn, eerst dan mag gepoogd worden dit ook met behulp van alleen dreigementen met militair geweld te bereiken.

Dat is een duidelijke maatstaf die niet overschreden mag worden. "

In verband met een en ander wordt verwezen naar blz. A-9 t/m A-11 van de conclusie van eis.

In geval van onrechtmatig oorlogsgeweld of het dreigen daarmee is er ipso facto sprake van een misdrijf tegen de vrede.

Handelt het daarbij om onrechtmatig oorlogsgeweld, dan zijn de verwoestingen die daarbij worden aangericht en de slachtoffers die daarbij dan vallen te beschouwen als onrechtmatige vernietiging en aantasting van eigendommen en de slachtoffers als slachtoffers van onrechtmatig handelen. Er is dan wat betreft deze laatste sprake van doodslag, dood door schuld, c.q. het toebrengen van lichamelijk letsel, voor zover het daarbij gaat om -onbedoelde - burgerslachtoffers.

Jegens de militaire slachtoffers, wier fysieke uitschakeling bij als onrechtmatig te kwalificeren oorlogsgeweld bewust wordt beoogd, is er dan sprake van moord en het opzettelijk toebrengen van lichamelijk letsel.

Ervan uitgaande dat oorlogsgeweld jegens de FRY onrechtmatig is, geldt in casu dat geen van de Joegoslavische - aanvankelijk - eisers of de als - aanvankelijk - eisers optredende vredesorganisaties dergelijke fundamentele rechtsschendingen behoeft te dulden.

Met name behoeven zij niet te dulden dat zijzelf, woonachtig in Servië en deels ook in Kosovo, daarvan het slachtoffer zouden worden. En voorts behoeven de buiten Servië woonachtige Joegoslavische - aanvankelijk - eisers

evenmin te dulden dat hun familieleden, verwanten, vrienden en bekenden in Joegoslavië daarvan het slachoffer zouden worden, of dat hun eigendommen en andere op geld waardeerbare belangen in Joegoslavië daardoor zouden worden aangetast.

En de als - aanvankelijk - mede-eisers optredende vredesorganisaties behoeven evenmin te dulden dat zij door een dergelijke fundamentele schending van het recht worden afgehouden van waar zij hun statutaire doelstelling en hun maatschappelijk streven op hebben gericht, namelijk - kortweg - het tegengaan van onrechtmatig oorlogsgeweld.

In geval van rechtmatig oorlogsgeweld en het dreigen daarmee ligt dit echter geheel anders.

In dat geval hebben burgers van de staat waartegen oorlogsgeweld wordt gebruikt - indien overigens de wetten en gebruiken van de oorlog stipt in acht worden genomen - een zekere mate van "collateral damage", waardoor zij gewond of gedood kunnen worden en hun eigendommen en andere op geld waardeerbare belangen kunnen worden aangetast of vernietigd, te dulden.

Het fysiek uitschakelen van militairen van de aangevallen staat wordt dan een legitiem doel, indien althans daarbij geen verboden methoden van oorlogvoering worden gebruikt en geen disproportioneel wapengeweld wordt toegepast.

Potentiële slachtoffers en andere door concreet (dreigend) oorlogsgeweld mogelijk getroffen en benadeelden hebben er dus groot belang bij dat wordt vastgesteld of dit (dreigend) oorlogsgeweld rechtmatig van aard is of niet.

Aangezien het bij het verbod van onrechtmatig oorlogsgeweld en het dreigen daarmee handelt om een norm van ius cogens, dient deze norm overal en altijd te worden gehandhaafd en moet deze norm ook overal en altijd, middels rechterlijke interventie, als handhaafbaar worden beschouwd.

Dat geldt ook voor de appellanten van Joegoslavische afkomst in dit kort geding, die voor de Nederlandse rechter een voorziening moeten kunnen vragen tegen Nederlandse dreiging met onrechtmatig oorlogsgeweld in NAVO-verband jegens hen, hun gezinnen, familie en verwanten, hun eigendommen en op geld waardeerbare overige belangen in Joegoslavië.

De President heeft zich echter in het betreden vonnis aan een oordeel over de rechtmatigheid van het (dreigend) oorlogsgeweld van de Staat der Nederlanden en de overige gedaagden jegens de FRY onttrokken. Zodoende heeft hij ook geen oordeel hoeven geven over de vraag of er sprake is van (dreigende) onrechtmatige aantasting van subjectieve rechten van de - aanvankelijk - eisers van Joegoslavische afkomst door de Staat der Nederlanden en de overige gedaagden.

In feite geeft de President hier een non liquet en geeft hij als zijn oordeel dat hij geen oordeel kan geven of hier sprake is van (dreigende) schending van subjectieve rechten van appellanten, omdat de vraag of er in casu sprake zou zijn van rechtmatig of onrechtmatig (dreigend) oorlogsgeweld aan zijn oordeelsbevoegdheid onttrokken zou zijn.

Aldus geeft hij in feite te kennen dat naar zijn oordeel burgers niet tegen een van de meest diepgaande en ingrijpende inbreuken op de rechtsorde die maar denkbaar zijn, in rechte zouden kunnen opkomen.

Tegen daaruit voortvloeiende inbreuken op hun subjectieve rechten zou de rechter machteloos staan en zou hij deze (potentiële) slachtoffers, die een beroep op hem doen met lege handen moeten laten staan.

Zelfs als het meest fundamentele subjectieve recht, namelijk het recht op leven, op onrechtmatige wijze dreigt te worden aangetast, zou de

rechter daartegen geen bescherming vermogen te bieden, zodra de oorzaak van deze aantasting in de sfeer van oorlogsgeweld zou liggen. Want over de rechtmatigheid daarvan zou de rechter geen oordeel kunnen geven.

Dit hoewel de norm dat onrechtmatig oorlogsgeweld en het dreigen daarmee verboden zijn een algemeen geldende en universele norm van ius cogens vormt.

In feite zegt de rechter daarmee dat appellanten de schending van hun subjectieve rechten in een situatie van onrechtmatig oorlogsgeweld maar als een soort onafwendbare natuurramp over hun kant moeten laten gaan. Zoals dit eeuwenlang het geval is geweest.

Daarmee geeft de rechter dan tevens aan dat fundamentele mensenrechten in alle situaties via rechterlijke interventie als afdwingbaar gelden. Behalve als die fundamentele mensenrecht-schendingen een gevolg zijn van onrechtmatige oorlogshandelingen.

De rechter sluit zich hiermee aan bij het eeuwenoude sjabloon dat staten de exclusieve beslissingsmacht over oorlog hebben en dat burgers zich daarin maar hebben te schikken en zich aan de mogelijke gevolgen hiervan meer hebben te onderwerpen. Ook als die konsekventies zijn een (dreigende) onrechtmatige aantasting van het meest fundamentele van al hun subjectieve rechten, namelijk hun recht op leven.

Voor de rechter zou dan daarbij, zolang het om oorlogsgeweld gaat, in de sfeer van de rechtsbescherming geen enkele taak zijn weggelegd.

Een dergelijke archaische rechtsopvatting is echter in het geheel niet in lijn met de rule of law, die zich sedert de Tweede Wereldoorlog definitief over(het dreigen met)oorlogsgeweld gevestigd heeft.

Maar klaarblijkelijk speelt bij het "non liquet" van de President in het bestreden vonnis ook nog een tweede factor mee.

En dat is dat de Nederlandse regering, gesteund door de bijna voltallige Tweede Kamer, alsmede gesteund door alle NAVO-landen, zich op het standpunt stelt dat (dreiging met) oorlogsgeweld jegens de FRY voor rechtmatig moet worden gehouden. Nu dat het geval is, moet die rechtmatigheid er wel zijn, zo is de redenering. Het gaat hier immers om rechtsstaten die de onderhavige beslissing tot (dreigen met) oorlogsgeweld jegens de FRY hebben genomen en verondersteld mag worden dat zij serieus hebben onderzocht en afgewogen of dit inderdaad rechtmatig is.

Het ligt dan voor de hand dat de rechter bij dit oordeel aansluiting zoekt.

Wellicht echter is dit voor een onafhankelijke rechter niet vanzelfsprekend.

Het is immers een fictie dat rechtsstaten niet onderhevig zijn aan of zouden kunnen bezwijken voor - individueel zowel als collectief - de neiging om andere belangen voor recht te laten gelden.

Nu met betrekking tot (dreiging met) oorlogsgeweld jegens de FRY in elk geval geen gerechtvaardigde zelfverdediging aan de orde is en evenzeer een resolutie van de Veiligheidsraad die tot het gebruik van oorlogsgeweld opdracht geeft of daartoe uitdrukkelijk machtigt, ontbreekt, ligt er een duidelijke bewijslast op de Staat en de overige - aanvankelijk - gedaagden om aan te tonen dat in casu (de dreiging met) oorlogsgeweld jegens de FRY niet onrechtmatig zou zijn. Dit mede in het licht van het feit dat het de norm is dat oorlog verboden is, welk verbod slechts in nauw omschreven en geclausuleerde gevallen uitzondering lijdt.

De motivering van de rechtmatigheid van dit oorlogsgeweld gaat echter vooralsnog niet dieper dan de stelling dat dit voor rechtmatig moet worden gehouden, omdat met betrekking tot de kwestie-Kosovo door de Veiligheidsraad zou zijn uitgesproken dat hierbij Hoofdstuk VII van het Handvest van de Verenigde Naties aan de orde is.

Dat dit echter op zich al een titel zou opleveren om tot (bedreiging met) oorlogsgeweld jegens de FRY over te gaan, mist - wat hiervan ook wordt gezegd door de NAVO-landen in gezamenlijkheid - elke juridische aannemelijkheid.
Zodat ook met betrekking tot de rechtmatigheid van dit specifieke oorlogsgeweld eerst geldt: quod erat demonstrandum.

2. Grieven

Appellanten brengen tegen het bestreden vonnis de volgende grieven in.

Ten onrechte wordt in het vonnis geconcludeerd :

"4.6. Het voorgaande betekent dat het gevorderde jegens gedaagden sub 1, 2 en 3 dient te worden afgewezen. In het licht daarvan kan de vraag of wel al diegenen die in deze procedure als eisers optreden een gerechtvaardigd belang bij het gevorderde hebben, in het midden worden gelaten.

4.7. Eisers worden als de in het ongelijk gestelde partij veroordeeld in de kosten van dit geding. ",

waarna onder 5 de dagvaarding ten aanzien van gedaagden 4, 5, 6, 7 en 8 nietig wordt verklaard en ten aanzien van gedaagden 1, 2 en 3 de vorderingen worden afgewezen, met veroordeling van eisers in de kosten van het geding.

Grief I

Ten onrechte zijn - aanvankelijk - eisers in het onderhavige geding in eerste aanleg in de kosten veroordeeld.

Dit aangezien de vorderingen van - aanvankelijk - eisers ten onrechte jegens gedaagden 1 t/m 3 zijn afgewezen en jegens gedaagden 4 t/m 8 de dagding ten onrechte nietig is verklaard.

Grief II

Ten onrechte wordt in het bestreden vonnis onder 4.3 overwogen dat het beroep van - aanvankelijk - eisers op het bepaalde in artikel 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties faalt.

onderdeel 1

De norm van artikel 2 lid 4 Handvest is ius cogens.

Daarover bestaat onder de volkenrechtsgeleerden consensus.

Dit betekent dat deze norm als bindend moet worden beschouwd, onafhankelijk van de wil van enige afzonderlijke staat en onafhankelijk van het feit of deze zich aan het Handvest heeft gebonden of niet.

Deze norm geldt voor iedereen en overal. Daarmee behoort de norm van artikel 2 lid 4 tot de meest verstrekkende en universele rechtsnormen die er naar geldend recht bestaan.

Het is op zichzelf al volstrekt onaannemelijk dat het onmogelijk zou zijn dat de rechtsbescherming die een dergelijke fundamentele rechtsnorm beoogt te bieden voor de nationale rechter niet zou kunnen worden ingeroepen. Dat een toetsing aan deze fundamentele rechtsnorm door de nationale rechter uitgesloten zou zijn, zou een onaanvaardbare uitkomst zijn. Dergelijke fundamentele rechtsnormen van ius cogens dienen te allen tijde handhaafbaar te zijn, voor de nationale rechter als ook voor internationaalrechtelijke fora.

Zou dat in casu, d.w.z. met betrekking tot de norm van art 2 lid 4 van het Handvest dat bedreiging met en toepassing van onrechtmatig oorlogsgeweld verboden is niet opgaan, dan betekent dit dat burgers geen enkel verweer in rechte zouden hebben tegen een dergelijke bedreiging met of gebruik van onrechtmatig oorlogsgeweld. Zij zouden dan niet de hulp van de rechter kunnen inroepen om van dergelijk onrechtmatig oorlogsgeweld verschoond

te blijven.

Tegen de grootste gesel die de mens nu al zo lang kent, namelijk oorlog, zou op deze manier geen enkel verweer in rechte van burgers mogelijk zijn.

Niet kan worden aangenomen dat de bescherming die het rechtssysteem beoogt te bieden een dergelijke leemte zou bevatten.

Ervan uitgaande dat (de bedreiging met) oorlogsgeweld waaraan de Staat der Nederlanden en de overige - aanvankelijk - gedaagden zich jegens de in Servië, waaronder ook in Kosovo, wonende eisers, die in dit kort geding de bescherming van de Nederlandse rechter inroepen, inderdaad onrechtmatig is, zouden zij, in de opvatting van het bestreden vonnis onder 4.3, nimmer tegen dergelijk (dreigend) onrechtmatig oorlogsgeweld, waarvan zij het slachtoffer (dreigen te) worden, voor de Nederlandse rechter kunnen opkomen.

Nochtans is dit de opvatting, die onder 4.3 van het bestreden vonnis tot uitdrukking wordt gebracht.

Dat de hier bedoelde regel algemeen als *ius cogens* wordt aanvaard, blijkt o.m. uit Yearbook of the International Law Commission, 1976, Vol II, deel 1, blz. 32 noot 148.

onderdeel 2

Een dergelijk onder 4.3 aan de nationale rechter toegeschreven gemis aan oordeelsbevoegdheid als het gaat om (bedreiging met) onrechtmatig oorlogsgeweld jegens burgers, is bovendien ook niet te rijmen met hetgeen de rechter zelf aan het slot van zijn overweging onder 4.2 als onderwerp van zijn oordeelstaak in dezen aangeeft.

Daarin wordt immers - terecht - door hem overwogen of de dreiging met daadwerkelijk oorlogsgeweld in NAVO-verband "moet worden beoordeeld (...) als een bedreiging met onrechtmatig oorlogsgeweld".

Echter juist een beoordeling van deze rechtsvraag wordt vervolgens door de rechter zorgvuldig vermeden.

Zodat daarmee een oordeel over wat eerder als de te beoordelen rechtsvraag wordt opgeworpen daarna geheel achterwege wordt gelaten.

Behalve onjuist, is dit dan ook bovendien nog inconsistent en onbegrijpelijk.

onderdeel 3

Ten onrechte is de rechter in zijn oordeel onder 4.3 dat het bepaalde in artikel 2 lid 4 Handvest geen een ieder verbindende werking kan worden toegekend er bovendien aan voorbij gegaan dat de in dit artikellid tot uitdrukking gebrachte fundamentele rechtsnorm niet alleen is neergelegd in het Charter van de Verenigde Naties, maar ook is opgenomen in andere verdragen. Zoals bijvoorbeeld in de aanhef van Protocol I bij de Verdragen van Genève. (Trb. 1980,87)

Dat de aanhef van een verdrag een volwaardige plaats toekomt, wordt bevestigd in art. 31, tweede lid, van het Verdrag inzake het verdragenrecht (Trb. 1972,51 en Trb. 1985,79)

Aanvullend Protocol I, bedoeld als bescherming van burgers tegen oorlogsbarbarij, kan rechtstreekse werking niet worden ontzegd.

Bovendien wordt door deze opname van de onderhavige norm in andere verdragen de universele geldigheid en noodzaak tot handhaving nog eens uitdrukkelijk uitgedragen.

onderdeel 4

Ten onrechte is de rechter in zijn oordeel onder 4.3. dat aan het bepaalde in artikel 2 lid 4 Handvest geen een ieder verbindende werking kan worden toegekend er tenslotte ook nog aan voorbij gegaan dat deze universele norm tenslotte bovendien degelijk is verankerd in het nationale recht. En wel middels artikel 90 Grondwet en art. 8 Wet Oorlogsstrafrecht. Onomstotelijk vormt immers deze peremptoire norm een peiler van de inter-

nationale rechtsorde, waarvan art. 90 Grondwet de bevordering voorschrijft.

Voorts behoort deze fundamentele rechtnorm onbetwistbaar tot "de wetten en gebruiken van de oorlog", en wel tot de meest belangrijke hiervan.

Artikel 8 van de Wet Oorlogsstrafrecht stelt strafdreiging in tegen het schenden van de wetten en gebruiken van de oorlog, en dus ook tegen schending van deze norm.

Dat het daarbij gaat om een misdrijf tegen de vrede, wordt bevestigd in art. 6 van het Charter van Neurenberg, waarin de volgende definitie van misdrijven tegen de vrede wordt gegeven:

"Het maken van plannen voor, het voorbereiden van, het nemen van initiatief tot, of het voeren van een aanvalsoorlog of een oorlog in strijd met internationale verdragen (...)"

Onmiskenbaar is een oorlog in strijd met art. 2 lid 4 Handvest van de Verenigde Naties een "oorlog in strijd met internationale verdragen", als hier bedoeld in het Handvest van Neurenberg.

Schending van het Handvest van Neurenberg is toetsbaar voor de nationale rechter, ook al omdat dit evident neerkomt op schending van "de wetten en gebruiken van de oorlog", als bedoeld in art. 8 Wet Oorlogsstrafrecht.

Mitsdien is de schending van het bepaalde in art. 2 lid 4 Handvest van de Verenigde Naties toetsbaar door de nationale rechter, ook al op grond van het feit dat bedreiging met of het gebruik van geweld tegen de territoriale integriteit of de politieke onafhankelijkheid van een staat in de zin van art. 2 lid 4 van het Handvest der VN neerkomt op het voeren van een oorlog in strijd met internationale verdragen in de zin van art. 6 van het Handvest van Neurenberg.

Natuurlijk kan rechtstreekse werking aan het Handvest van Neurenberg niet worden ontzegd. Integendeel, de normen van het Handvest richten zich juist op een ieder, die op enigerlei wijze is betrokken bij schending van de normen van Neurenberg: leiders, organisatoren, deelnemers aan het opstellen van plannen en uitvoerders gelijkelijk.

Ook uit dien hoofde staat derhalve vast dat de norm van art. 2 lid 4 Handvest van de VN, jo. art. 6 Handvest van Neurenberg, jo. art. 8 Wet Oorlogsstrafrecht jegens een ieder rechtstreekse werking onmogelijk kan worden ontzegd.

Grief III

Vanuit een oogpunt van rechtsbedeling is het onaanvaardbaar dat in het bestreden vonnis een oordeel over de rechtmatigheid van (het dreigen met) oorlogsgeweld jegens de FRY, immers de facto ook een dreigende aantasting van de subjectieve rechten van - aanvankelijk - eisers, te enen male wordt ontweken.

De President gaat daarbij in het bestreden vonnis zo ver te stellen dat het geven van een oordeel hierover zelfs onmogelijk zou zijn.

Het is echter als uitgesloten te beschouwen dat een dergelijk "non possumus" in casu werkelijk aan de orde zou zijn.

Ervan uitgaande dat (het dreigen met) onrechtmatig oorlogsgeweld jegens de FRY een misdrijf tegen de vrede vormt, zou dit immers betekenen dat de nationale strafrechter een oordeel over een dergelijk misdrijf, zijnde een misdrijf in de zin van art. 6 Handvest van Neurenberg en art. 8

Wet Oorlogsstrafrecht, zou worden ontzegd.

Onmiskenbaar is echter de nationale strafrechter op dit terrein bevoegd.

Maar dit veronderstelt wel noodzakelijkerwijs dat de nationale rechter ook in staat geacht moet worden om een misdrijf tegen de vrede als zodanig te kunnen identificeren, kwalificeren en beoordelen.

Indien aangenomen moet worden dat dit voor de nationale strafrechter mogelijk is, moet ditzelfde ook worden aangenomen voor de civiele rechter.

Daarmee staat ook uit dien hoofde vast dat het in casu ook voor de nationale civiele rechter beoordeelbaar moet worden geacht of - aanvankelijk - gedaagden zich met hun (bedreiging met) oorlogsgeweld jegens de FRY aan een misdrijf tegen de vrede schuldig maken, c.q. reeds hebben gemaakt.

Aangezien het bestreden vonnis impliciet tot de tegenovergestelde conclusie komt, moet het reeds daarom ook als getuigend van een onjuiste rechtsopvatting van de hand worden gewezen.

onderdeel 2

De opvatting, waarvan het vonnis impliciet blijkt geeft, dat een oordeel over de vraag of (dreigen met) oorlogsgeweld door - aanvankelijk - gedaagden rechtmatig zou zijn of niet aan de nationale rechter onttrokken zou zijn, is voorts onaanvaardbaar, omdat dan, in het verlengde hiervan, in een dergelijke toestand van (dreigend) oorlogsgeweld, de nationale rechter ook geen oordeel zou kunnen geven over de rechtmatigheid van een (dreigende) aantasting van de meest fundamentele subjectieve rechten en mensenrechten van de eventuele slachtoffers hiervan, met name (ook) het recht op leven, op gezondheid, op eigendom en andere door internationale verdragen gewaarborgde subjectieve rechten.

Zou er immers sprake zijn van rechtmatig oorlogsgeweld, dan hebben gelaedeerden, mits hier geen andere wetten en gebruiken van de oorlog zouden worden geschonden, de eventuele aantasting van hun subjectieve rechten bij gevolg van "collateral damage" te dulden.

Gaat het echter om onrechtmatig oorlogsgeweld, dan prevaleert onverkort de rechtsbescherming die internationale verdragen aan de hierboven bedoelde subjectieve en mensenrechten toekennen.

Zodat er dan sprake is van een onaanvaardbare schending van deze subjectieve rechten en mensenrechten

Dat is ook de opvatting van de Staat der Nederlanden, zoals deze wordt vertolkt in het memorandum van 16 juni 1995, terzake van de schriftelijke behandeling van de procedure voor het Internationaal Gerechtshof over de rechtmatigheid van (dreigen met) kernwapengebruik, die uiteindelijk resulteerde in de uitspraak van het Internationaal Gerechtshof van 8 juli 1996 (prod. 5 in eerste aanleg).

In dit memorandum wordt immers door de Staat der Nederlanden gesteld, in relatie tot het recht op leven, als verzekerd in artikel 6 BUPO-Verdrag en artikel 2 EVRM :

"According to the Netherlands Government, these articles do not create an absolute right to life. Thus, the travaux préparatoires of Article 6 of the International Covenant make clear that, instead of listing the circumstances in which the deprivation of life would not be considered contrary to the right to life, the drafters decided to agree on the formulation that "No one shall be arbitrarily deprived of his life" (emphasis added). One of the instances mentioned in this connection by the drafters as an example of a deprivation of life which is arbitrary was "the performance of lawful acts of war". Explicit support for such an exception, as far as Article 2 of the European Con-

vention is concerned, can also be found in Article 15(2) of the European Convention, which provides that "No derogation from Article 2, except in respect of deaths resulting from lawful acts of war ... shall be made under this provision." (emphasis added)." (ad 27)

Hieruit valt immers niet anders af te leiden dan dat onrechtmatige oorlogshandelingen, ook naar opvatting van de Nederlandse Staat en de verdragswetgever, een schending betekenen van het recht op leven.

De nationale rechter is de rechter bij uitstek om te oordelen over de rechtmatigheid van (dreigende) aantasting van subjectieve rechten en het is vaste jurisprudentie dat hij, desgevraagd, zich van een oordeel daaromtrent niet kan onthouden.

Zo dient hij ook in casu dit oordeel te geven.

Dat oordeel kan hij, in gevallen van (dreigende) aantasting van subjectieve rechten als gevolg van oorlogsgeweld, alleen geven indien hij eerst tot een oordeel komt over de rechtmatigheid van dit oorlogsgeweld dat (dreigende) aantasting van subjectieve rechten tot gevolg zal hebben, c.q. tot gevolg heeft (gehad).

En dit veronderstelt weer dat hij zich de bevoegdheid voorbehoudt om te oordelen over de norm dat staten zich dienen te onthouden van (het dreigen met) oorlogsgeweld, behoudens in geval van gerechtvaardigde zelfverdediging, dan wel in opdracht van of bij wijze van mandaat van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties.

Of hij deze bevoegdheid nu relateert aan het ius cogens-karakter van dit non-interventie beginsel dat als norm diep in ons volkenrecht is verankerd, welke norm daarbij (ook) van gewoonterechtelijke aard is, dan wel deze bevoegdheid wenst te baseren op de rechtstreekse werking van dit non-agressie beginsel, als weergegeven in de aanhef van Protocol I bij de Verdragen van Genève en/of van het non-interventie beginsel, als omschreven in artikel 3 van Protocol II bij de Verdragen van Genève, dat luidt:

"1. Geen enkele bepaling van dit Protocol mag worden ingeroepen ter aantasting van de soevereiniteit van een Staat of de verantwoordelijkheid van de regering om met alle wettige middelen de rechtsorde in de Staat te handhaven of te herstellen, of de nationale eenheid en de territoriale integriteit van de Staat te verdedigen.

2. Geen enkele bepaling van dit Protocol mag worden ingeroepen als rechtvaardiging van een interventie, rechtstreeks of niet rechtstreeks, om welke reden ook, in het gewapende conflict of inde interne of externe aangelegenheden van de Hoge Verdragsuitende Partij op wier grondgebied dat conflict plaatsvindt." (trb 1978, 42 en 1980, 88),

dan wel deze bevoegdheid wenst te ontleen aan door hem toe te kennen reflexwerking van de bovengenoemde bepalingen van Protocol I en II bij de Verdragen van Genève en/of van artikel 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties, is daarbij om het even.

onderdeel 3

Aangezien de norm van artikel 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties een norm van ius cogens is, is het primair zaak om vast te stellen dat, juist omdat dit het geval is, deze norm - inhoudende een agressie-verbod en non interventie-beginsel - ook onafhankelijk van artikel 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties bestaat als onderdeel van het volkenrechtelijk gewoonterecht van dwingende aard.

Dit betekent dat deze norm ook existeert los van de specifieke formulering die daaraan door artikel 2 lid 4 Handvest wordt gegeven.

Het is dan (tevens) deze ius cogens-norm van volkenrechtelijk gewoonterecht, onafhankelijk van het specifieke kader waarin deze norm in artikel 2 lid 4 van het Handvest is gegoten, waaraan - thans - appellanten

rechtstreeks rechten kunnen ontlenen.

Dat volkenrechtelijk gewoonterecht rechtstreeks kan werken, is een reeds lang uitgemaakte zaak.

De Staat, die dit niet goed uitkomt, pleegt dit in rechtsprocedures stelselmatig te ontkennen. Enige andere motivering dan dat dit hem niet bevalt wordt daarbij nimmer gebezigd.

Maar in de jaren zestig werden nota bene de regels met betrekking tot cassatiegedingen gewijzigd, juist ook om cassatie mogelijk te maken op grond van schending van regels van ongeschreven volkenrecht.

Bij gelegenheid van de voorbereiding van de Grondwetswijziging van 1983 werd hier door de regering nog eens uitdrukkelijk op gewezen, waarbij de verbindende kracht van het ongeschreven volkenrecht voor de Nederlands rechtsorde werd onderstreept:

"Ter voorkoming van misverstand zij hierbij gesteld, dat geen verschil van mening bestaat over het feit dat regels van costumier volkenrecht in Nederland door rechterlijke organen al sedert de vorige eeuw worden toegepast. Ook wetgeving en bestuur zullen zich aan dit recht hebben te houden. Het ongeschreven volkenrecht kan als bindend voor de Nederlandse rechtsorde worden beschouwd. In de Nederlandse wetgeving is de interne werking van het volkenrecht ook erkend toen in 1963 de cassatiegrond van artikel 99 sub 2 van de Wet R.O., voordien luidende "wegens verkeerde toepassing of schending der wet", werd gewijzigd in "wegens schending van het recht, met uitzondering van het recht van vreemde staten". Blijkens de schriftelijke en mondelinge toelichting in de Staten-Generaal had deze wijziging (onder meer) ten doel cassatie mogelijk te maken op grond van ongeschreven volkenrecht."

(Kamerstukken 1977-1978, 15049 (R 1100), nrs 1-4, blz. 12)

En bij deze wijziging van de regels inzake de cassatieprocedure werd in het Verslag met betrekking tot dit wetsontwerp opgemerkt, nadat men de eerder in het wetsontwerp opgenomen cassatiegrond "wegens schending van vreemd recht" weer had laten vallen:

"Men vergeet niet, aldus de bewindsman, dat de Hoge Raad toch reeds een uitbreiding van werkzaamheden tegemoet kan zien: toetsing aan het Antilliaanse en Surinaamse recht, het ongeschreven volkenrecht, het ongeschreven Nederlandse recht, het Nederlandse internationaal privaatrecht daaronder niet te vergeten."

(Kamerstukken II 1961-1962, 2079, nr. 11, blz. 2)

Verre van dat het volkenrechtelijk gewoonterecht geen interne werking zou hebben, worden regels van ongeschreven volkenrecht dus al sinds de vorige eeuw door de rechter toegepast en is de interne werking hiervan zelfs reden geweest om de cassatiegrond van artikel 99 sub 2 Wet R.O. aan te passen.

Wat een norm van *ius cogens* is, wordt omschreven in artikel 53 van het Verdrag van Wenen inzake het Verdragenrecht:

" (...) een dwingende norm van algemeen volkenrecht (is) een norm die aanvaard en erkend is door de internationale gemeenschap van Staten in haar geheel als een norm, waarvan geen afwijking is toegestaan en die slechts kan worden gewijzigd door een latere norm van algemeen volkenrecht van dezelfde aard." (Trb.1972, 51 en Trb.1985,79)

Juist het *ius cogens*-karakter van de onderhavige non agressie-norm of, anders aangeduid, dit non interventie-beginsel, brengt mee dat deze overal en altijd gelding ondervindt en dus ook overal en in alle situaties gehandhaafd moet worden en handhaafbaar moet zijn. Anders zou afbreuk worden gedaan aan het dwingende karakter van deze norm.

Een dergelijke norm van *ius cogens* heeft daarmee ipso facto rechtstreekse werking.

Ook indien derhalve aangenomen zou worden dat de specifieke verdragsbepaling, waarin deze universele norm van *ius cogens* in het Handvest van de Verenigde Naties is gegoten, geen rechtstreekse werking zou toekomen - hetgeen appellanten overigens ontkennen - dan vloeit niettemin uit het gewoonterechtelijke karakter van deze *ius cogens*-norm voort dat aan deze universele norm die (dreigen met) oorlogsgeweld, zonder dat er sprake is van gerechtvaardigde zelfverdediging of een opdracht/mandaat van de Veiligheidsraad, te allen tijde verbiedt, voort dat deze gewoonterechtelijke norm rechtstreekse werking niet kan worden ontzegd.

Ook als appellanten zich dus niet op de bepaling van artikel 2 lid 4 van het Handvest zouden kunnen beroepen - hetgeen zij overigens bestrijden -, kunnen zij dat derhalve evident wél op de achterliggende norm van volkenrechtelijk gewoonterecht.

onderdeel 4

Als gezegd, bestrijden appellanten overigens dat uit het feit dat in artikel 2 lid 4 Handvest uitdrukkelijk aan staten de opdracht wordt gegeven om zich aan de onderhavige norm te houden, zou mogen worden afgeleid dat deze norm zich daarom alleen tot staten zou richten.

De norm van het agressieverbod beperkt zich als universele norm immers evident niet alleen tot staten. Want dat zou impliceren dat alleen staten zich schuldig zouden kunnen maken aan misdrijven tegen de vrede.

Zoals al is behandeld, is dit echter uitdrukkelijk niet het geval, hetgeen ook wordt gestipuleerd door het bepaalde in artikel 6 van het Handvest van Neurenberg. Daaruit blijkt dat ook burgers zich schuldig kunnen maken aan misdrijven tegen de vrede.

Ook zij kunnen zich derhalve klaarblijkelijk schuldig maken aan schending van de norm die onrechtmatig oorlogsgeweld verbiedt.

De norm richt zich dan ook, ongeacht de persoon, onmiskenbaar tot een ieder.

Indien Randelshofer in het door de Staat in eerste aanleg (blz. 13 pleitnotities) gememoreerde commentaar op artikel 2 lid 4 Handvest dan ook stelt dat "Thus the prohibition of the use of force indisputably (...) is only addressed to states", dan kan, wat hiervan ook zij, hiermee dus onmogelijk met recht worden bedoeld dat het geweldsverbod zich alleen tot staten zou beperken en zich niet ook zou richten op ingezetenen van staten, d.w.z. op een ieder.

onderdeel 5

Ook los van dit alles is eveneens de specifieke bepaling van artikel 2 lid 4 Handvest van de Verenigde Naties rechtstreeks toepasbaar.

Deze bepaling voldoet immers uitstekend aan de criteria die aan rechtstreekse werking van verdragsbepalingen door de Hoge Raad worden gesteld en door de Staat bij pleidooi in eerste aanleg zijn gememoreerd. (blz. 12)

Deze bepaling is immers a) van dien aard dat zij in de nationale rechtsorde zonder meer als objectief recht kan functioneren en bovendien b) zeer concreet.

Geen opgeld doet immers dat een verdragsbepaling niet rechtstreeks zou kunnen werken, omdat deze zich primair op staten richt.

Daaraan kan in elk geval geen doorslaggevende betekenis worden toegekend.

Grief IV

Ten onrechte wordt in het bestreden vonnis bij de weergave onder 3.3 van hetgeen -aanvankelijk - eisers, ter ondersteuning van hetgeen zij jegens gedaagden vorderen, zouden hebben gesteld, niet gememoreerd dat -aanvankelijk - eisers hun vorderingen bovendien nog baseren op een (dreigende) schending van de beschermende bepalingen van het Eerste Aanvullende Protocol bij de Verdragen van Genève, met name door zich niet te houden aan het verbod om uitsluitend militaire doelen als daarin omschreven aan te vallen, en op een (dreigend) disproportioneel wapengebruik.

- Aanvankelijk - eisers hebben de (dreigende) overschrijding van de hier bedoelde normen geadstrueerd door in eerste aanleg producties over te leggen (producties 7 t/m 9), waaruit blijkt dat met name ook de Verenigde Staten zich in de Golfoorlog hebben schuldig gemaakt aan disproportioneel wapengeweld jegens Irak en zich niet hebben beperkt bij hun doelkeuzen tot militaire doelen als in het Eerste Aanvullende Protocol bij de Verdragen van Genève omschreven.

Er is geen reden om aan te nemen dat bij oorlogsgeweld jegens de FRY zodanige beperkingen wél in acht zullen worden genomen.

Volkenrechtelijk zou Nederland medeaansprakelijk zijn voor dergelijke oorlogsmisdrijven, alsdan in NAVO-verband begaan.

Door dit in het bestreden vonnis niet te memoreren, is de weergave van de juridische grondslagen van de vorderingen van - aanvankelijk - eisers bepaald onvolledig en ontoereikend.

Dit is processueel onaanvaardbaar, aangezien het ontbreken van de weergave van deze belangrijke ondersteunende grondslagen van de vorderingen van - aanvankelijk - eisers vervolgens ook betekent dat daarover een oordeel achterwege blijft.

Grief V

Ten onrechte ontbreekt elk oordeel over de bovengenoemde juridische grondslagen van de vorderingen, in casu de (dreigende) schending van het bepaalde in het Eerste Aanvullende Protocol bij de Verdragen van Genève over de beperking van doelkeuzen tot louter militaire doelen, zoals in dit Protocol omschreven en het (dreigend) disproportioneel wapengebruik.

Grief VI

Ten onrechte wil het bestreden vonnis klaarblijkelijk gewicht toegekend zien aan de aanvangsoverweging onder 4.3, luidende:

"Daargelaten dat eisers niet aannemelijk hebben gemaakt dat de besluitvorming van de Nederlandse regering om tot deelname aan eventuele militaire acties tegen de Federale Republiek Joegoslavië over te gaan onzorgvuldig is geweest (..)"

Indien de deelname aan eventueel oorlogsgeweld onrechtmatig is, is de besluitvorming daartoe door de regering immers ipso facto onzorgvuldig geweest.

Overigens is door - aanvankelijk - eisers wel degelijk - gemotiveerd - uiteengezet dat het door de regering ingenomen standpunt dat een dergelijke deelname aan oorlogsgeweld jegens Joegoslavië rechtmatig zou zijn, iedere zorgvuldige onderbouwing mist.

Zoals immers al in eerste aanleg breedvoerig is betoogd, kan niet in gemoede worden volgehouden dat resolutie 1199 op enigerlei wijze op-

dracht geeft of mandaat verleent tot het gebruik van oorlogsgeweld jegens de FRY.

Grief VII

Ten onrechte wordt in het bestreden vonnis onder 4.4 overwogen als daar gesteld:

"Ook het beroep dat eisers op de overige hierboven onder 3.3 genoemde wettelijke en verdragsbepalingen hebben gedaan faalt. Dit reeds omdat niet aannemelijk is gemaakt dat zich de feitelijke situatie voordoet waarin die bepalingen van toepassing zijn."

De onder 3.3 genoemde "overige wettelijke en verdragsbepalingen" zijn, in termen van het bestreden vonnis, "hun recht op leven, artikel 90 van de Grondwet, artikel 28 van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens en artikel 8 van de Wet Oorlogsstrafrecht".

onderdeel 1

Als een waar orakel laat de President hier in het midden wat verstaan moet worden onder "de feitelijke situatie", "waarin die bepalingen van toepassing zijn", "die zich niet voordoet".

Een vonnis behoort echter geen orakeltaal te spreken.

Als - aanvankelijk - eisers een orakel hadden willen radplegen, dan hadden zij wel domicilie gekozen in Delphi, in plaats van in Den Haag, de stad van internationale rechtsbedeling en van het Haagsche humanitaire recht.

Aldus is het vonnis op dit punt onbegrijpelijk en onvoldoende gemotiveerd. Ook in het licht van de eisen die op dit punt aan een kort geding-vonnis mogen worden gesteld.

onderdeel 2

Juridisch is bovendien het afhankelijk stellen van de toepasselijkheid van algemeen verbindende normen van nationaal en internationaal recht van enige feitelijke situatie onhoudbaar. Zij zijn immers doorlopend geldig, ongeacht de feitelijke situatie.

onderdeel 3

In plaats van op dit punt orakeltaal te bezigen, dan wel juridisch onhoudbare uitspraken te debiteren over "de" (?) feitelijke situatie, waarin overigens algemeen verbindende normen niet van toepassing zouden zijn, had de President in het bestreden vonnis dienen aan te geven, waarom naar zijn opvatting in een situatie van acuut dreigende onrechtmatige bombardementen van de zijde van Nederland op de FRY, en daarmee ook - al was het maar bij wijze van "collateral damage" - op de in de FRY woonachtige eisers, hun gezinnen, verwanten, eigendommen en overige op geld waardeerbare belangen, aan deze eisers geen beroep zou toekomen op de bescherming die rechtstreeks werkende rechtsbepalingen van internationaal recht - met name die verdragsbepalingen die het recht op leven en op eigendom waarborgen - en nationaal recht beogen te bieden. Had de President voorts dienen aan te geven waarom in een dergelijke situatie door -toen - eisers geen beroep zou kunnen worden gedaan op artikel 90 Grondwet en op artikel 28 van de Universele verklaring van de Rechten van de Mens. En had hij tenslotte dienen aan te geven waarom in deze feitelijke situatie van bijna-oorlogsgeweld voor de civiele rechter geen beroep zou kunnen worden gedaan op de dreigende schending van de verbodsnorm van artikel 8 van de Wet Oorlogsstrafrecht, teneinde zo te kunnen bewerkstelligen dat -toen - gedaagden zich van schending van deze norm zouden onthouden. Schending van de norm van artikel 8 Wet Oorlogsstrafrecht zou immers manifest onrechtmatig zijn jegens appellanten, die hierdoor gedupeerd dreigen te worden.

Dat geldt trouwens ook voor de appellanten-rechtspersonen, die door schending van artikel 8 Wet Oorlogsstrafrecht op onrechtmatige wijze zouden worden afgehouden van het realiseren van hun statutaire doelstellen, -kortweg - het tegengaan van onrechtmatig oorlogsgeweld.

onderdeel 4

Ten onrechte wordt voorts onder 4.4 overwogen dat het beroep van eisers op de onder 3.3 genoemde wettelijke en verdragsbepalingen alleen al daarom zou falen, aangezien "niet aannemelijk is gemaakt" dat die bepalingen van toepassing zouden zijn.

Het getuigt van een ook in dit opzicht onjuiste rechtsopvatting dat - aanvankelijk - eisers de taak zou toekomen om aannemelijk te maken dat algemeen verbindende bepalingen die beogen bescherming te bieden tegen aantasting van de rechtsorde, c.q. tegen onrechtmatig oorlogsgeweld dan wel de mogelijk levensbedreigende gevolgen van onrechtmatig oorlogsgeweld, van toepassing zouden zijn in een situatie van (dreigend) onrechtmatig oorlogsgeweld.

Het is daarentegen in een situatie als de onderhavige aan de wederpartij om te stellen, en voorts aannemelijk te maken dat in een dergelijke situatie deze door - aanvankelijk - eisers ingeroepen wettelijke, c.q. verdragsrechtelijke bepalingen niet van toepassing zouden zijn.

onderdeel 5

Voor zover met "de feitelijke situatie", waarin de onder 3.3 van het vonnis vermelde wettelijke en verdragsbepalingen niet van toepassing zouden zijn, als gememoreerd onder 4.4 wellicht (mede (?)) bedoeld zou worden op het in de opvatting van de rechter wellicht ontbreken van onrechtmatigheid bij (de dreiging met) oorlogsgeweld jegens de FRY en jegens appellanten, dan is dit -impliciete - oordeel over de rechtmatigheid van (deze dreiging met) dit oorlogsgeweld volstrekt niet te rijmen met het eerder onder 4.3 van het vonnis door de rechter beleden onvermogen om een oordeel te geven over het bepaalde in artikel 2 lid 4 van het Handvest, en daarmee over de vraag of hier sprake zou zijn van (dreiging met) rechtmatig of onrechtmatig oorlogsgeweld.

Zou moeten worden aangenomen dat met "de feitelijke situatie", "waarvan niet aannemelijk is gemaakt", "dat deze zich voordoet" (mede) worden bedoeld op het in de opvatting van de rechter wellicht ontbreken van onrechtmatigheid in dit kader, dan zou de rechter daarmee, althans impliciet, toch een oordeel hebben gegeven over artikel 2 lid 4 van het Handvest.

Een oordeel dat er dan op neerkomt dat er in casu niet van (dreiging met) onrechtmatig oorlogsgeweld in de zin van artikel 2 lid 4 Handvest sprake zou zijn.

Terwijl de rechter eerder onder 4.3 expliciet aangeeft over (on)rechtmatigheid in de zin van artikel 2 lid 4 Handvest geen oordeelsbevoegdheid te hebben.

Een dergelijk -impliciet - oordeel dat (de dreiging met) het onderhavige oorlogsgeweld voor rechtmatig moet worden gehouden, zou dan zowel onbegrijpelijk zijn, als ook onaanvaardbaar.

Onaanvaardbaar, omdat - zoals al in de inleiding van deze grieven is betoogd - bij beoordeling van oorlogsgeweld in principe van onrechtmatigheid dient te worden uitgegaan, nu slechts in uitzonderingsgevallen oorlogsgeweld voor rechtmatig moet worden gehouden.

Zodat van deze onrechtmatigheid behoort te worden uitgegaan, tot het tegendeel is aangetoond, althans aannemelijk is gemaakt.

Grief VIII

Ten onrechte wordt in het bestreden vonnis onder 4.5 overwogen :

"Er is dan ook geen aanleiding om individuele personen in rechte te betrekken."

Ten onrechte, aangezien het een wettelijk recht is van - thans - appellanten om een ieder van wie zij dit wenselijk of noodzakelijk oordelen, in rechte te betrekken.

Het is daarbij niet aan de rechter om te beoordelen of daartoe wel of geen "aanleiding" zou zijn.

Een zodanig oordeel overschrijdt de grenzen van de rechterlijke competentie.

Grief IX

Ten onrechte wordt voorts onder 4.5. overwogen:

"nog daargelaten dat - zoals terecht door gedaagden is betoogd - het niet op de weg van de rechter ligt om op een wijze als door eisers gewild in te grijpen in de parlementaire besluitvorming".

Niet valt immers in te zien hoe een rechterlijk bevel aan personen om zich te onthouden van misdrijven die een ernstige inbreuk vormen op de internationale rechtsorde, geacht zou kunnen worden te werken ten nadele van de parlementaire besluitvorming.

Het kan dan immers ipso facto om niets anders gaan dan juist een allernoodzakelijkste en onmisbare correctie van rechtswege op deze - dan ernstig ontspoorde - parlementaire besluitvorming.

Precies een geval dus waarvoor het instituut van de onafhankelijke rechtspraak nu juist is gegeven !

Grief X

Ten onrechte is de dagvaarding ten aanzien van gedaagden 4 t/m 8 nietig verklaard.

Dit op basis van de overweging als weergegeven onder 4.1, met name:

"Van objectieve onbekendheid met de woon- of werkelijke verblijfplaats van gedaagden 4, 5, 6, 7 en 8 is geen sprake. Dit betekent dat eisers hen niet op de bij wet voorgeschreven wijze hebben gedagvaard".

Ten onrechte, aangezien niet valt in te zien waarom deze gedaagden niet als op wettige wijze gedagvaard zouden zijn te beschouwen, nu zij gedagvaard zijn op de wijze als bepaald in artikel 4 aanhef en onder 7° Rv., nu hun woon- of verblijfplaats bij - aanvankelijk - eisers onbekend was en zij er, ondanks veelvuldige pogingen daartoe, ook niet in zijn geslaagd deze te achterhalen.

Of hun woon- of werkelijke verblijfplaats "gemeten naar objectieve maatstaven" - wat er door de rechter met deze termen ook wordt bedoeld - al of niet bekend was, is daarbij irrelevant.

Wat in dit kader wél van belang is, is het feit dat - aanvankelijk - eisers veelvuldige exercities hebben ondernomen om de werkelijke woon- of verblijfplaats van deze gedaagden te achterhalen, maar daarin, ondanks deze inspanningen, niet zijn geslaagd.

Naast naspeuringen via de Centrale Persoonsadministratie, hebben zij zich met dit doel onder meer gewend tot het Ministerie van Defensie, de Rijksvoorlichtingsdienst, het Ministerie van Algemene Zaken, de landsadvocaat en de vliegbasis Leeuwarden.

Overall kregen zij echter te horen dat er geen medewerking werd verleend aan het verstrekken van de woon- of verblijfplaats ter fine van het be-

trekken in rechte voor het onderhavige geding. Dit hoewel het hier om ambtenaren van de Staat en gaat en de Staat in elk geval tenminste de morele plicht heeft eraan mee te werken dat het recht zijn loop kan krijgen.

Door een medewerkster van de Secretaris-Generaal van Defensie werd bij deze contacten overigens wel aangegeven dat de tekst van de sommatie de betrokkenen kenbaar zou worden gemaakt, terwijl door de landsadvocaat in het onderhavige kort geding ter zitting werd opgemerkt dat bij de betrokkenen bekend was dat dit kort geding werd gevoerd op de dienende dag.

Kennis over de woon- en verblijfplaats van deze gedaagden werd zo door de verantwoordelijke ministers en de landsadvocaat stelselmatig en opzettelijk aan de advocaat van - aanvankelijk - eisers onthouden. De President zorgde er vervolgens in het bestreden vonnis voor dat deze opzet om te verhinderen dat het recht jegens deze betrokkenen zijn loop zou kunnen krijgen inderdaad werd geëffectueerd.

Ook een voorstel van de advocaat van eisers om deze betrokkenen dan eventueel te doen dagvaarden ten kantore van de landsadvocaat, indien het om enigerlei reden op bezwaren zou stuiten om hun woon- of verblijfplaats ter fine van dagvaarding kenbaar te maken, werd door de landsadvocaat zonder meer van de hand gewezen.

Onder deze omstandigheden kan niet worden volgehouden dat - toen - eisers een oneigenlijk gebruik zouden hebben gemaakt van de procedure van art. 4 aanhef en onder 7° Rv., door de betrokkenen op deze wijze te dagvaarden.

De kosten dezes zijn voor mij, deurwaarder, f